

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

F L E R E B I O G R A F I E R
T I L
A N E T A V L E
O V E R
D E
F I R E
S Ø S K E N D E
M O R T E N S E N
P Å
Ø S T E R V O L D
A F
I . M . P R I S K O R N

p r o s a p i a 6
4 . b i n d

P R I S K O R N H A S L E

1 9 8 2

INDHOLD

Ane nr.

64: Morten Pedersen + 1742 i Glenstrup	s. 5
88: Hendrich Pedersen 1680-1735 magleby/Møn ...	s. 8
89: Maren Hansdatter (1675)-1748 Magleby/Møn ..	s. 17
90: Jørgen Pedersen dragon Magleby/Møn	s. 20
91: Maren Karebyes, magleby/Møn	s. 21
96: Jens Sørensen Vestbjerg, Nørresundby	s. 22
97: Ane Joensdatter (1687)-1767 Nørresundby ...	s. 24
100: Vogn Madsen +1734, Torndal i Hammer	s. 27
101: Dorethe Jensdatter (1654)-1705, Torndal ...	s. 31
102: Christen Pedersen, Kæret i Storvorde	s. 35
103: Kirsten Sørensdatter, Kæret i Storvorde ...	s. 37
104: Laurs Andersen Rugaard 1686-1759 i Grenaa .	s. 40
105: Birgitte Rasmusdatter + 1728 i Grenaa	s. 53
108: Peder Pedersen hattemager + 1744 Hillerød .	s. 55
110: Thomas Hansen Wellejus, præst 1689-1762 ...	s. 63
111: Karen Poulsdatter Stauning (1699)-1784	s. 126
116: Jens Poulsen skomager i Gentofte	s. 142
117: Anne Sørensdatter + 1771 i Gentofte	s. 145
118: Jørgen Jørgensen 1691-1767 i Gentofte	s. 147
119: Karen Hansdatter 1693-1763 i Gentofte	s. 151
Personregister	s. 155
Stedregister	s. 159
Litteraturliste	s. 160

Indledende bemærkninger.

Dette bind rækker fra 1654-1784. Vi når helt tilbage til før enevælden. Vi er i et rige, der omfatter Danmark, Norge, Færøerne, Island, Grønland, Hertugdømmerne, Skåne, Halland og Blekinge, men det begynder at gå tilbage.

Det er før stavnsbåndets tid. De, der kan forsvare sig selv, kan færdes overalt uden pas. Dette gjalt dog ikke adelen, som altid skulde have tilladelse til at rejse af konge eller rigsråd.

Der er ikke de store rettelser til de tidligere bind, men jeg kan anbefale at læse Sigurd Elkjærs roman, Charlotte Dalgaard fra 1932, som foregår i Hillerød og som har en god beskrivelse af livet i latinskolen der.

Som supplement til beskrivelsen af Overgaards borgestuen har jeg fundet et billede i Illustreret Tidende for 1876 af en sådan borgestue, som den så ud 150 år senere end min beskrivelse.

Og så vil jeg forresten gå over til de enkelte historier.

imp.

Og selv om det måske er et noget unyttigt arbejde at sammenføje den slags ting, som på dette område vil komme for dagen og stilles til skue, så er det dog værre at lytte til og fornøje sig ved historier om hedninger. Give Gud nu livs og sjæls velfærd til dem, som lytter med velvilje og tålmod, og gid de må få deres fortjente medfart, som af nid og ved fortolkning fordrejer og forhæner historien. (Einarr Halflidason)

I Borgestuen. Tegner af Kaad Gumborg.

Ane nr.64: Morten Pedersen, som døde i Glenstrup i 1742.

Historie og historie nåh hva'. Det er yderst lidt jeg ved om ham, og hans værdighed som ane kan næppe bevises.

Lad os prøve at se på indicierne. Ane nr.32, Jens Mortensen blev født i Nørre Onsild o.1680-85. Han havde bl.a. en søn Anders Krag Jensen født o.1713-15 vistnok i Glenstrup.

Nu finder vi i Glenstrup en Anders Krag Mortensen, som er født i Nørre Onsild, og som tillige med Jens Mortensen hører under Overgaards gods. Vi kan ikke være i tvivl om, at han er bror til Jens Mortensen, som til overflod selv en enkelt gang blev kaldt Jens Krag i kirkebogen.

Det er til denne Anders Krag Mortensen, vi vil knytte Morten Pedersen, idet Morten Pedersens hustru står fadder for Anders Krag Mortensens datter Maren.

Forbindelsen er tynd, men her hjælper det os, at navnet Morten i 1700årene var så sjældent blandt bønder, at vi skal under 1% af alle drengenavne.

Hvis vi sammenligner generationernes aldre, bliver teorien i hvert fald ikke afkræftet. Morten Pedersen døde omkring årsskiftet 1741-42 og blev begravet den 11.januar 1742 i Glenstrup. Hvis vi antager, at han er født o.1655-60, så er han 82-87 år gammel ved sin død, men hans sønnesøn Morten Jensen blev også 82½ år, og en anden sønnesøn Anders Krag Jensen blev mindst 80. Hans formodede søn, Jens Mortensen kaldet Krag, overlevede ham kun i 10 år, men han behøver jo ikke, at have været ret gammel, da han døde.

Endelig ved vi, at der i Udbyneder var en Peder Mortensen, der forekommer i jordebogen for Overgaards gods i årene 1654-1710.

Vi kan altså fremsætte den teori, at Morten Pedersen blev født i Udbyneder engang i 1650erne. Så har han overlevet svenskernes besættelse og plyndring. Senere har han fået gård i fæste ude i Nørre Onsild, der lå meget afsides for Overgaard, så han har været nogenlunde forskånet for hoveriarbejde.

Da hans far ikke ses at have nogen bror ved navn Anders, ser det ud til, at navnene Anders og Krag må stamme fra hans mor. Han kan dog også være blevet gift med en Andersdatter Krag.

Det er sandsynligt, at han har været udskrevet til krigen i 1675-79 og måske deltaget i slaget ved Lund.

Han fik sønnerne Peder Mortensen Hyrde i Glenstrup, Anders Krag Mortensen, som i 1737 fæstede hus i Handest i Glenstrup sogn, og Jens Mortensen, som også kaldes Krag, som er en sikker aen i dynastiet Mortensen.

Han har sikkert været for gammel til at deltage i den store nordiske krig, men hans sønner kan have været udskrevet.

Som barn kan han have set de sidste Lykke'r på Overgaard, og han har set den nye slægt Arenstorff drage ind på godset, hvor de blev hans og hans efterkommeres herrer i flere slægtled.

I Overgaards jordebog nævnes 3 mænd, som kan have været hans farbrødre: Erich i 1661, Christen og Niels 1684-89.

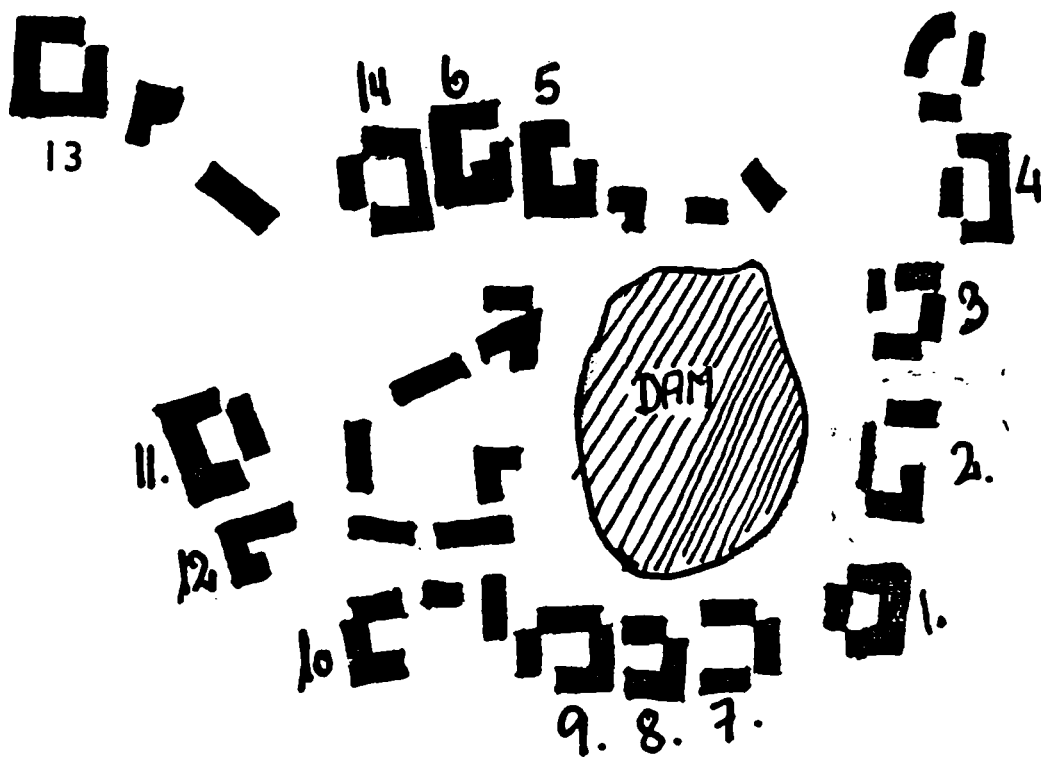
Jeg skal ikke træde mere i den sag, men bare hidsætte et gammelt kort over Udbyover fra før udskiftningen, hvor Jens Mortensen havde gård nr.5, senere nr.7 og tilsædst nr.8.

Det var nr.8, der blev overtaget af hans søn, Morten Jensen. Kortet er fundet i Historisk Årbog fra Randers Amt 1977.

Der er 2 store byer i Glenstrup sogn, Glenstrup, der ligger mod nord ned til sydbredden af den store Glenstrup sø, hvor der var et godt fiskevand, og Handest, der ligger mod syd ned mod Skals å. Glenstrup kirke er en af de få landsbykirker, der fra starten havde tårn. Den var nemlig også klosterkirke i katolsk tid, idet der dengang lå et kloster ved byen.

På Morten Pedersens tid var klosterbygningerne forlængst jævnet med jorden.

Prædikestolen i Glenstrup kirke er enestående ved at være muret op med joniske søjler og med kalkmalerier i fælterne.

Udbyover by før udskiftningen.

Kortet er udarbejdet jan. 1977 på grundlag af et defekt udstykningskort i matrikeldirektoratet.

Ane nr.88: Hendrich Pedersen 1680-1735 Magleby/Møn.

Dette kunde vi kalde historien om den pantsatte bondedreng, for pantsat var han allerede i mors liv, og selv om han blev løst hjem allerede, da han var 4 år gammel, så var det kun til endnu værre forhold.

Faktisk var det hele Møns lands 217 km² med befolkning og påstående bygninger af hvad art nævnes kan, der i 1664 blev sat i pant for statens gæld til den hollandske købmand Gabriel Marselis, der fra Christian den Femte fik alt det, som Corfitz Ulfeld og Hannibal Sehested tilsammen havde samlet sig under Christian den Fjerde og Frederik den Tredie, og mere til.

En hård negl var han, Gabriel Marselis, ikke noget med gammeldags patriarkalsk feudal symbiose. Møn og dets bønder var kun redskaber til at skaffe ham guld, og han var grisk.

Endnu i 1680, da Hendrich blev født, sad Gabriel Marselis på det frugtbare Møns land, men i 1684, blev det løst hjem til kronen.

Og så var der en eller anden, der fik det indfald, at når nu Møn havde været uden for budgettet så længe, kunde øen fortsat holdes udenfor.

Den kunde passende blive udlagt til underhold for den kongelige livgarde til hest, og det blev så besluttet.

Mange ulykker er i historiens løb gået hen over Møns land, der ofte har været hærget af krige, men fra 1685-1697 oplevede øen vel nok den værste periode nogensinde, da hestgarden i de tolv år under general Christoffer von Plessen, "den onde Ples", der også var øens amtmand, havde sit standkvarter der.

Hendrichs far Peder Hendrichsen var gårdfæster i byen Sømarke i Magleby sogn. Moderen hed Karen Lauridtzdatter.

Hendrich var deres ældste søn, idet de blev gift i april 1680, og han blev født ved juletid samme år og døbt 3.juledag.

Sømarke ligger højt, ovenfor Magleby, og fra den store stendysse ved byen kan man se ned over Magleby med kirken og videre mod syd ud til det glitrende vand, Østersøen.

Her oppe på Højemøn og under de førnævnte forhold kom Hendrich Pedersen til at vokse op.

Allerede i 1682 var Plessen blevet chef for hestgarden. Den 30.marts 1685 udnævnte Christian den Femte ham til amtmand for Møn, og den 28.maj 1685 kom 4 kompagnier af hestgarden med ca. 400 mand og 500 heste til Møn, mens 2 kompagnier skulde holde vagt i København. Der blev så skiftet med 2 kompagnier hver 4. måned.

Nu skulde der så først skaffes husrum til garderne, som for en stor del var gift og havde børn.

Øen deltes i 450 portioner, hver på 6 tdr 2 skp.hartkorn, der skulde yde 20 rigsdaler 84 skilling om året til rytternes underhold, delvis i naturalier.

Med gardens ankomst begyndte mønboernes trængsler, idet Plessen, hans ridefoged Christian Arendtsen, samt officerer og menige gardere, hvoraf de fleste var tyskere, i 12 år mishandlede dem, plagede dem med uretmæssigt hoveri og snød dem med regnskabet over de erlagte naturalier, som de ikke fik nogen kvittering for.

Når man betænker, at mønboerne under Carl Gustav-krigene forsvarede deres ø i lange tider mod de svenske tropper og sendte adskillige laster med fødevarer til det indesluttede København, så ligner det en rekord i uretfærdighed, at de bagefter skal belønnes med sådanne lidelser.

I næsten 12 år formåede Plessen at skjule de forfærdelige tilstande på Møn, idet han passede nøje på, at ingen slap bort fra øen uden hans tilladelse. Møn var som en belejret fæstning. Næsten alle både var ødelagt eller beslaglagt, og garderne gik vagt langs kysten.

Selvfølgelig blev der gjort mange forsøg på at få kongen i tale, men Christian den Femte, der var til det yderste mistænksom overfor den gamle danske adel, nærede den mest fuldkomne tillid til Mechlenborgeren Samuel Christoph von Plessen, som han besøgte flere gange til jagtselskaber på øen uden at vilde høre på nogen klager over sin amtmand.

Imidlertid lod Plessen bygge en herregård, Nygaard på 150 fag, ved hvis opførelse fæstebønderne måtte yde hoveri uden regnskab. Desuden blev der opført 400 garderhuse til beboelse.

Mønboerne var, som vi ved, små folk, og garderne var granvoksne karle og tilmed bevæbnede, men uroen gærede, og ved hjælp af latinskolens peblinge, der fungerede som løbedegne i sognene, fik man organiseret en efterretningstjeneste, der holdt befolkningen underrettet om, hvor garderne befandt sig, og hvor de agtede sig hen.

Modstanden var dog ringe bevendt, selv om Hendrich nok har følt sig som en betydningsfuld deltager i modstanden.

Allerede i 1689 i det femte år af hestgardens besættelse af øen, var Møn udpint, men rædslerne fortsatte og brutaliteten blev værre med det synkende udbytte.

Trods alle forsigtighedsregler, trods det at alle gardere, som var født på Møn, blev holdt på vagt i København konstant, så sivede rygterne ud, og efterhånden fandt utilfredsheden vej til kronprinsens øre, og han samlede underhånden oplysninger om Plessens administration, og da han kunde fremlægge beviser for, at Plessen havde bedraget kronen for afgifter, måtte Christian den Femte endelig se i øjnene, at han var blevet ført bag lyset af sin betroede mand.

Der blev nu nedsat en kommission, som skulde udrede de regnskabsmæssige forhold og finde frem til de klagepunkter, bønderne havde mod Plessen og garderne.

Den 25. april 1697 blev garden trukket tilbage fra øen, og mønboerne måtte yde et sidste hoveriarbejde med at flytte gardernes ejendele, som de havde stjålet eller ladet sig "forære" i løbet af de 12 år.

Tomhændede kom de til øen, men de drog bort med solidt løsøre.

I Rentekammerets arkiv i Rigsarkivet findes under nr. 472-9 en stabel dokumenter: "Almindelig eller gennereell Klagemaal og Besueringer fra huer Sogn eller Tredinger paa Møen og Baagøe." Heri findes først 60 almindelige klagepunkter for hele øens administration, så følger klagerne sogn for sogn.

Det var i 1683, Christian den Femte lod Danske Lov offentliggøre, den lov skulde stille alle rigets beboere lige for loven. Sært nok at han selv uforvarende skulde sætte hele Møns land udenfor denne lovs beskyttelse i hele 12 år.

Det var faktisk først, ved Christian den Femtes død, at Plessen blev fængslet af den nye konge, Frederik den Fjerde, og dømt til at betale bøder og erstatninger.

Plessen havde været snu nok til at investere sin stjålne kapital i store godser i Pommern, men han døde i fængslet, så det var hans enke, der fik gavn af hans forudseenhed.

Det ser ikke ud til, at Hendrichs far har haft noget særligt at beklage sig over. I det hele taget er Sømarke tilsyneladende sluppet meget nådigt, men det kan skyldes, at byen lå så højt og afsides i skovbrynet.

Garderne har måske følt sig mindre trygge heroppe, måske har bønderne her haft bedre mulighed for at skjule en del af deres udbytte.

Endelig kunde garderne jo ikke overraske Sømarkerne, der havde frit udsyn over alle veje derop til.

Hendrich var 16 år før, rædslernes tid var forbi. Han har nok ofte måttet afsted for sin far til Nygaard eller til Stege og arbejde. Han kan også have været på en ægtrejse med fourage til København, og han har ganske sikkert været udsat for at få hug af garderne, som gavmildt strødede om sig med den slags.

En barndom i skræk og rædsel havde han, men den 25. april 1697 oprandt en ny tid. Møn fik skattelempelser af forskellig art, og mønboerne blev nu fri for hoveri i et par generationer, til krongodset blev solgt.

Det var kun et lille sted, faderen havde, $3\frac{1}{4}$ td. hartkorn, men det er betegnende for garderegimentet, at han i den tid var ansat til at yde efter 4 tdr. htk., og selv det blev jo vidt overdrevet i praksis.

Rytterhusene blev lavet om til bådsmandshuse, og søfolk fra hele landet blev tilbudt bolig her. En kongelig forordning sagde, at $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{5}$ af besætningen på danske skibe skulde være fra Møn

Til gengæld skulde disse mænboer så sejle for en lavere hyre end andre befarne søfolk skulde have, desuden blev der oprettet en søfartsskole i Stege.

Hendrich Pedersen var dog bonde. Den 8. juni 1703 blev han trolovet med enken Maren Hansdatter af Mandemarke, og vielsen fandt sted den 22. juli samme år.

Enken var 27-28 år gammel og sad sikkert på en gæstegård, som Hendrich kunde overtage med hende.

Ikke noget dårligt parti for en ung mand på 22. Tilmed var der intet påhæng af børn af første ægteskab. Maren havde født et, som var dødt som spædt, 6 uger efter sin fars død.

Der kom nu en række barnefødsler. Lisbeth i 1704, Margrethe i 1706, Niels i 1707 efter den afdøde Niels Hemmingsen. Maren i 1708, Hans i 1710, så var Lisbeth død, og en ny datter i 1711 fik navnet igen, Peder i 1713. Hans døde og en ny søn i 1716 fik navnet.

Imidlertid var Hendrichs far, Peder Hendrichsen, død den 24. marts 1710, muligvis af pesten, i en alder af 54 år 2 måneder og 14 dage.

Den 19. juni 1718 havde Hendrich Pedersen og hans hustru endnu en søn i kirke, som i dåben fik navnet Lauritz. Hans farbror Hemming Pedersens kone Margethe bar ham, og blandt fadderne var barnets morfar, Hans Andersen, og farbror Carsten Pedersens kone Mette Cathrine.

I året 1710 blev Hans Nielsen Aggerup præst i Magleby, idet han giftede sig med sin forgængers datter. Da sognets bønder i 1719 havde fæstet konge- og kirketienden mod en fast årlig afgift. Da præsten desuagtet opkræver den fulde kvægtiende hos sine sognebørn, indgiver disse klage til amtmand C.U. von Lützwog og til stiftamtet, med det resultat, at de fra begge steder får den besked, at præsterne i hele Sjællands stift altid har nydt fuld kvægtiende.

Men vi får det indtryk, at bønderne er vågne for deres ret og er i stand til at indgå kontrakter i fællesskab.

At de ikke får ret i alle deres søgsmål, er så en sag for sig.

I 1724 fik man en ny degn i sognet, den 25 årige student Wilhelm Bjørnsen Raun. Herr Aggerup var dengang en aldrende mand, som nok kunde have hjælp behov, men det varede ikke længe før de to var på kant med hinanden.

I anledning af denne strid får vi et lille indblik i Magleby kirkes tilstand i den periode.

Der er ingen grund til at gengive hele præstens brev til biskoppen i den anledning, men selve hans klagepunkter er oplysende nok.

"Fortegnelse paa een Deel af Degnens her i Maglebye Wilhelm Rauns vedvarende Fortrædeligheder og Stridighed imod mig.

1. Den 3 Aprilis, som var en Onsdag i Faste, da ieg gick i Kircken at forrette Tienesten, kunde ieg først icke uden stor Besværlighed komme ind ad Kirckedøren for Sneer, og da ieg skulde gaae paa Prædicke-Stolen, laae saa stor en Sneer-Dyngge for Trappen, at ieg maatte blive staaende, og da ingen kiærede sig derefter, og Sangen var ude, maatte ieg opfolde min Kiortel og træde i Sneer til midt op paa Benene, inden ieg kunde komme paa Trappen.

2. D. 31. Maji, som var Pintze-aften, da ieg lod begiere Kirckens Nøgel, som hand alt tilforne, fast fra hands Ankomst til Stedet, har imod Monitum Synodi vegret at indbære, svarede hand Ney, som der ere Vidner paa, og endnu ey vil leverø dend i mit Huus, saavel som ey heller Kalck og Disk, hvilket hand siger ey skal skee, førend hand faaer talt med Majestæten og Biskoppen.

3. Har hand negtet at komme til mig, naar hand er bleven kaldet, og har givet til Svar, enten at ieg har lige saa langt til ham som hand til mig, eller og et hand ey har Leylighed; dog har hand siden eengang gjort det, om hand ellers herved vil holde ved.

4. Vil hand ey efter Formændenes gamle og gudelige Vedtægt give mig ugentlig eller maanedlig Fortegnelse paa de unges Forsømmelse til Læsning.

5. Vil hand ey i sin Omgang i Sognet give mig Underretning om de Syge, naar hand derom anmodes.

6. Vil hand icke som hands Formand leverø mig Skriftebogen om Søndagen, men undertiden icke har fremviist den, saa ieg ey har vidst, hvilcke eller hvor mange der vare, førend ieg kom paa Skrifte-Stedet; undertiden leveret den sidst i Ugen; nu lader hand den leverø midt i Ugen.

7. Har hand skicket Bud, at ieg skulde tage Alterklæderne af Kircken, da de ellers kunde blive støvede.

8. Hvor bevægelig ieg end har begiæret af ham, at hand om Søndagen og andre Prædike-Dage vilde komme til mig, og lade mig viide, at det var Kircke-tid og Folcket begyndte at samles, gjør hand det dog icke, uden naar hand skal hente Brød og Viin til Alteret, da det er høy Tid, og ellers sees icke.

9. Har hand tegnet til Skrifte fremmede til Sognet ankomne Folck, som ey har haft rigtig Beviis og Skudsmaal.

Over alt er hand stridig, hvad ieg paa Embedets Vegne anmoder ham om, som er Menigheden vitterligt, og derfor saa forargeligt for dem som hinderligt for mig i mit Embede...

Og ihvorvel alle disse Poster har været andragne for Provsten, og Provsten har advaret Degnen ey at handle mod Lov og Ritual, men derefter beviise sin Sogne Præst ald tilbørlig Føyelighed og Lydighed, det hand og i Provstens Overværelse gav mig Haand paa, er hand dog bleven værre og icke bedre, og stedse forholder mig baade Kirckens Nøgel (dend ieg høylig behøvede, saasom ieg pleyede at tage dem, ieg havde noget særdeles at handle med, ind i Kircken, hvilket nu ey kand see) og Kalk og Disk, der saavel efter høy Øvrigheds Ordre som af Fornødenhed paa sine Steder bør være i Præstens Huus og icke i Degnens."

Ikke sandt, der må have været visse utætheder i kirken, når der kunde ligge en snebunke foran trappen til prædikestolen, så præsten gik i til midt på benene.

Vi skal nu have præstens gengivelse af en konfrontation i hele menighedens nærværelse.

"Besynderlig viiste hand sin Fortrædelighed Dom. 2de p. Pascha; thi da ald Ungdommen, saa vel Degnens som begge Skoleholderne med deres, var forsamlet til Catechisation, og ieg sagde, at de skulde gaae frem af Stolene, svarede Degnen: de stode bedst i Stoelene, som de sad^{de} endelig maatte ieg raabe til dem selv, da de kom frem, og efter at ieg var gaaed ned i Kircken til Skoleholderne at eftersee deres Børn, og Degnen ey vilde begynde at læse for sin Ungdom, bad ieg ham tit, hand skulde passe paa sine og overhøre dem, hvorpaa hand svarede, at ieg k~~u~~nde gaae med at høre, hvorledes hand bar sig ad; iblandt andet udbrød og med disse Ord: I er io en udygtig Mand til Eders Embede. Og som ieg da foreholdt ham dend store Stridighed, ieg altid fandt hos ham, med anden Fortrædelighed og synderlig slem Stanck, ieg ofte mærkede i Sacristiet, der ey kunde foraarsages af andre end af ham, som saa til gick der ind under Prædiken, og da vel betiente sig af det Sted, hvor hand ellers pleyede at slaae Vandet ud af Funden, naar der var Børne-Daab, hvilket ieg paamindte ham om at lade blive, at ieg ey skulde nødes til at staae uden for Sacristiet, naar ieg kom af Prædike-Stolen og havde der noget at ble efter, hvortil hand svarede: Det skal en Skielm have sagt ham paa, som dend Sag, hand vel vidste, ieg ey kunde føre Vidne om, hvilket dog at være saa, ieg for Gud kand vidne med en god og frelst Samvittighed, det og mine Børns Skolemester har klaget over, naar hand har prædikeret for mig."

Det har været en særdeles opbyggelig oplevelse for sognets ungdom og deres forældre, og hvilken duft af historien får vi andre ikke tilviftet. Men hør nu videre, hele sogent har jo været ivrige tilhørere og tilskuere til striden.

"Hand har og siden udviist sig fortrædelig i dette, at da Bønderne vilde bruge deres Sommer-Riden (hvilken ieg i kraftigste Maader fraraadede, skiøndt forgiæves, det de og nu af Landets Øvrighed efter min Angivelse bleve straffede for), lod hand ey alleene sin Karl ride med, men endog tog dem ind i sin Gaard og tracterede dem, hvilcket vel kunde tænkes at være skeed saa vel mig til Fortræd som Bønderne til Føyelighed."

På dette punkt var præsten uheldig. Den onde Ples havde jo lagt hindringer i vejen for bøndernes Sommer i By, og det var blevet en slags frihedssymbol for dem.

"Hvad Degnen derimod kand have imod mig, vides icke meere af end disse 3de Poster (skiøndt det er mig berettet, at hand skal have skrevet Provsten til om mig paa tvende Ark, det ieg aldrig har kundet faa at see) nemlig:

1. At ieg for tre Aar siden har sat Kron-Stack paa Kirkegaarden.
2. At ieg gjorde sildig Tieneste.
3. At mine Faar har gaaet paa Kirckegaarden.

Til det 1ste svares: Det var i høy Trang, ieg satte en liden Stack paa Kirckegaarden ved Enden af mit Huus, som ellers er saa nær ved Kircken, at mand neppe kand gaae derimellem med Liig, hvilcken Stack efter faae Uger blev indtagen, og skeer ey meere.

Til det 2det: Har ieg gjort saa tilig Tieniste, som nogen her paa Landet; og er det skeet sildigere, har Degnen Skyld derudi, at hand ey som Formændene lader sig see i mit Huus at erindre om Tiden.

Til det 3die: Da veed ieg icke, hvor mine Faar ere, som vel iblandt andres baade Faar og Sviin kand komme paa Kirckegaarden, naar Laagerne staaer aabne. H.Aggerup."

Sådan var det med præst og degn. Måske kan vi også finde lidt om skoleholderen i Mandemarke.

Det var jo ved den tid, rytterskolerne blev bygget, og Magleby sogn fik 2, en i Magleby og en i Mandemarke.

Den første skoleholder vi kender i Mandemarke, Frands Farum, ledede skolen fra 1727-1734, hvor han blev forflyttet til Magleby. Her får han et meget smukt skudsmål ved en visitats 1740. Børnene og de unge er dygtige, "en ren Læsning og enfoldig Forklaring"... "mange blandt Ungdommen vel oplyste og grundede".

Ja, det var så lidt af baggrunden for Hendrich Pedersens manddomstid. Han slap jo for krigen mod Karl den Tolvte, ligesom sine børn, der var for små.

Der har dog været mange særlige krigsskatter at betale i den anledning, og der har han nok haft sin sag for.

I 1728 mistede Hendrich Pedersen sin mor, der blev jordet den 27.februar, 70 år gammel.

Selv blev Hendrich kun 55 år på nær nogle uger. Han døde sidst på året 1735 og blev begravet 2.søndag i advent, som det år var den 4.december.

Trods de forfærdelige rædselsår i hans opvækst, fik han dog en lang årrække i rolig og tryk besiddelse af sin fæstegård, og han kunde der opdrage en stor børneflokk, som har en stor efter-slægt på Møn og vel ud over heze verden.

Ane nr.89: Maren Hansdatter, (1675)-1748 Magleby, Møn.

Vi kender ikke Marens oprindelse. Hun må være født omkring 1675, det år, der begyndte med forhandlinger om troløvelse mellem Carl den Ellevte af Sverige og prinsesse Ulrike Eleonora af Danmark, og som endte med krig.

Hun var 10 år, da den onde Pless kom til Møn, og da må hun have været der, for der var næppe nogen, som kom dertil af sin frie vilje under Plessens regimente. Hun må altså formodes at være indfødt Mønbo, selv om hendes fødsel ikke er fundet.

Hun har overværet, hvordan der blev bygget særlige rytterhuse, fordi rytterne ikke kunde stå oprejst i Mønboernes små stuehuse.

Hun har oplevet, at hendes forældre selv, personligt måtte gå på hoveri på den nye herregård, fordi tjenestefolkene var mere bange for rytterne end for deres husbonds vrede, så de nægtede simpelthen at gå derned.

Hun har set sin far komme hjem fra hoveriarbejdet mishandlet og forslået af rytterne, så han ofte knap kunde stå på sine ben, men hun fik også set garden trække afsted og de nye, bedre tider, der kom efter.

Det er ikke usandsynligt, at hun blev gift første gang netop det år, garden blev forflyttet. Det var med Niels Hemmingsen i Mandemarke, som hun skænkede en søn, Hemming, som kun blev 3 uger gammel.

Niels Hemmingsen selv blev kun 3⁴ år og 2 måneder, og så var Maren enke.

Det er først nu, hun kommer ind i vores synsfelt. Den 8.juni 1703 bliver ungkarl Henrich Pedersön af Söemarcke troløvet med Niels Hemmingsöns enke Maren Hansdatter af Mandemarcke. Han var 5 år yngre end hun. Det unge par blev viet den 22. juli i Magleby kirke.

I 1704 føder Maren en datter, som i dåben får navnet Lisbeth, og vi må formode, at det er efter barnets mormor.

Det næste barn, også en datter, blev født i 1706 og fik navnet Margrethe, uvist efter hvem, farmor hed jo Karen, men hun levede endnu og kunde ikke opkaldes.

Den første søn, som fødtes 1707 fik navnet Niels efter Marens første mand, som endelig fik fred i sin grav.

Nummer 4 kom i 1708, en pige, der fik navnet Maren, sikkert efter Marens egen mormor eller farmor.

I 1710 kom en dreng, som fik navnet Hans efter sin morfar.

Den ældste pige, Lisbeth var imidlertid død, og den næste i rækken, som kom i 1711, fik nu samme navn.

Da Marens svigerfar, Peder Henrichsen var død i 1710, blev det hans tur til at blive opkaldt, da Maren fødte en dreng i 1713, som altså kom til at hedde Peder.

Da den mellemste søn, Hans også døde, måtte Marens far igen opkaldes, og da hun fødte en søn i 1716, fik han navnet Hans.

Stik imod alle regler og almindelig god tone nedkom Maren i sin alders 43.år med endnu en søn, og det var godt nok, for det er ham, vi stammer fra.

Han kom i kirke den 19.juni 1718. Hemming Pederssøns Kone, Magrete bar ham. De øvrige faddere var Rasmus Brun i Magleby, Hans Andersen i Mandemarcke, Caspar Pederssøns Kone Mette Cathrine i Søemarcke og Niels Nichelsøns Kone Karen i Mandemarcke. Drengbarnet kom til at hedde Lauritz, og han blev den sidste i flokken.

Nu i efteråret 1982 vil der komme en bog af Karl-Erik Frandsen: Vang og tægt. Studier over dyrkningssystemer og agrarstruktur i Danmarks landsbyer 1682/83, og da der heri vil findes et kort over Møn med landsbyernes forskellige vange, vil jeg citere et par interessante linjer fra foromtalen.

Landbruget i Danmarks landsbyer forud for de store landboreformer er ofte blevet karakteriseret som værende primitivt, urentabelt og upraktisk. Disse betegnelser stammer dog især fra forfattere, der ville gøre propaganda for reformerne.

En dybtgående analyse med udstrakt anvendelse af rekonstruerede kort fremstillet på grundlag af omfattende opmålinger i 1682/83 viser, at det danske landbrug i hvert fald ikke var primitivt. Det var tværtimod rationelt organiseret såvel i den enkelte landsby som ved samarbejde med andre landsbyer.

Det mest overraskende resultat af undersøgelsen er, at de danske bønder beherskede den vanskelige kunst at tilrettelægge og tilpasse landbrugsproduktionen på en sådan måde, at man kunne opretholde en økologisk balance mellem landbrugets hovedkomponenter, agerbrug og kvægavl, og det naturskabte milieu.

Som jeg før har sagt, der er ingen grund til at tro, at vore forfædre var dummere end os.

Den store nordiske krig med Carl den Tolvte kom ikke til at berøre Maren, i hvert fald ikke direkte.

Selvfølgelig blev mange mænd udskrevet til deltagelse i krigen, og sådan set kan Maren godt have haft brødre med og måske svogre, men hendes mand fik hun lov at beholde hjemme.

I 1728 døde hendes svigermor Karen sal. Peder Henrichsens i Söemarcke i sit alders 70 Aar.

Sin ægtemand mistede hun i 1735. Han blev begravet den anden søndag i Advent 55 år gammel.

Og så ved vi, at i hvert fald en af sønnerne døde ung. Hans blev begravet i 1736.

Desværre har jeg ikke rede på, hvordan det gik Marens øvrige børn, så det er svært at sige, hvordan hendes alderdom kom til at forme sig. Sandsynligvis er hun blevet boende på gården på aftægt hos et af børnene.

Hun blev 73 år gammel. Hun blev begravet den 22. søndag efter Trinitatis 1748, Henrich Pedersens Enke Maren i Mandemarke.

Ane nr.90: Jørgen Pedersen, dragon af landmilitzen.

Måske var han den Jørgen, som blev født i 1674 i Magleby på Møn, og hvis forældre var Peder Jørgensen og Karen Andersdatter.

Han er så vokset op under gardens tyranni, og da den var af vejen er han blevet taget til den nyoprettede landmilits i 1701.

Der er ingen tvivl om, at han har været med i den store nordiske krig, enten i Skåne eller i Nordtyskland, evt. begge steder.

Da krigen sluttede i 1721, kom Jørgen hjem til Møn, og den 17. søndag efter Trinitatis 1722 giftede han sig Maren Pedersdatter, der var datter af en af disse forfærdelige livgardere, der havde terroriseret øen.

Som dragon kunde han ikke regne med at få en gårdmandsdatter, til gengæld var hun kun 22 år gammel, mens han var 48.

Jeg har ikke eftersøgt Jørgens og Karens børn, ligeså lidt som jeg kender deres død og begravelse. Kun et enkelt af børnene, Karen Jørgensdatter, som blev opkaldt efter sin farmor, har jeg fået slået efter i kirkebogen, måske er hun den eneste. Hun blev født i 1726 og døbt 7.søndag efter Trinitatis, som det år faldt den 4.august.

Det er vel overvejende sandsynligt, at Jørgen døde ret tidligt efter krigens strabadser, og Maren har så formentlig giftet sig igen.

Ane nr.91: Maren Pedersdatter Karebyes født 1700 i Busene.

Det var ikke kun bønderne, der havde det hårdt under gardens regimente på Møn. Det var heller ikke nogen fornøjelse at være menig garder, især ikke, hvis man havde den nimmste smule medfølelse med bønderne.

Og der var gardere, som holdt sig i skindet og behandlede Mønboerne anstændigt.

Den 1.maj 1694 fik den afdankede garder Peder Søfrensen Karrebye fæste på et hus i Busene og den 16.maj giftede han sig med pigen Panelia Ibsdatter.

Den 1.april 1696 havde han en søn Søfren til dåben i Magleby kirke.

Det var i den lille familie, Maren lod sig føde. Huset var på 6 fag bygning, og der hørte 1 skæppe land kål- og humlehave til det.

Her holdt den gamle soldat en ko, 9 får, 6 lam, 4 gæs, og det blev vel Marens lod at vogte gæssene, så snart hun var stor nok.

Man var gammel, før man blev afdanket som soldat i de tider. Peder Søfrensen Karrebye var ingen undtagelse. Han døde da også, da Maren var 10 år gammel.

87 år blev han, og han var altså fyldt 70, da han blev gift. Måske døde han af sorg over nederlaget ved Helsingborg, hvor livgarden til fods havde stået sig godt, men mistet en masse mandskab.

Maren voksede op i et samfund, hvor alle de unge mænd var i krig, men da den store nordiske krig var slut i 1721, kom de unge mænd hjem.

Maren, der var soldaterbarn og faderløs måtte dog tage til takke med en halvgammel dragon, Jørgen Pedersen, som var nær ved de 50.

Med ham fik hun i 1726 datteren Karen.

Hendes mor Panelia(eller Pernille) døde i 1729 og blev begravet den 16.marts. Marens død er ikke fundet.

Ane nr. 96 Jens Sørensen Vestbjerg i Nørresundby født 1662.

Sit tilnavn havde han af sit fødested Vestbjerg by i Sulsted sogn, som ligger på vestsiden af de før omtalte Hammer bakker. Her havde han som barn en enestående udsigt over Lille Vildmoses udstrakte flade.

Som dreng har han sikkert gået meget oppe i lyngbakkerne og passet får, og når det var for ensomt og trist, har han skåret sig en pilefløjte.

Forresten var der dengang endnu masser af ulve i Jylland, så der var god brug for hyrdedrengene.

Jens havde en storebror, Niels, og der kom 5 mindre søskende, Maren, Christen, Anders, (der døde), en ny Anders og Margrete.

Forældrene Søren Jensen og Kirsten Nielsdatter var fæstebønder under herregården Vang, som stadig ligger i Sulsted sogn.

Landet var stærkt forarmet efter Kejserkrigen, Thorstenssonfejden og Carl Gustav krigene, skovene havde taget meget skade bl.a. også på grund af et par voldsomme orkaner i 1649-50. Det landskab Jens voksede op i, var altså væsensforskelligt fra det, hans far havde kendt som barn. Faderen døde 1681.

Det var måske Jens Sørensens farbror, den Jacob Jensen, som i påsken 1690 skød en ulv lidt øst for Vestbjerg by, "hvilken ulv imidlertid efter at være afklædt var opsat på en stage i Vestbjerg", som det siges på Kær herreds ting den 6. august samme år.

Det var i disse år, kongen lejede tropper ud til forskellige europæiske potentater, og mange danske militsfolk blev indrulleret i disse gevorbne regimente. Da Jens Sørensen først bliver gift i en alder af ca. 48 år, og netop ved den tid, kongen hjemkalder de udlejede tropper, ja så kan vi med god ret formode, at han har været borte i krig, ja han kan der have truffet sin tilkommendes far, rytterbonden Joen Laursen i Lindholm, som måske også hørte under Vang.

Den 14. juli 1709 blev Jens Sørensen af Vestbjerg og Anna Joensdatter i Lindholm trolovet, vielsen fandt sted den 1. december.

23.

Bruden var 22, altså knap halvt så gammel som han. Det foregik i Nørresundby kirke, men det "unge" par slog sig ned i Vestbjerg.

Heroppe i Hammer Bakker fødtes deres første barn, sønnen Søren. Men allerede den næste, sønnen Joen, blev født i Nørresundby, nemlig i 1711.

Og så ved vi sådan set ikke stort mere om Jens Vestbjerg. Der kom nok en søn, Niels Jensen i 1716, men der kan have været andre og flere børn.

Han døde som landbruger i Nørresundby, uvist hvornår. Måske var det den Jens Sørensen, der døde 1748, men så passer aldersopgivelsen ikke.

Hans enke, Anne Joensdatter døde 1767 knap 80 år gammel.

Anc nr.97: Anne Joensdatter af Lindholm 1687-1767.

Hun blev født ca.1687. Kirkebogen begynder først året efter, så vi ved det ikke med sikkerhed, men hun var næst yngste af børnene i Joen Rytterbondes gård i Lindholm. Der var 9.

Der var mange rytterbønder i Nørresundby og omegn, men Joen Laursen var den mest kendte, enten det nu var fordi han red selv for gården, hvad vi ikke ved noget om, eller fordi han havde må stor en efterslægt. Han havde 50 børnebørn, igen: han havde 50 børnebørn, det giver noget omtale.

Hans kone kender vi ikke af navn, men efter de almindelige opkalderegler må hun nok have heddet Else Eriksdatter.

Gården, hvor Anne blev født, var "Erik Ladefogeds gård", matr. nr.12 af Lindholm by, stuehuset nedrevet ca.1905, resten o. 1925.

Den er vistnok identisk med den ene af 2 gårde, som en vis Mads Jensen på Torstedlund omkring år 1500 solgte til Børglum kloster, der 1505 overdrog dem til kronen i bytte for 2 af kronens gårde i Melsted.

1505 var Lars Nielsen fæster og 1568 Christen Laursen. Gården var en dobbeltgård med 2 fæstere, og fra o.1600 nævnes de begge i de gamle jordebøger og skattemandtalslister, således 1630 Lars Christensen og Vester Lars Nielsen og 1688 sønnerne Joen Laursen og Niels Laursen.

Anne Joensdatter var altså formentlig mindst 5,generation i gården. Lad os se lidt på resten af denne generation.

Ældst var Mette, hun var fra ca.1664. Ældste søn, Erik var født o.1671, så der kan have været nogle imellem, som døde spæde. Nummer 3, Lars blev født 1673, nr.4 Jacob kom 1676, kort efter starten på Skånske krig, og da der først kom en mere i 1680, da den Skånske krig var forbi, kunde man fristes til at tro, at Joen var i trøjen selv. I 1680 var det en pige, som kom til at hedde Johanne, i 1682 kom Christen, i 1684 Hans, så kom Anne(Ane) i 1687, og som den sidste kom Bernt i 1690. Han blev døbt den 19.oktober. Vidner var: cornet Bowitz Michel Nielsen, Stephan Christensen, præstens hustru og Rebekka Moritzdatter.

Og så, ligesom barslerne holder op, begynder bryllupperne. Mette blev gift i 1694 med Peder Laursen i Knudsgård, og de fik 7 børn sammen fra 1695-1711.

Lars giftede sig 1695 med Jens Sørensens enke, Mette Jensdatter, som døde 1710 uden at vi kender noget til nogle børn i dette ægteskab.

År 1700 blev både Jacob og Johanne gift, Jacob med Johanne Madsdatter, der skænkede ham 11 børn, Johanne med Christen Knudsen i Sundby, som døde 1711, efter at de havde fået 2 børn sammen Joen og Else.

I 1705 blev Christen gift med Ingeborg Steffensdatter, som fødte ham 4 børn.

I 1706 blev Hans gift med Karen Christensdatter, som blev mor til 5 børn på 11 år.

Rytterkonen Else Eriksdatter døde den 22. december 1707: Joens salig hustru i Lindholm 66 år, og nu overtog ældste søn, Erik hjemmet. Han giftede sig nu 1708 med Dorthe Christensdatter, der satte 5 børn i verden.

Måske blev der nu for trangt i barndomshjemmet for Anne, måske havde hun længe gået og sværmet med sin tilkommende. I 1709 giftede hun sig med Jens Sørensen Vestbjerg, og kort efter flyttede de til hans hjemsgn, Sulsted, hvor Anne i 1710 blev forløst med sønnen Søren. Allerede året efter vendte de dog tilbage til Sundby, hvor sønnen Joen blev født 1711.

Her var lillebror Bernt blevet gift i 1710, så nu var alle Annes søskende afsat. Bernts hustru hed Anne Madsdatter, og hun fødte ham 4 børn.

Storebror Lars havde mistet sin kone i 1710, så han giftede sig anden gang i 1711 med Maren Christensdatter Steen af Lindholm, som fødte ham 8 børn.

Storesøster Johanne mistede sin første mand i 1711, men giftede sig først igen i 1717 med fændrik Andreas Thomsen Mutter-spach. Med ham fik hun 2 børn til de 2 hun havde.

Anne og hendes mand Jens fik endnu en søn, Niels ca. 1716.

Det er i parentes bemærket Niels, vi stammer fra. Der var desuden en søn mere, Lars, hvis fødselsår vi ikke kender.

Alle Joen Rytterbondes 9 børn blev bosat som voksne i deres fødesogn, Sundby/Lindholt/Vorup, og alle som sårdmandsfolk.

Også lillebror Bernt blev enkemand, men først i 1725, og det varede 12 år før han så giftede sig igen.

Den første af Annes søskende, der døde, var Hans. Det var i 1731, han blev kun 47.

Christen blev 51 og døde i 1733. Bernt døde 2 år efter sit andet giftermål i 1737 med Margrethe Valentinsdatter. Han blev altså 49 år.

I 1741 døde bror Jacob, 65 år gammel. Erik, som sad i barnedomshjemmet, døde 1743, 72 år gammel, og hans søn, Anders overtog gården.

I 1744 døde både Mette, 80 år, og Lars, 71 år, og så var der kun 2 tilbage af den store søskendeflok, Johanne, som døde 1758 i en alder af 78, og Anne, som skulle blive næsten 80.

Vi ved ikke, hvorlænge hun sad enke, men kun, at hendes mand døde temmelig længe før hende.

Som den sidste af sin generation kan hun dog næppe have været særlig ensom, når der var 50 i anden generation og måske 200 i den tredje.

Vi må altså formode, at Anne Joensdatter, Jens Westbjerægs, døde mæt af dage, da hun afled i 1767.

Ane nr.100: Vogn Madsen, fæstebonde på Torndal i Hammer.

Vogn Madsen er afgjort opkaldt efter adelsmanden, oberst Wogen Wogensønner til Stenshede, som var ejer af Torndal, men vi ved ikke, om der er tale om noget slægtskab.

Vi ved, at obersten havde en datter Kirsten Vognsdatter i sit samliv med Sidsel Jakobsdatter Bunde, som han i 1638 forærede gården Fladholt i Karup sogn, Dronninglund herred. Denne datters skæbne er desværre ukendt, da arkivalierne i Vendsyssel er yderst sparsomme efter Svenskekrigene.

Et svagt indicium for slægtskab kunde det være, at Vogn Madsens ældste barn, en datter, fik navnet Sidsel, men på den tid var navnet Sidsel temmelig almindeligt i Vendsyssel. Uden beviser altså intet slægtskab. Det skal dog bemærkes, at så sent som i 1726 bor der en Mads på Fladholt.

Vogn Madsens fødested er altså ukendt, men han blev født i den første halvdel af 1650erne og kan sagtens være ældste søn af Kirsten Vognsdatter, som vistnok blev født 1635.

Vogn var altså kun 3-4 år gammel, da svenskerne kom igen i 1657-60, og hans forældre har sikkert været på flugt, som så mange andre i disse ufredsår, hvor landet blev forarmet vidt og bredt.

Da krigen var slut og svenskerne og polakkerne borte, var Vogn Madsen en lille forjaget og forsulten fyr på 6-7 år. Vi træffer ham imidlertid ikke før 1681, da han er sidst i tyverne.

Det år er han ad ukendte veje nået frem til Hammer Bakker, hvor han den 12.juni gammel stil bliver gift med Dorøthe Jensdatter i Torndal.

Gammel stil vil sige - gammel tidsregning, nemlig den Julianiske kalender, som vi gik bort fra år 1700 ved at udelade de sidste 10 dage af februar.

Dvs, at i virkeligheden svarer den 12.juni gammel stil til den 22.juni nu stil, altså ved midsommertide.

Dorethe var vistnok datter af en af Torndals fæstere, Jens Hansen, som døde på gården 8 år senere.

For skatternes skyld satte man tidligere ofte hellere to brugere på samme gård, end man delte den i to gårde. Det er typisk tilfældet for gården Torndals vedkommende.

Jens Hansen nævnes 1663 i Hammer sogns kirkebog som bruger af Torndal. Året efter anfører matriklen ham som den ene bruger, nemlig af den halvdel som ejes af Christen von Ginchel i Aalborg. Den anden halvdel, som ejes af Preben Banner til Stenshede, bruges af Jens Lauritsen, mulig søn af den Laurits Pedersen i Torndal, der døde 1676.

I tiden fra 1681-1687 bruges gården af Vogn Madsen og Karen Nielsdatter, i 1688 tilsyneladende kun af Vogn Madsen.

Den nye matrikel sætter gårdens hartkorn til 4 tønder 1 skæppe 2 fjerdingkar og 1 album, mens det gamle hartkorn var 8, 4, 0, 0.

Jorden betegnes som ringe, ejendommen forsømt, og skoven er fuldstændig ryddet.

De 2 nye ejere er Christoffer de Hemmer i Aalborg og Christen Madsen, kapellan i Hammer sogn.

Gården er en såkaldt enestegård, da dens jord ikke ligger i landsbyfællesskab, men den har part i fælleden "fra Hammer nær Kirche-vey sender ind i Øsbjerg og Brødland skov, vester ud til Hammer og Sylsted fælled, bestaar af nogle Lyngbakker og taxeres til 10 hoveders græsning.

Ejendommen er sat til at kunde bjerge 52 læs hø.

Her i enestegården har Vogn Madsen og hans familie så siddet og lyttet til vindens og ulvenes tuden i vinternætterne. Der hørtes dog også ældre lyde på gården.

I fåråret 1682 nedkom Dorethe med en lille datter, som i dåben til pinse fik navnet Sidsel. Faddere var morfar, Jens Hansen, naboen Thomas Laustsen i Brødland og pigerne Johanne Pedersdatter fra Vodskov og Elsabe Pedersdatter fra Hammer.

I marts 1684 blev det en søn, som kom til at hedde Hans efter sin morfars far. Peder Christensens enke i Østbjerg bar barnet.

Ved Kyndelmissetide 1687 blev det en dreng, som i dåben den 13.februar fik navnet Mads efter farfar, Faddere var Peder i Dal, Laurits Jensen, vel en søn af den

tidligere medfæster Jens Lauritsen, den nuværende medfæster Karen Nielsdatter og, formentlig barnets moster, Maren Jensdatter.

I 1689 kommer vi helt hen i august, så har Vogn og Dorethe en søn i kirke den 4., som får navnet Jens efter sin morfar, som sikkert ligger syg.

Faddere var Søfren Mortensen, Peder i Dael, Rasmus Jensen og Laurits Pedersens hustru i Torndal, der kaldes sådan, skønt hendes mand har været død siden 1676.

Og så den 27. oktober samme år døde Jens Hansen i Torndal i en alder af 84 år. Dagen efter fulgte hans hustru Kirsten Nielsdatter, som blev 74 år.

Da også den lille Jens snart døde, blev der lidt bedre plads i alkoven.

I 1692 havde Vogn og Dorthe igen en søn i kirke den 17. april, og han kom til at hedde Christen, måske efter sin mormor, Kirsten Nielsdatter, måske efter sin farmor Kirsten Vognsdatter. Faddere var Søfren Dael, Jens Jensen i Vodskov, Hans Jensen i Østbjerg og Else Jensdatter, de 3 sidste sikkert af mors søskende.

Den 5. april 1694 blev sønnen Thomas døbt. Faddere var Jens Jensen Vodskov, Søfren Mortensen Gringsted, Anders Hansen Gringsted, Else Jensdatter Østbjerg og Else Thomasdatter i Møgellose.

Den 6. juni 1697 blev Jens døbt men døde 2 dage efter.

Medfæsteren i Torndal, Karen Nielsdatter døde i august 1698 lige i den travle tid, 58 år gammel. Hun blev begravet den 20.

I året 1700 oplevede man så en februar måned på kun 18 dage.

I 1702 i marts måned døde Maren Jacobsdatters barn, Johanne Madsdatter i Torndal, 1 år gammel. Var det Mads Vognsen, der da var 15 år gammel, som allerede var blevet far? Det melder historien intet om.

Men i 1705 døde børnenes mor, Dorethe Jensdatter, 51 år gammel, og blev begravet den 7. november.

Datteren Sidsel var nu 23, sønnen Hans 21, Mads var 18 år, Christen var 13 år og Thomas, den yngste, 11.

Vogn Madsen selv var nu også passeret de 50, godt og vel.

Og så i 1707 brændte gården ned til grunden. Ilden brød ud ved midnat, da alle var i seng, men heldigvis havde den anden fæster, som da hed Niels Hansen, set ud ad vinduet i sin længe og opdaget ilden, selv om også han var gået i seng. Han råbte straks allarm, og folk kom tililende fra nabogårdene, men stuehuset, rollingen eller rallingen, som det hedder i nordjylland, det stod ikke til at redde.

Ja det gik så stærkt, at de 2 af børnene nær var indebrændt. Vogn Madsen og Hans blev stærkt forbrændt under forsøget på at redde Christen og Thomas ud af flammerne.

Sidsel var nok på herregården Vang at tjene, for der finder vi hende senere. Mads har nok været i lære på Brødland mølle, for han bliver senere møllersvend.

Her stod nu Vogn Madsen midt i 50erne og havde så at sige kun reddet det nøgne liv. Med naboernes hjælp og med udskrevet træ fra Vangs skove blev et nyt hjem dog stablet på benene, men selv tøjet på kroppen måtte de ud at tigge sammen.

Vogn kom dog til at leve mangen god dag endnu. Han fik set sin datter Sidsel gift med Anders Nielsen i 1718 og senere bosat i Nørresundby. Han fik set Else Andersdatter dø i gården 77 år gammel, I 1721 blev hans søn Hans trolovet med Anne Jensdatter, og da de giftede sig i 1723, gik han selv på aftægt.

I 1723 døde Niels Hansens datter Anne 37 år gammel, og i 1728 døde også Niels Hansen, som havde reddet deres liv, 67 år gammel.

Den 7.marts 1734 blev Vogn Madsen begravet fra Hammer kirke. Han var da ca.80 år gammel, måske et par år mere.

Ane nr.101: Dorethe Jensdatter i Østbjerg og Torndal.

Hun er formentlig født i Østbjerggård, formentlig den søndre, som hendes fars farbror havde.

Det var en stor gård, 12½ tdr.hartkorn, men det var også en stor familie, som boede der, tilsyneladende mindst 3 generationer.

Dorthes forældre var Jens Hansen og Kirsten Nielsdatter, som endnu i 1658 bor i Østbjerg, da de har en søn til dåb, der får navnet Hans.

Men allerede året efter, 3.søndag efter påske, har de igen en søn til dåben, som også får navnet Hans, og da bor de i Torndaell.

Imidlertid har Dorethe boet de første 4-5 år i Sønder Østbjerg, så det er rimeligt nok at omtale de 2 Østbjerggårde her.

Østbjerggårdene har med deres store tilliggender af eng i lighed også med Brødland altid været betragtet som mere end almindeligt gode gårde og har, ligeledes som Brødland, været beboet af fornemme og velansete bondefamilier.

Til de 2 gårde lå en lille skov, som dog var stærkt forbrugt ved denne tid, den var dog takseret til allerhøjest 36 svins olden.

Dorthes faster Johanne var gift med fæsteren på Nørre Østbjerg, som hed Niels Christensen.

Mens Dorthes far sikkert var fra Østbjerg, da han uden tvivl må være søn af den Hans Thomsen, der døde 1639, så var hendes mor måske fra Torndal, idet hun kan have været datter af den Niels Simensen, som havde gården sammen med sin bror Jens omkring 1650.

Der synes at have været et livligt samgiftte mellem de 3 enestegårde: Østbjerg, Brødland og Torndal, hvis man skal domme efter fadderoplysningerne i kirkebogen.

Det var midt under svenskernes besættelse, Jens Hansen og Kirsten Nielsdatter flyttede til Torndal med Dorethe og hendes eventuelle søskende, så denne flytning har måske forbindelse med drastiske begivenheder, som vi ikke har andre oplysninger om.

Som barn har Dorothea så løbet i heden omkring Torndal, og her har hun plukket blåbær, sortbær, tyttebær og tranebær, som dels er blevet solgt i Aalborg, dels blevet syltet af hendes mor, der nok kunde værdsætte, at i hvert fald tyttebær og tranebær kunde syltes med meget lidt af det kostbare sukker.

Hindbærriis har der også været i hedebakkerne, og hist og her måske i de gamle skovrester lidt skovjordbær, som hun trak på strå og solgte til hedens vandrere.

Men hun havde også andre pligter. Pasning af mindre søskende, sortering af uld, karte, spinde, strikke, passe ilden, vogte gæs og får, samle fjer, dun, kvas og brænde, holde lysene om aftenen, så de ikke osede, og i det hele taget øve sig i det huslige arbejde.

Da Dorethe blev lidt større, har hun kunnet følge præsten, herr Bents strid med sognefolkene.

Magister Bent Hansen var en nidkær person, som ustandselig ragede uklar med sine omgivelser. I 1664, da Dorethe var 8 år gammel, havde han en sag med Torndals nabo, Jens Jensen på Brødland, som han ikke vilde tage til, alters. Han fik præsten sat fra gården, men han fæstede en anden gård i sognet og blev ved med at drille præsten.

Værst var dog striden med sognebørnene i Horsens og Hammer, som pudsede ham for hans påskeoffer. Han havde 4 kirker at passe og kunne kun prædike i 2 hver søndag, mens kapellanen passede de 2 andre.

Nu havde bønderne i Horsens og Hammer altid gået i kirke i påskedag og ofret til præsten den dag, men han, herr Bent prædikede 1. påskedag i Sulsted og Ajstrup kirker, mens han kom i Horsens og Hammer kirker 2. påskedag.

Nu gik bønderne som sædvanlig med deres koner i kirke 1. påskedag og ofrede beskedent til kapellanen, og 2. påskedag sendte de deres børn og tyende, som ofrede endnu mere beskedent til præsten.

Herr Bent rasede og forlangte, at bønderne selv mødte op i kirken 2. påskedag, men til gengæld stævnedes bønderne han for herredstinget, fordi han vilde forandre offerdagen og for den hårde mund, han brugte imod dem fra prædikestolen.

Han skal bl.a. have sagt, at de som ikke ville yde deres offer, ville på dommens dag blive stillet på venstre side af Guds trone og høre denne sentens: "Gaar bort, I stinkende Gjeder og Bukke, i den evige Ild, som er beredt Djævelen og hans Engle til evig Tid; der har I Eders Dom!"

Herr Bent døde pludseligt i 1672 kun 47 år gammel.

Det var forøvrigt stridbare folk, der boede i Kær herred, og Dorethe har ofte kunnet overvære retssager om slagsmål og overfald, som blev ført på herredstinget, som lå et par kilometer, en fjerdingsvej fra hendes hjem.

Imidlertid var Dorethe blevet voksen.

I de almindelige jævne bondehjem i Vendsyssel var det småt med kontanter, og i de fattigste egne var det sjældent, at en gårdmandsdatter fik rede penge i medgift, men der var dog et minimum, som man forventede, at en gårdmand gav sin datter med, når hun forlod sit hjem.

Det var et skab og en kiste, indeholdende brudens linned og gangklæder, som hun og moderen i årenes løb selv havde fremstillet, desuden en sengs klæder og en god ko, og så afholdt forældrene selvfølgelig brylluppet.

I Dorethes tilfælde fik hendes ægtemand gården med, eller i hvert fald den halve, som han overtog fæstet på, da de blev gift.

Vi ved ikke, hvor Dorethes tilkommende kom fra. Vogn Madsen kan være kommet fra Horsens sogn, hvor der dengang var mange af navnet Madsen og Mads, men ellers kender vi ikke hans herkomst.

De 2 unge, der var jævnåldrende, blev gift den 2.søndag efter Trinitatis 1681, og året efter til pinse havde de deres første-fødte til dåben, og hun kom til at hedde Sidsel.

Og så gik det, som vi ved, slag i slag. Hans i 1684, Mads i 1687, Jens 1689 døde, Christen (vores ane) i 1692, Thomas i 1694 og endnu en Jens i 1697, som også døde.

Som voksen har Dorethe mest opholdt sig nede i dalen, som gården havde navn efter, og i Møgelose, hvor man fik sine tørv fra, men nu og da måtte hun op i bakkerne og fylde sin sjæl med det store udsyn, hun kendte fra sin barndom.

I 1689 døde Dorethes far 84 år gammel, og dagen efter hans begravelse døde Dorethes mor 74 år gammel. De gamle aftægtsfolk var væk,

Men der var andre folk på gården. Torndal var som så mange store gårde delt i 2 parter.

Vogns og Dorethes nabo i gården i disse år var Karen Nielsdatter, som formentlig var enke efter en tidligere fæster. Det har været hende, der gik til hånd ved Dorethes barsler, og Vogn Madsen og Dorethes har vel givet en hånd med nu og da i hendes gårdspart.

Karen Nielsdatter døde i 1698 58 år gammel, og det var nok en god ven, der her gik bort. Hun blev begravet den 20. august, lige før den travle høsttid.

Ved den tid blev der indført noget nyt og mærkeligt i kirken. I 1695 blev det påbudt, at der skulde være en alterskranke i alle kirker, en adskillelse mellem Gud og menigheden. En præsten måtte opholde sig bag den. Det har været en ting, man har diskuteret ivrigt mand og mand imellem.

Til gengæld fik jo de gamle noget at rejse sig op ved, når de havde knælet, og efterhånden fik man vel også et polstret knæfald, som det man nu kender.

I 1701 fik Maren Jacobsdatter i Torndal en lille datter. Dorethe har sikkert hjulpet til. Den lille pige kom i dåben til at hedde Johanne Madsdatter, og man spørger sig selv, om det var den 14årige Mads Vognsen, der var far til barnet. Året efter døde den lille pige og blev begravet den 24. marts.

Dorethe Jensdatter i Torndal blev kun 51 år gammel. Hun døde i november 1705 og blev begravet den 7.

Hun efterlod sig en datter og 4 sønner.

Ane nr.102: Christen Pedersen i Kjæret, Storvorde.

Christen var født ca.1675, altså længe før kirkebogen tager sin begyndelse. Han var måske søn af Peder Rasmussen, som et par gange optræder som fadder for Christens børn, og af Kirsten Christensdatter.

Og så havde han søstrene Anne og Maren, som kan være opkaldt efter hans bedstemødre.

Vi træffer ham nu først i 1704, hvor han bliver trolovet med hjulmandens datter Kirsten Sørensdatter den 18.maj. Forlovere er tilsyneladende hele landsbyens gildelav.

Vielsen fandt sted den 28.september samme år i Storvorde Kirke.

Det første barn var en pige. Hun blev født 1706 og døbt den 27.december og opkaldt efter sin mormor Mette.

Og nu kommer vi til den mere alvorlige side af sagen.

Jeg har påstået, at vores ane, som i forrige bind af værket om dynastiet Mortensen fik ane nr.51, og som bar navnet Maren Christensdatter, at hun var født 1709 og døbt den 1.september. Det var hun ikke.

Det var hendes storesøster, som døde 8 måneder og 8 dage gammel og blev begravet den 17.april 1710.

Nej, vores Maren blev først født i 1711, og så var hun en tvilling. Hendes tvillingebror kom til at hedde Søren, og de blev begge døbt den 7.december 1711.

Det var derfor også uretfærdigt, at jeg beskyldte Maren for at have løget om sin alder.

Der kom 2 børn mere, Kirsten i 1715, der blev døbt den 27.januar, og Peder i 1718, døbt den 16.marts.

I 1720 mistede Christen sin gamle Mor, som blev 78. Hun blev begravet den 11.august.

Hans kone Kirsten blev ikke mere end 52 år. Hun døde fra hæme og 5 børn i 1725 og blev begravet den 6.maj.

Børnene var da $18\frac{1}{2}$, 2 på $13\frac{1}{2}$, $10\frac{1}{2}$ og 7 år gamle.

Jeg ved ikke, om Christen giftede sig igen. Hvis den ældste Mette var hjemme, kunde de sagtens klare dagen og vejen, når den mindste var fyldt 7.

Den næst yngste af børnene, Kirsten blev næsten 23 år gammel, så døde hun i 1737 og blev begravet den 10. november.

Det har måske været ved den tid, møllersvenden Mads Vognsen fik besøg af sin bror Christen. Han var ellers bosat i Sundby nord for Fjorden og var da såmænd en halvgammel karl, at se til for Christen.

Han bejlede ikke destomindre til Maren, og den 25. oktober 1739, da han var mødt med bevis fra hans velærværdighed Hr. Knud Schott i Sundby kirke, at han stadig var ungt karl, så blev han og Maren trolovet, og forlovere var Lauridts Jensen og Michel Jensen.

Måske Christen Pedersen tog sin død over det. Han blev begravet den 29. november samme år, 64 år gammel.

Vielsen ses ikke indført i kirkebogen.

I hans tidlige barndom har han oplevet, at birketinget blev holdt på Storvorde Kirkegård, men i 1680'erne blev det flyttet til Aalborg.

Aalborg var i mange henseender en hård nabo at have. Da Storvorde lå indenfor den 2-milegrænse, som forhindrede sognet i at få sin egen degn, en såkaldt sædedegn, fordi han boede i byen. Ifølge kongelig forordning måtte man nøjes med en af de førlebne og fordrukne latinskoleelever, da man ønskede disse delvis forsørget. Sådanne latinskoleelever blev kaldt løbedegn, fordi han efter skoletid skulde løbe ud til sit sogn og der læse kristendomskundskab ind i bondeungdommen. Det var ofte nogle frygtelige bøller, der var et afskrækkende eksempel for deres elever. Sådanne løbedegne er Christen blevet oplært af, for de skiftedes jo ustandselig ud.

År 1700 da Karl den Tolvte gjorde landgang på Sjælland, blev Christen sikkert mobiliseret, men da krigen trak over i Øst-europa, blev han sikkert hjemsendt hurtigt, så da krigen blev genoptaget herhjemme, var han gift og hjemfaren.

Ane nr.103: Kirsten Sørensdatter Bendsdatter i Storvorde.

Hun var hjulmanden Søren Bendsens datter, og man skulde tro, at hun var født i en købstad, for det var først i 1683 med Christian den Femtes Danske Lov, at håndværkere fik lov til at bosætte sig på landet.

Det er dog et faktum, at de i nogen grad havde gjort det også før Danske Lov.

Men - skal vi antage Kirstens far for en lovlydig borger, var hun født i - formentlig - Aalborg i 1673. Moderen hed Mette Nielsdatter, og hun var knap 40 år ved den tid, så Kirsten har nok været den sidste.

Vi kender navne på 3 søskende, Dorte, Karen og Niels.

Kirsten har altså været ca.10 år, da familien flyttede ud til Storvorde i 1683, stadig forudsat, at alt gik regelret til.

Også Kirsten har fået sin kristendomsundervisning af løbedegne, men ligesom sin senere ægtemand, blev hun ikke konfirmeret. Konfirmation blev først indført 1735, og da var Kirsten forlængst gift, 6 gange mor, død og begravet, men det kommer vi altså sammen til.

Da hun var gammel nok, kom hun ud at tjene, først som lillepige, senere som villest-pige. Hun har fået lov til at tage sin tørn, og som datter af en håndværker blev hun ikke regnet for lige så meget som en gårdmandsdatter.

Bønder har altid regnet dem for dovne, der ikke tog det hårde slæb i landbruget, men foretrak en mere specialiseret levevej.

I 1703 mistede Kirsten sin mor, som blev begravet den 29. juli 69 år gammel.

Til den tids begravelsesskikke hørte et særligt ritual, som nu forlængst helt er gået i glemmebogen. Det var oplæsningen fra prædikestolen af den afdødes testamente, egentlig Testimonium funerale, en kortere levnedsskildring af den afdøde. Disse levnedsskildringer blev affattet af degnen, dvs, de lånte af hinanden og tilpassede navne og data, men der var i virkeligheden kun nogle relativt få "testamenter", som gik igen og igen.

Degnen måtte selvfølgelig passe på og holde regnskab med at det samme "testamente" ikke kom igen for hurtigt, og selvfølgelig blev der byttet lidt om på flosklerne, så i hvert fald indledningsordene blev varieret.

Vi kan jo prøve at tage sådan et gammelt Testimonium, som det kan have lydt over Kirstens mors kiste.

"Jo længere tid nogen haver været borte fra sit hjem, jo mere iler og haster han at se og komme igen til sit hjem helst om han haver nogen daglig fornøjelse i sit hns for-medelst kærlig omgang; ti det er da hans glæde at finde alting i fornøjelig velstand. Men i hvor godt man end har på fremmede steder, ja om man end daglig kunde sidde ved Ahasveri gæstebud og om natten som Salomon sove på elfenbens sengested, så findes man dog bedre til møde og haver større magelighed med ringe retter under sit eget tag. Guds børn ere i dette naturlige liv som fremmede, deres rette hjem er Himmelen; hvor meget godt verden end synes at have at gøre dem tilgode med, så er deres længsel og attrå dog til Himlen og det høje, hvor de ved, at alting findes bered og i fuldkommen flor og velstand efter deres Frelzers eget løfte og tilsagn. Deres glæde skal da ej have fare for forandring, deres rigdom ej omveksles til armod, omskiftelse findes ikke der fra velstand til vestand, herlighed og bestandig salighed betager og opfylder alting, enhver som der har fået føden inden døren, må vel udråbe: her er godt at være. Denne bestandige boligs sted, dette salige hjem har en denne vores i live elskelige, i døden salige medsester, den hæderlige, Gud- og dydelskende kone, Mette Nielsdatter, hjulmand Søren Bendsens hustru af Storvorde efter langvarig vandring og levetid i verden indtaget, om hvis fødsel, vandel og død vi kortelig har at melde..."

Sådanne Testimonier findes bevaret i lokalhistoriske og kirkehistoriske og andre samlinger, og de kunde selvfølgelig være kortere eller længere alt efter arvingernes økonomiske formåen og gavmildhed. Hjulmanden døde få måneder senere.

Året efter moderens død, nå ja, måske allerede før, traf Kirsten sin tilkommende, men knap et år efter, den 18.maj 1704 blev hun trolovet med Christen Pedersen i Kjæret, som vel nok var blevet hjemsendt fra militærtjenesten.

Vielsen fandt sted i kirken den 28. september samme år.

Børneflokken kender vi allerede. Mette født 1706, Maren født 1709 og død 1710, Søren og Maren født 1711, Kirsten født 1715 og Peder født 1718.

Kirsten var 45, da hun fik Peder, og det var lidt flovt for både hende og Christen.

Men så havde hun og Christen 5 børn, 3 piger og 2 drenge, og den ældste, Mette var allerede en stor flink pige på 11 år. Men det var desværre krigstid, og selv om Christen ikke kunde blive indkaldt til tjeneste, når han havde gård og familie, så måtte han og Kirsten til gengæld betale en hel stribe af ekstraskatter, hvert eneste år, sådan som alle de andre bønder og borgere.

I 1719 døde Karl den Tolvte, og så gik krigen i stå, men det varede alligevel et par år, før freden var bragt i orden, og ekstraskatterne holdt op.

Så gik der 4 gode, fredelige år, hvor børnene trivedes og voksede, men i 1725 blev det et usædvanligtkøligt forår. Ingenting vilde rigtig trives, og Kirsten, som nu var 52 år gammel, skrantede og døde. Hun blev begravet den 6. maj, og fra prædikestolen læste præsten herr Mathias Mohr hendes "testamente".

"Det er altid godt at bo, hvor intet godt savnes..."

Ane nr.104: Laurs Andersen Rugaard (1686-1759) i Grenå.

Når man for 300 år siden kom til Grenå ad søvejen, måtte man lægge til i Djursåens munding, der var stivet af med nedrammede pæle og beskyttet mod havet af et par små moler.

Når man så havde fortøjet sit fartøj, havde man 4000 alen at gå, før man var oppe ved Grenås østre byport, hvor man skulde betale accise af de varer, man medbragte.

Lige indenfor byporten var der et åbent terræn på begge sider af Østergade. På sydsiden var det farverens toft, på nordsiden lå helt fri for naboer skipper Anders Hansen Rugaards trelængede gård.

Der er ingen tvivl om, at skipper Rugaard var en velstående mand, for det var hele byens største privatejede areal, og netop for 300 år siden betalte han den betydelige sum af 2 rigsdaler i grundtakst

Anders Rugaard var et par og tredive år gammel, gift med Birrette Lauridtzdatter og far til en søn, Hans, som selvfølgelig var opkaldt efter sin farfar ved dåben den 1.maj 1681.

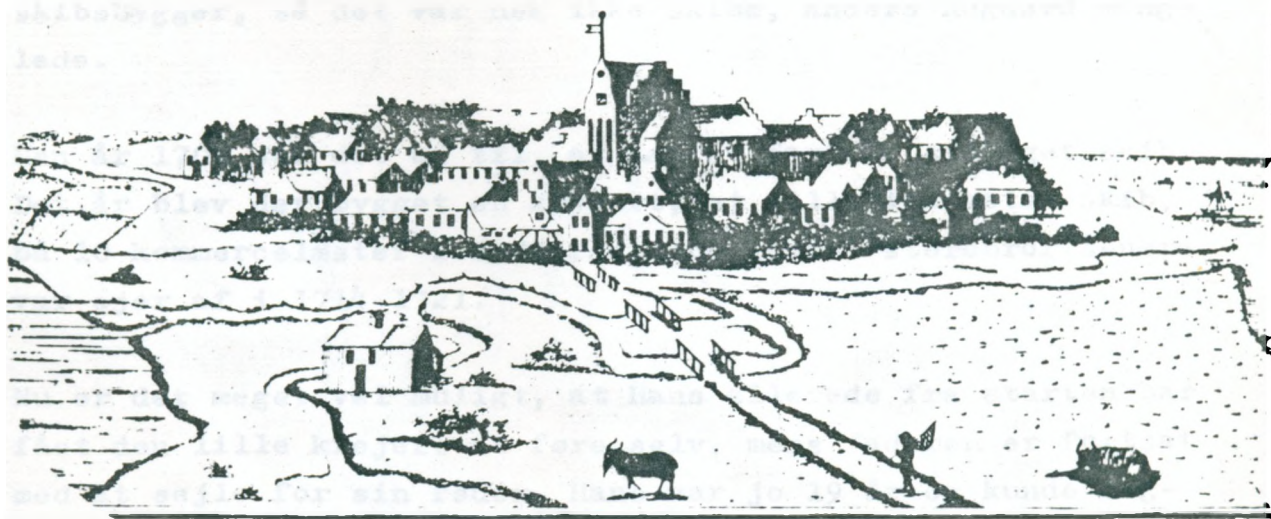
Året efter nedkom madam Rugaard med endnu en søn, som af ukendte årsager fik navnet Jens. Han døde spæd, så dengang Laurs blev født i 1686, var der stadig kun en dreng i huset. Faktisk blev han døbt Lauridtz den 16.august, men vi kalder ham Laurs.

Her i den yderste østlige ende af Grenå voksede Laurs og hans storebror op. Vi ved ikke, om de gik i latinskolen eller i den private danske skole, men nogen undervisning må de have fået, når de som voksne skulde ud som skippere og søhandlende.

Det er vel ikke usandsynligt, at de 2 enligt boende drenge har haft kontroverser med byens øvrige drenge, men meget af deres fritid har de sikkert tilbragt ved åmundingen og ved stranden.

GREENAAE

Drengene har været en 12-13 år før de kom med far til søs. Det var det normale, men måske den lille er kommet lidt tidligere afsted, da nu far selv var skipper.

Omkring ved 1696 er så Laurs begyndt på de farefulde færdertil søs.

Vind og sø var selvfølgelig den største risiko. Skibene var små dengang og nogen motor kendte man jo ikke til.

Så var der risikoen for at falde overbord. Man kunde ikke svømme dengang, det vilde være at udfordre Vorherre. Det var utænkeligt.

Endelig var der kaperne. Vi har oplysninger fra 1690erne om en københavnsk reder, der på 2 år mistede 3 skibe til kapere, så det var ikke nogen tom trussel. Mandskaberne kom dog i de omtalte 3 tilfælde velbeholdne hjem igen.

Værre var det, hvis man blev opbragt af tyrkiske sørøvere. De var ganske vist blevne sjældnere på det sidste, men det var ikke længe siden, tyrkerne havde bortført en hel flok beboere på Island.

Vi ved ikke, hvad det var for skibe, Anders Rugaard sejlede med i disse år. Tilnavnet Rugaard tyder på, at han sejlede for Arenfeldterne på herregården Rugaard.

Hans Arenfeldt havde således penge til gode hos kongen for en transport af soldater til Skotland i 1690, og det er vel ikke umuligt, at skipper Anders Rugaard har ført dette skib.

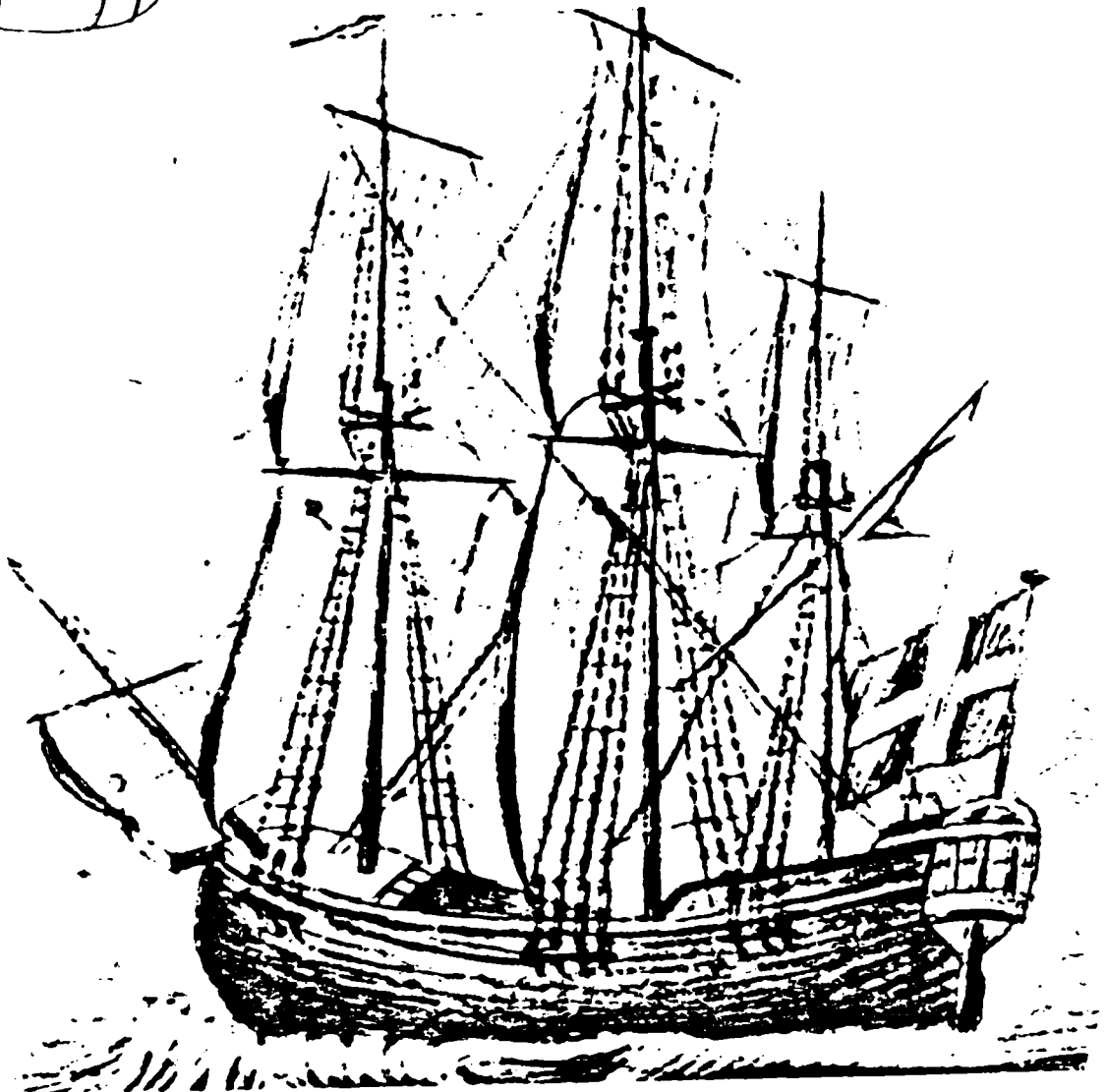
Hans Arenfeldts fætter Jørgen omtales også som en ivrig skibsbygger, så det var nok ikke skibe, Anders Rugaard manglede.

Men år 1700 ser det ud til, at Laurs' far får sit eget skib. Det år blev der bygget en krejert, et lille tremastet skib, på 10 kommercelæster i Sydnorge, som Laurs' storebror senere var ejer af i 1714-1721.

Nu er det meget vel muligt, at Hans allerede fra starten har fået den lille krejert at føre selv, mens faderen er fortsat med at sejle for sin reder. Hans var jo 19 år og kunde sagtent navigere skibet selv. Imens har Laurs fortsat sin sejlertid hos sin far.

Dansk sømand 1710 med filthat, knappet jakke, kridtpibe, knæbukser og snoresko.

Krejert fra G. A. Koefoeds «Sørbog» ca. 1780

Det var netop i disse år, den danske skibsfart tog et vældigt opsving. Hollænderne gad ikke mere hente korn i Balticum, da englænderne var begyndt at eksportere.

Derfor faldt priserne på landbrugsejendomme så drastisk, og den gamle adel, som ikke kunde ændre livsstil så hurtigt, gik fallit en bloch.

Men købmændene, der før fandt den europæiske fart risikabel, de snakkede nu om rejser til Afrika og til begge Indier.

Men det betød også et opsving for skibsbyggeriet og navigationsuddannelsen, og hele sømandsstanden fik en ny stil.

Tidligere var man ikke rigtig sømand, før man havde fået bank på Helsingør skibsbro, og man var døbt, når man havde hønset for Kullen.

Nu skulde man have passeret linjen eller bedre have rundet Kap det gode Håb.

Men vi skal snakke om de små skibe, som blev herhjemme. Pladsen var begrænset. Skipper havde vel en pæn kahyt agter med vinduer og gardiner og rigtige møbler, men mandskabet boede ude for under bakken i smalle køjer evt. høngeskøjer, uden noget privatliv.

Luseplagen var stor, væggetøj og kakerlakker var en uundgåelig plage, ja et af Christian den Fjerdes krigsskibe blev døbt Fladlusen.

Og så var der rotter både de velkendte sorte og de nye brune vandrerotter, som kom med pesten.

Man forrettede sin nødtørft forude på gallionen, mens skumprøjtet skyllede efter.

Lastrummene var det vigtigste, men de var ret beskedne af størrelse, for der skulde også være plads til proviantrum, såkaldte brødkøjer, drikkevandsfade, kabelgat til tovværk og blokke, sejlkøje til reservesejl, værksted, materialerum, kabys, krudtkammer og våbenrum helt agter hos kaptajnen, der jo også havde sin egen kælder, hvori han hjembragte sin private last, det såkaldte føringsgods, som han solgte for egen regning

Også besætningen havde føringsgods med i skibskisten. Ofte havde skippers kone sin egen butik, hvor hun solgte godset.

Fra gammel tid, så langt tilbage som man har oplysninger, var døgnet, eller etmålet, som det kaldtes ombord, opdelt i 4-timers vagter.

Tiden blev målt med halvtimes-timeglas, og hver gang glasset blev vendt af rorgængereren, slog han GLAS, et slag for første halve time, 2 for første time o.s.v. til 8 slag, når vagten var forbi.

Første vagt gik fra kl.20 til midnat, og dette vagtskifte blev gerne ledsaget af en andagt og salmesang, en skik, som nok hænger sammen med tidens overtroiske skræk for mørket og natten.

Salmen, som ofte var solosang af skibsdrengen eller en anden af mandskabet, var i reglem den gamle lovsang Benedicte, Lover Herren:

Benedicte, Benedicte, Benedicte Domino
 Natglasset er opsat,
 Gud give os alle en god nat,
 Jesus Christus, sand Gud og mand,
 være stedse og altid vor styr- og lejdsmand.

Gud Herren os vel bevare
 for havsens nød og alskens fare,
 for skadelig sø, sandrev og skær,
 sørøvere, os nådelig bønør.

Gud med din hellig engleskar
 værdes nu til at vel bevar
 køl og ror, anker og tov, sejl og mast,
 og lad os med dette skib vel fare.

Hvo det begær, han sige med mig:
 AMEN AMEN AMEN.

Og der var mange flere vers.

Anden vagt fra midnat til klokken 4 hed hundevagten, dagvagten var fra klokken 4 til 8, formiddagsvagten kl.8-12, eftermiddagsvagten kl.12-16 og platfoden fra kl.16-20.

Denne sådste vagt havde sit navn af, at man på store skibe fik vagterne til at "rulle" ved, at eftermiddagsvagten blev slået sammen med platfoden, så det blev en 8timers vagt, som søfolkene følte, at de blev platfodede af.

Arbejdet ombord var der røgeligt af. Det var søfolkene, der lastede og lossede, og så var der selve sejladsen, ankeret, som skulde hales op, sejl som skulde sættes, som skulde rebes eller strækkes eller tages ned. Der var krydssejlad og stagvendinger, hvor ræerne skulde braces.

Det var hårdt og farligt arbejde tilvejs, som sømanden klarede med den gyldne regel: En hånd til skibet og en til dig selv.

Der var vedligeholdelse. Rundholter somskulde skrubes og smøres med mastefedt. Skamfilingsmåtter som skulde fornyes. Tovværket skulde vedligeholdes og lapsalves, nye musninger skulde laves. Riggeren skulde strammes op, Dækket og skibssiderne skulde hele tiden rabattes og beges eller ligefrem kalfatres, hvis værket havde arbejdet sig helt ud. Det var livet om at gøre, at skroget var tæt oppe og nede.

Og ellers var det bare om at pumpe, for der var altid lækager, og hvert vagthold skulde have pumpet læns til det nye hold.

Sejlene skulde også holdes vedlige med syning og lapning.

Kosten ombord var ensformig. Saltet kød, saltet flæsk, saltet tørfisk, smør, gryn, ærter og beskøjter. Hertil salt, olie, eddike og svedsker efter skippers forgodtbefindende. Af drikke havde man skibsøl og valle, og som medicin fik mandskabet en snaps hver dag, ialt en halv pot om ugen pr. mand.

På de lange farter blev øllet snart drukket, for det kunde ikke holde sig, så drak man ferkvand, som også snart blev dårligt, fyldt med insekter og orme og alger.

Forresten var det meget almindeligt, at man havde fjerkræ, grise og på de store skibe kvæg med ombord, og så fiskede man selvfølgelig.

I de hjemlige farvande kunde man altid få frisk vand, men ude på langfarterne kneb det ofte, og mange sømænd har fået brakvand i deres drikkevandstønder.

Det værste var, at man manglede C-vitaminer. Grøntsager kunde ikke holde sig, så lidt som frugt, når man lå for vindstille i uger ad gangen.

Så var man bedre hjulpet på hjemmebane.

Sømandens liv var hårdt, fuldt af risici og sygdomme. Hans trøst blev tobakken, som han røg af en kridtpibe, som endelig måtte være med låg af hensyn til brandfaren.

På de store skibe og på orlogsflåden var rationerne fastlagt ved forordninger. Anderledes på de små i indenrigsfart. De kunde nok sommetider småsulte ombord, men så var der andre fordele.

På flådens skibe og på de octrojerede kompagniers skibe var disciplinen frygtelig hård. Det var krigsartiklerne, der gjalt her, og en sømand kunde blive henrettet for en bagatel, eller han kunde få 27 slag tamp for at komme for sent.

I indenrigsfartens småskibe gjalt den almindelige sølov, som forekommer os idag særdeles human, selv om der også i den forekom enkelte strenge straffebestemmelser.

En ting kan vi være sikre på. Da Rugaard-drengene begyndte at sejle hos deres far, måtte også de lære disciplin, og indtil de forstod, at der var kun en, een vilje ombord i skibet, nemlig skipperens, indtil da har de jævnlig fået de øretæver, de kunde tilkomme.

Og måske lidt flere, fordi de var skippers sønner, og så skulde de være eksemplariske.

Mens faderen sikkert har været udkommanderet til transport for hær og flåde eller til kapertjeneste i den skånske krig i årene 1675-1679, så har drengene kun kendt til fredstid i deres ungdom, hvis de da ikke vovede sig ud i Vesterhavet, hvor franske og engelske kapere kappedes om at gøre farvandede usikre.

Men så kom den store nordiske krig mod Carl den Tolvte, eller rettere - den blussede op i 1709.

Alle unge mænd i søkøbstæderne mellem 18 og 40 år blev indkaldt til flåden, sammen med mandskabet fra de såkaldte sølimitter, dvs distrikter på landet, som leverede folk til flåden. Kun den nødvendige besætning på koffardiflåden gik fri, men man hjemkaldte alle danske søfolk i udlandet, som fik anmesti, hvis de kom hjem. Det var nemlig søfolkene forbudt at emigrere.

90% af koffardiflåden måtte stille i København til overførsel af armeen til Skåne.

Allerede først i november 1709 var der samlet ca.250 fartøjer i Københavns havn, og nu kunde så indskibningen begynde.

Kun 10% af handelsskibene var fritaget, med den begrundelse, at de skulde varetage forsyningen af Norge med korn fra den danske høst.

Vi kan derfor sige med nogenlunde sikkerhed, at der har været en eller flere af Rugaard-familien med i overførslen af den danske hær til Skåne.

Fra den 3.november til den 9. blev armeen taget ombord. Nogle af de mindre skibe fik hele dækket fjernet, for at rytteriets heste kunde være der og få luft i lastrummet.

Et efter et forhalede skibene så udenfor bommen og ankrede op på reden, så de var klar til afsejling.

Den 10.november var hele flåden parat, men på grund af den meget ringe vind måtte man ankre op ved Skovshoved og overnatte.

Den 11.november lettede endelig transportflåden og gik for en gunstig sydvestlig brise over sundet.

Efter nogen recognosering ved den skånske kyst blev det bestemt, at hæren skulde landsættes ved Råå, hvor åen ved sit udløb danner en lang smal tange, og tréds optrækkende storm og uvejr i de følgende dage blev rytteriet og infanteriet landsat her uden sammenstød med den svenske hær, som overvågede manøvren i sikker afstand.

Da landsætningen var sket fik de enkelte skippere officerskvittering på rigtig levering, og mens de store skibe blev sendt tilbage til København, fik de mindre: galeoter, krejterter, smakker, jagter, skuder og både, besked på at gå til Helsingør for derfra at sejle forsyninger til hæren.

I denne periode fik alle småskibene en militær chef ombord, som bestemte over skipperen, men som ikke gav sig af med navigationen. Han kaldtes kaptajn.

Rugaard-familien var nu underkastet den militære disciplin og krigsartiklerne, som var uhyggeligt strenge, selv set ud fra tidens almindelige råhed.

De sidste tropper til Skåne blev overført fra Helsingør den 16.december 1709.

Efter den danske hærs nederlag ved Helsingborg den 10.marts 1710 blev der pludselig igen brug for en masse fartøjer til hjemtransporten af den slagne arme, men nu var jo handelsflåden igen spredt for alle vinde, bogstavelig talt, for at tage sig af forsyninger, så der var ikke nok til stede, og man blev nødt til at nedslagte en mængde heste, for at de ikke skulde i svenske hænder. Et uhyggeligt blodbad og en fornærmelig handling mod Helsingborgerne, som jo ikke tilhørte rækkerlavet, der var de eneste, som kunde røre døde heste. Det er ikke sikkert at Rugaard-familien var til stede her.

Krigen gik nu ind i en ny fase. Den 5.april blev der udsendt et kaperreglement, og der blev udrustet mange kapere. Det var som sædvanlig ikke alle, der overholdt reglementet, men selv reglementet klagede den neutrale søfart over, så der måtte udgives et nyt den 6.april 1711, altså lige et år efter det første.

Svenskerne havde selvfølgelig også kapere i søen, så det var nu blevet risikabelt at sejle også i de indre farvande.

Det er da også nu under krigen, den gamle Anders Rugaard dør. Ved skiftet har den ældste søn Hans fået krejerten, mens lillebror Laurs overtager gården i Grenå.

Vi ved, at Hans Rugaard sejlede ud hvert år under krigen til 1721, men han brugte Frederikssund som hjemsted, dengang kaldet Sundby Færge i Roskilde fjord. Her slog han sig ned, giftede sig og blev far til en stor flok børn, der gav ham en stor efterslægt.

Det var nemlig sådan, at Grenå havn var blevet skyllet ud i havet ved en stormflod i 1715, der også sandede åens udløb til igen, så sejlads på Grenå blev en del vanskeliggjort.

Vi ved ikke, om Laurs Rugaard vedblev at sejle, evt. for faderens arbejdsgivere, Arenfeldterne, men det er troligt, som vi skal se.

I 1713 havde Grenå fået 130 svenske krigsfanger at passe på, de kom fra Tønningen, som Magnus Stenboch havde måttet overgive. Da alle de unge og midaldrende var borte i krigstjeneste, var det de gamle, der måtte passe på dem, og det har nok ikke været let.

Senere forsvandt de fleste af fangerne. Nogle døde, nogle stak vel af, nogle giftede sig og blev danske, nogle blev præset til krigstjeneste, og tilsidst var der bare 22 igen, og dem fik man endda lige så mange soldater til at passe.

I 1721 giftede Laurs Andersen Rugaard sig med pigen Birgitte Rasmusdatter af Saugstrup. Vielsen fandt sted den 14. december. Og så den 7. marts 1723 blev Laurs Andersens søn læst over i kirken, Anders, som tilforn var hjemmedøbt.

Farverens kæreste Anne bar barnet. Faddere var Anders Rasmussen, som måske er morbror til barnet, Peder Salingboe, Rasmus Kiær, som måske er barnets morfar, Jørgen Smeds datter og Søren Andersens datter i Breestrup.

I 1726 blev Djurs Nørre Herreds ting flyttet til Grenå, og det har nok givet lidt ekstra omsætning i byen i fremtiden.

I 1727 konstaterer vi, hvad vi måtte vide, at Laurs Rugaard holder pige, idet denne optrådte som fadder den 13. juli dette år.

Den 5. maj 1728 konstaterer vi, at Laurs Rugaard er blevet enkemand, idet han da bliver trolovet med pigen Berthe Andersdatter af Breestrup. De blev gift den 2. juli samme år. Forlovere var Søren Pedersen Fannerup og Peder Erichsen Salingboe.

Det er først den 3. marts 1738, Laurids Andersen Rugaard, fød her i byen, tager borgerskab til handel og håndværk. Det tyder på, at han har sejlet lige til da, for søfolk havde kongelig bevilling til at drive fri næring, mens de var i land om vinteren, så først nu skal han have borgerskab.

Lad os endnu en gang se på gården i byen. Den lå lige indenfor den østre byport. Den var det første sted, man stødte på i byen, så den var velegnet til kro og gæstgiveri, og sikkert er det, at det har den været anvendt til, og Laurs Rugaards kone har solgt hans føring fra gårdens butik.

Nu begyndte han at brænde brændevin selv og deltog herefter også selv i kroens og gæstgiveriets drift.

Men lad os engang se, hvad det var for en ed, byens vise råd forlangte, borgerne skulde aflægge for at få borgerskab.

Anno 1738 d.3. Martij mødte her paa Grenaae Raadstuhe Efterskrefne som tog deres Borgerskab, nembl.: Laurids Andersen Ruugaard og Ramus Jensen Ramsøe, begge fød her i Byen, og gjorde deres borgerlig Ed saaledes...

Som jeg underskrefne Laurids Andersen Ruugaard og jeg Rasmus Jensen Ramsøe begge barneføed her i Grenaae, hafuer effter Guds Forsiun sat os for at bygge Boe, og holde Dug og Disk her udi Hands Kongel. Majsts. Kiøbstad Grenaae, og der bruge vorris erlig Handell, Vandell, Handverk, og anden borgerlig Næring som Tidernes Tilstand kand medføre, altsaa lofuer vj at skicke og forholde os som ærbare og christelige Borgere vil eigne og anstaae; imod vor Gud ved Hands Aands Bistand anstille os som Rette Christne; imod vor Konge erviise os som troe og ærekiære Undersaatter, saa vi hverken for Had eller Gunst, Baade eller Forliis nogen Tiid skall erviise det Kongel. Huus af Danmarck nogen U=troeskab eller U=lydighed, mens heller alætid søge det Kongl. Huuses Gaufn og Bedste. Ja om Fornødenhed det udkræfuer, være redebon at afværge det Kongl. Huuses Skade og Afbreck ved Guds Ære, Lif og Blod. Hands Kongl. Majsts Lov og Forordninger skall vj aldtid (næst Guds frygt) holde for en Regell og Rettesnoer udj vort Lif og Lefnet, Skatter og Kongl. Paabud af vor Efne og Formue skall vj ufortrædelig udgifue, vor Ober og Under øfrighed skall vj beviise Ære og Lydighed, vores Medborgere ville vj icke udj deres Handell og Vandell forfalske eller ved nogen Paafund gjøre dennem nogen Forfang udj deres erlig Handell og Næring, in Summa vil ieg beflitte mig paa, alt det som kand komme Gud til Ære, Øfrigheden til Lydighed, os Self og vor Neste till Beste og Fremtarf, saafrembt vj dette vort Borgerskab agter at nyde til Gode, saa sandt hielpe os Gud og Hands Hellige Ord, det vj og ligeledes ved Hands Underskræfft bekræffter.

Datum Grenaae Raadstuhe ut supra.

Rasmus ienseøn ramsøe lars andersøn Rugord.

Der er vel ingen tvivl om, at man herigennem hører Ehevældens stærke indblanding i de enkelte byers dagligliv.

Sønnen Anders blev den eneste, der kom ingen børn idet andet ægteskab. Da tiden var inde blev han sat i skomagerlære, et godt fag før industrialiseringen, og far vidste nok, hvor farligt det var at fare til søs.

Den 18. januar 1747 blev skomagersvend tienende Søren Falslef, nafnlig Anders Lauridsøn og afgangne Jacob Sadelmagers Enke Anne Rasmusdatter, troelovede med underskrefne tvende Forlovere at intet i nogen maade lovlig kan forhindre Deres Egteskab. Michel Pedersøn Søren Falslef.

Det unge par blev viet i kirken den 19. juli samme år.

Men der kom også en anden familieforøgelse. Laurs Rugaards anden kone tog en brodersøn Rasmus Andersen til sig. Han blev født 1751 og blev optaget i skippergården allerede som spæd.

Sønnen Anders var jo kommet hjemmefra, da han kom i lære, og da han giftede sig, måtte han jo begynde for sig selv, for en gift svned kunde ikke være med i svendelavet.

Han havde da også taget borgerskab og aflagt ed på rådstuen den 18. februar 1749, men snart efter var han flyttet med sin kone til Frederikssund, hvor han købte gæstgiveriet Bielidt ved Sundby færgebro. Det var i 1753.

Derfor var det nok en glæde for den gamle skipper at have sin kones lille brodersøn omkring sig på sine gamle dage.

I december 1755 blev Laurs Rugaard bedstefar, idet sønnen i Bielidt fik en søn, som kom til at hedde Rasmus efter sin morfars, og farmors far.

Det har nok været en skuffelse, at drengen ikke kom til at hedde Lauritz, men da den næste søn i 1757 kom til at hedde Peder, må den gamle far nok være blevet vred.

Tilmed havde Anders opsagt sit borgerskab i Grenå i 1756 og havde slået sig ned i selve Frederikssund, da han blev enlemmand. Forresten var den anden sønnesøn med en ny kone, som han ikke havde set, Anne Jensdatter.

Før sin død bestemte Laurs Rugaard, at hans forlorne søn kun skulde have 100 rigsdaler til fuld afgørelse, når han engang takkede af.

Og så døde han da den gamle skipper Laurs Andersen Rugaard, den sidste af slægten i byen, og efterlod sin gode ejendom til sin anden hustru.

Og da hun blev presset til at give sin stedsøn i Frederikssund 150 rigsdaler i arv, blev hun så vred, at hun i 1773 tilskødede sit plejebarn, brodersønnen Rasmus Andersen hele ejendommen mod at bo der hele sin livs tid.

Han, der var rebslager, og formentlig havde reberbane på grunden, døde barnløs i 1828, og selv om han havde antaget navnet Rugaard, så gik ejendommen nu i arv i hans slægt, og den er sikkert blevet delt blandt arvingerne.

Rugardslægtens saga i Grenaa var ude.

Ane nr.105: Birgitte Rasmusdatter af Sangstrup, død 1727.

Sangstrup eller Saugstrup, som byen hed på Birgittes tid, ligger tæt ved Kattegat, ud til en stejl kalkklint, der bærer byens navn. Det er lidt nord for Grenå i Voldby sogn. Her blev Birgitte født, formentlig engang kort efter 1700, og hendes far må være den Rasmus Kjær, som er blandt fadderne til hendes eneste barn.

Navnet Kjær i forbindelse med Sangstrup leder tanken hen på en begivenhed under Svenskekrigene 1657-60, da en mand i byen førte en svensk soldatertrop ud i Sangstrup kær, der dengang var et bundløst morads.

Navnet Kjær kan jo godt have fulgt familien til erindring om en sådan bedrift. Det skal undersøges nærmere.

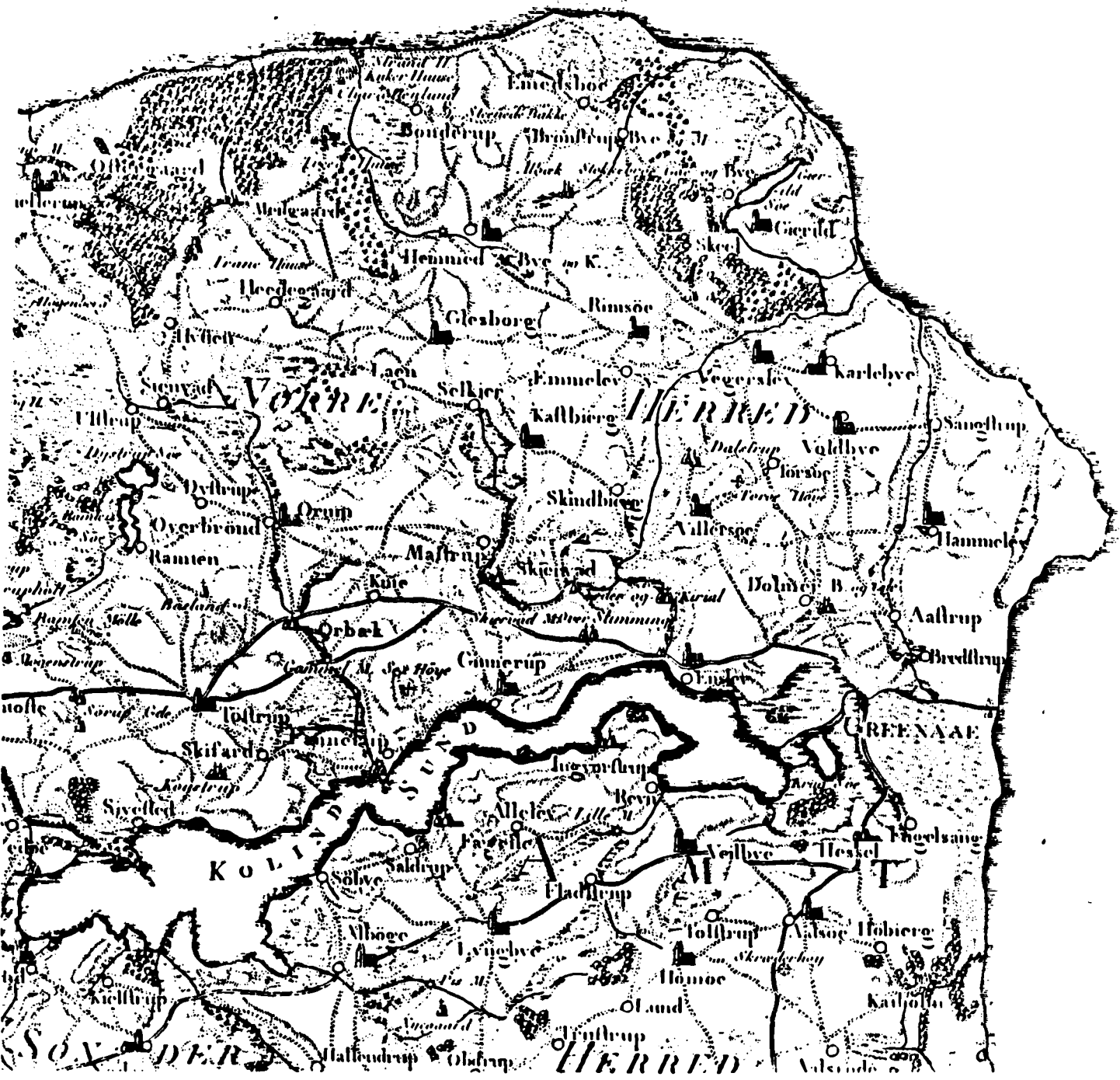
Skal vi tro, at en eller flere af Birgittes brødre har sejlet og stiftet bekendtskab med skipper Laurs Rugaard i Grenå. Den 14.december 1721 blev Birgitte gift i Grenå kirke med den-
ne Grenåskipper, som da var 35 år gammel og sikkert lige hjem-
sendt fra orlogstjeneste under Karl-den-Tolvte-krigen.

Knap 15 måneder senere havde Laurs Andersen sin søn i kirke. Den 7.marts 1723 blev han døbt Anders, og han blev Birgittes eneste barn.

Måske var hun selv ikke stort mere end et barn. Borgere giftede sig dengang ofte med purunge piger, især de velhavende, og velhavende var Laurs Andersen Rugaard, en af Grenås største grundejere.

Blandt barnets faddere var Anders Rasmussen i Saugstrup, og han må sikkert være Birgittes bror, Peder Salingboe, som var skipper i Grenå, Rasmus Kjær, som altså må formodes at være Birgittes far, Jørgen Smeds Daatter, og Søren Andersens Daatter i Breestrup.

Birgitte levede kun 4 år mere. Måske døde hun i barselsang i 1727. Kirkebogen har kun statistik over dødsfaldene ikke de enkelte indførsler, men et skifte må der være, for året efter gifter Laurs Rugaard sig igen. Det lille barn skulde jo passes. Birgitte Rasmusdatter Skipper Rugaards ved Østerport har jo nok fået en begravelse efter alle kunstens regler med sang af latinskolens elever og med behørig klokkeklang.

Ane nr.108: Peder Pedersen, hattemager i Hillerød +1744.

Hatten har i umindelige tider været et symbol på frihed. Bonden beholdt hatten på i stuen, selv når han spiste. Man var vel herre i huset.

Men oppe på herregården kom hatten af, når bonden skulde have foretræde for herremanden eller fogden.

Hatten kunde altså også bruges til at vise ærbodighed med, og det var måske netop dens vigtigste anvendelse under Enevælden, hvor det at markere sin rang i forhold til andre blev det alt overskyggende i tilværelsen.

Vi ser da også, at det netop er under den unge Enevælde, at hattemagerne i København får eget lav. Vi skal senere komme tilbage til lavsregler og zunft.

Hillerød har næppe haft eget lav, men hattemagerne der har nok været optaget i det københavnske.

Hillerød var en lille by, som i skyggen af Frederiksborg slot havde udviklet nogle købstadsdrømme, hvis rødder var meget spinkle.

I 1682 betegnes byen som en flække med 48 gårde heraf 4 øde, 92 boliger heraf 16 øde, 25 våninger, 6 huse heraf 2 øde og 1 bod, samt nogle pladser, haver og kålhaver, det hele meget landligt.

I 1686 fik byen bevilliget 2 årlige markedsdage, den 25.juni og den 22.oktober.

Det bedste kort i spillet var dog nok Christian den Fjerdes latinskole og slottet.

Naturligvis trak slottet en mængde hoffolk og deres familier til, foruden alverdens supplikanter og andre betlere. Men også nogle håndværksfolk blev der plads til og brug for, ikke mindst altså en hattemager.

Imidlertid brændte byen i 1692, og der blev mulighed for at bygge lidt mere bymæssigt på tomterne.

Her i Hillerød, Frederiksborg sogn var det Peder Hattemager slog sig ned, og her er det, vi træffer hans søn, Peder Hattemager og hans datter Ellen Kirstine.

Netop her ved slottet var der brug for en masse hatte, der kunde tages af med den elegance, som kendetegnede tiden. Nu ved vi ikke, om Peder Hattemager var hutmager, filtmager eller hatstofferer.

Hutmagerne var udbredt i det sydlige Tyskland, i Østeuropa og i Sverige, de æltede filten til de såkaldte capelinere med fødderne. Filtmagerne, som fandtes i Nordtyskland, Vesteuropa og Danmark, æltede filten med hænderne, og de kunde naturligvis ikke på nogen måde anerkende de tarvelige hutmagere.

Hatstoffererne var egentlig de forretningsmænd, som udstafferede de andres capelinere med fjer, bånd og rosetter, og som holdt butik, hvorfra de solgte de færdige resultater.

Jeg er mest tilbøjelig til at tro, at Peder var hatstofferer, i al beskedenhed. Dels kaldes han et enkelt sted i kirkebogen for herr, dels sendte han sin søn i latinskole.

Vi træffer første gang vores hattemager i 1705, hvor et skattemandtalt har omtalt "en Deel fattige og forarmede Folk, Enker og Børn, som mesten gik omkring og betlede deres Brød, og intet kunde betale". Den 26.januar det år blev han trolovet med Kirsten Hansdatter, og deres forlovere var Niels Olesen og Christen Madsen, der omtales som dannemænd. De kunde ikke skrive deres navn.

Den 29.marts blev de unge mennesker viet i slotskirken.

Den 10.december 1708 blev Peder Hattemager, den gamle, begravet, og junior har nu formentlig overtaget forretningerne.

Hattemagerfagets oprindelse er dunkel. Meget tyder på, at det er udgået fra Uldslager-og uldvæverfaget, idet uldslagerne ligesom hattemagerne brugte den såkaldte fachbuen til fachningen, der filtede stoffet.

I Hamborg havde uldvævere og hattemagere fælles lav i Middelalderen.

I 1500årene var der hattemagerlav i Danmark, og der nævnes en hattemager, som leverede hatte til hoffet overtrukne med taft, skellert og fløjls og pyntet med sprglede fjer, sølv, guld og perler. Det var disse herrehatte, som frembragte hatstoffererne.

Christian den Fjerde afskaffede og forbød alt lavsvæsen på grund af al den uskikkeligbed, som gik i svang inden for lavene, hvor de unge udlærte måtte give et kostbart gilde for alle de gamle svende, for at lære grussen og zluften. Det var dog omsonst, for lavsvæsenet blomstrede alligevel.

En af de ting, Christian den Fjerde havde noget imod, var kravet om, at enhver lærling i et hvilket som helst fag skulde være ægtefødt af ærbare forældre.

Det er et krav, som man kan følge helt langt tilbage i Midaldalderen.

Man skal huske på, at håndværkerne fra ældgammel tid har været forment sæde i byernes råd, da man ellers var bange for, at de selv skulde tage alt arbejdet inden for deres eget fag, og ikke unde lavsbrødrene noget.

Da det derfor var de rige købmænd, der sad i bystyret og havde både pengene, magten og æren, så havde håndværkerne kun deres agtværdighed, som de da også altid pukker på: "den ærbare velkomst, den ærbare lade, det ærbare lav".

Nå, det lykkedes ikke Christian den Fjerde af få aflivet lavene. Svendene forsvandt veK simpelthen til udlandet, ingen var dengang så frie som håndværkssvendene.

Da vi igen får et hattemagerlav i København i 1682, viser det sig, at man har måttet lade fangerne i Børnehuset, et fængsel på Christianshavn, lave hattemagerarbejde for i det hele taget at få hatte.

Kort efter er det, at danske hattemagere laver den eneste model, der nogensinde er blevet militær mode i Europa, den såkaldte "danish cock", en trekantet hat, hvor den bageste del af skyggen var lidt højere end de to andre.

Formentlig skyldes successen, at det danske rytteri gjorde sig så godt gældende i den spanske arvefølgekrig under brødrene Rantzau.

Imidlertid tør vi nok tro, at Peder Pedersen Hattemager, den unge altså, er blevet sat i lære i København. Som udlært her er han blevet medlem af svendelavet.

Optagelsen af ungsvendene foregik, som i alle lav, med den største højtidelighed.

På et bord i værelset stod den åbne lade og velkomsten, på hver sin side lå de 2 skafferstave, og yderst til højre og venstre stod 2 tændte vokslys.

Bagved bordet stod altgeselle, og foran ham stod ungsvend. Brødrene sad i en halvkreds omkring dem med hattene på.

Altgesellen rejste nu den ene skafferstav, dunkede 3 slag i bordet og spurgte 3 gange: Hat jemand gegen die Aufnahme des Jungesellen etwas einzuwenden?

Forsamlingen svarede hertil i kor: Nichts als Liebes und Gutes.

Altgesellen direkte til ungsvenden: Willst du tun, was ich dir sage, so gib mir die Hand und sprich ja, also - "Gib das deine und fordere das deine. Bringe nichts Schlechtes aus und nichts Gutes ab, damit dein Lehrherr, dein Lehrgeselle und die Brüderschaft Freude an dir haben!"

Altgesellen fortsatte: Sprich mir nach. "Prosit Bruder auf du und du. Von Ostern bis Pfingsten bist du mein Gesell und ich dein Meister und du mein Meister und ich dein Gesell. Prosit Bruder auf du und du."

Undsvenden drak derefter af velkomsten, der indeholdt en krydret drik af øl, rom kanel etc. Imens satte altgesellen læget på hans hoved, og forsamlingen sang i kor: Es trinkte ein Bruder dem Anderen zu, trinkts einmal herum. Witts, Witts wie der Wind weht, Schwarz, schwarz wie der Hahn kräht. Trinkts einmal herum.

Derpå betalte Peder sine optagelsespenge "Schwarzgeld" og var så "freigesprochen" broder. Pengene gik til forfriskninger.

Nu fik han så et særligt svendenavn og blev lykønsket af alle de tilstedeværende, mens han fik indprentet grussen: "Helf Gott, wünsch Glück zu Wegen des Handwercks."

Senere fik han en kridtpibe omvundet med røde bånd og tændt af altgesellen.

Da Peder derpå gik på valsen, skulde han på hvert nyt sted føre denne samtale: Hutmacher? - Ja, Hutmacher. - Wo komst du her, und wo hast du gearbeitet?

Derpå rakte man hinanden venstre hånd og lagde højre på den højre side af panden, og samtalen fortsatte: Mit Gunst Bruder, was bist du für ein Landsmann? - Mit Gunst Kopenhagener.

Nu var Peder Pedersen aus Kopenhagen en farende filtmager-svend, og alle hutmagere regnede han kun for bonhaser. Han blev nu næppe mere end de normerede 2 år i det fremmede, da han jo havde sin fars forretning at komme hjem til.

Og i 1705 finder vi ham da også i Hillerød. I 1709 fik Peder Pedersen Hattemager og hans hustru en søn, som den 25. december blev opkaldt efter sin farfar. Han blev dog ikke engang 2 måneder gammel, men blev begravet 17. februar 1710.

Den 16. oktober 1712 havde familien en lille datter til dåben, som fik navnet Dorethe, formentlig efter den ene bedstemor. I sommeren 1716 den 5. juli havde hattemagerens igen en søn i kirke, som blev døbt Jørgen, men han døde, før han var 1 år. Han blev begravet den 2. april 1717.

Den lille pige Dorethe døde i høsten 1720 og blev altså knap 8 år gammel. Hun blev begravet den 1. september, og nu var der ikke flere børn i huset, stille og tomt.

I 1719 fik Hillerød i pastor Hersleb en yderst nidkær sognehyrde, som sammen med 4 udpegede hjælpere opsøgte lastens huler i den lille by og svang tugtens ris over de formastelige. Han har vel talt dunder for hattemageren også, så han har bestemt sit næste barn for den gejstlige stand, hvis Herren vilde unde dem endnu en chance.

Året 1720 var kendetegnet ved, at man nedrev slotspavillonen Gammel Sparepenge, og de fleste af stenene blev ført til Fredensborg, så da hoffet fra 1722 tog varigt ophold der, gik glansen af Hillerød.

Der var dog ofte kongelige jagter med udgangspunkt i Frederiksborg slot.

Der skete dog også noget lykkeligt i 1722. Peder Hattemagers kone fik en søn, som i dåben den 11. december fik navnet Jørgen, og han fik lov at leve. Men tiderne blev sløje for hattemagerfamilien, ja for hele byen.

Nu og da skete der selvfølgelig noget. I Joachim Wielands avis Extraordinaire Relationer for september måned 1726 kunde man læse følgende notits:

Den 11 Septembr. blev det Kongl.Hospital, som Hans Kongl. Majestet i Hillerød Bye ved Friderichsborg Slot, nyligen har ladet bygge og indrette til 30 Spectaculeuse, og for-medelst en eller anden udvortes Skade vederstygelige Personer, af Hans Høyædle Høyærværdighed den Kongl.Confessionarius Lintrup, Gud til Ære, med en ziirlig Tale indviet.

I 1732 lykkedes det for borgerne at få kroprivilegiet ophævet, så alle kunde få del i den smule næring, der kunde være i at huse fremmede og beværte dem med mad og drikke.

Det har vel været ved den tid, Jørgen blev sat i den sorte skole, smukt klædt i sort dragt og med den bedste hat, man havde set i byen på sit hovede.

Den og han er nu nok kommet i skidtet med det samme, for en eller anden brutal form for indvielse har man nok haft til de nye disciple.

I 1733 blev Hillerød hjemsøgt af en voldsom brand, der ødelagde 72 huse og gårde i byen. Igen en forfærdelig katastrofe for den lille bys indbyggere. Latinskolen tog ingen skade, men hvordan med hattemagerens hus?

Den nidkære pastor Hersleb var død i 1725 under et midlertidigt ophold på Christiansborg. Hans efterfølger Isac Grundtvig var hypokonder, og da kongen engang under en af hans prædikener flyttede på sin stol, blev han bange for, at det var en kongelig mishagsytring, og blev sindssyg af rædsel.

Den næste præst var Erik Pontoppidan, som inden et år flyttede til Christiansborg slot.

Så i 1738 kom ovre fra Jyllands vestkyst den strengt pietistiske pastor Peder Nissenius Wedel, som ved sine prædikener og sine krav til menigheden afstedkom megen ufred i den lille by.

Peder Hattemagers søn, latinskolepeblingen Jørgen, eller Georg, som han hed på skolen, han kom i præstegården og forså sig der på præstens niece, der senere skulde blive hans brud.

Det er ikke frit for, at Peder har været helt ærbødig overfor sin lærde søn med det fine bekendtskab.

Og sådan har han selv set sine sidste år. En beskeden hattemager i en lille flække, som glædede sig over sin dygtige søn og håbede på en god fremtid for ham.

Han fik ikke set sin Jørgen som student med kårde ved siden.

Hattemageren døde i 1744.

Ane nr.110: Thomas Hansen Wellejus, præst i Sønder Omme.

Ikke langt fra Ribe i sydlig retning, lige ud til Vesterhavet ligger Hviding sogn, et fladt sogn, som på hele sin flade ikke overstiger en højde af 20 meter, ja yderst mod havet har det en strimmel marskland i en bredde af ca 2 kilometer. Byen Hviding med sin kirke ligger yderst på gæsten på grænsen af marsken, og kirken blev i gamle dage brugt som sømærke for dem, der skulde lægge til ved stabelpladsen Hviding Nakke.

Her - i Hviding præstegård blev han født midt i februar 1639, kort efter at kop- kvæg- og ildstedskatten var blevet opkrævet af hans far, pastor Hans Thomsen Wellejus. Den 18.februar er hans dåbsdag.

Begge hans bedstefædre var døde, men bedstemødrene levede i bedste velgående, og de kunde fortælle om den forfærdelige stormflod i 1634, om kejserkrigen, om Torstenssonfejden og om Carl-Gustav-krigene.

I kirken kunde lille Thomas se farfars epitafium med "Portræt" af den knælende donator.

Moderen, Anna Christine Thoer var præstedatter fra Hellevad i nærheden af Aabenraa, hvor hendes mor var født.

Thomas havde 2 brødre, som vi intet kender til, og 3 søstre. Den ene søster er også helt ukendt, den anden, Magdalene blev gift med sin fars eftermand i kaldet, Clemens Jørgensen Fog, mens den tredies fornavn er ukendt. Hun var præstekone i Lime og var gift 3 gange.

I 1697 forærede Thomas' far et stykke jord til sognefolket til et skolehus, som bønderne snart fik op at stå, så deres børn kunde blive undervist.

Thomas og hans søskende blev sikkert undervist i hjemmet af deres far, indtil drengene skulde i latinskole.

Det var almindeligt, at de kom hjemmefra, når de var en halv snes år, og sådan er Thomas altså kommet til Ribe for at lære sin latin.

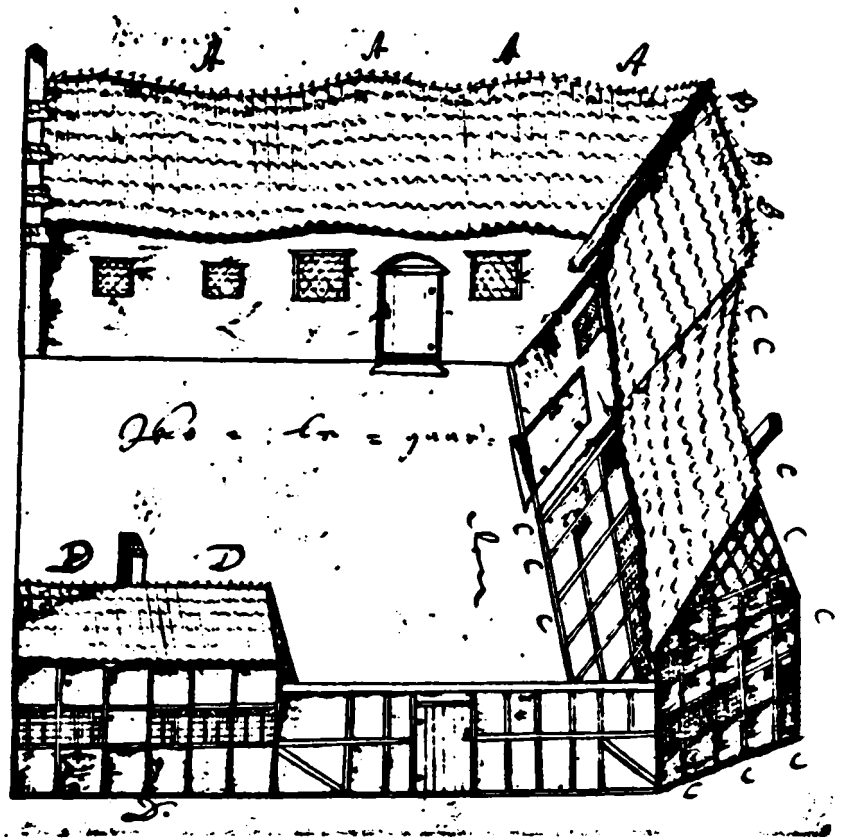

Fig.8. Prospekt af den stærkt forfaldne Ribe katedralskole
1724 før ombygningen 1727.

Dengang var det ikke nødvendigt med nogen form for uddannelse, for at få et embede i administrationen eller indenfor hæren eller nogen andre steder end lige akkurat kirken. Det var Christian den Fjerde, som i 1629 havde indført den regel, at præster skulde være uddannet på universitetet.

Så viste det sig, at latinskoleeleverne trods bestået studentereksamen ikke kunde tilstrækkeligt med latin, hvorpå Griffenfeldt i 1675 indførte Filosofikum, som en forberedelse til det teologiske studium. Og her stod vi, da Thomas begav sig til Ribe. Han er nok blevet kørt af sin far.

Latinskolen i Ribe hed Domskolen, fordi den var tæt knyttet til domkirken. Det var en latinskole af tidens sædvanlige art med mange prygl, angiveri, terperi og udenadslære.

Man må håbe, at Thomas har haft en respondent, til at forsvare sig, for også indbyrdes var elevernes tilværelse brutal. Thomas kan have haft sine brødre i skolen, måske også anden familie, ellers kan faderen have betalt en mesterlektianer for at hjælpe ham.

Thomas må være begyndt i skolen i 1698, da han var 9 år, for der var 6 klasser, og han blev student i 1704.

I sin glæde over sønnens eksamen lod Hans Thomsen Wellejus et pulpitur opsætte i Hviding kirke på vestvæggen, også fordi der var for få mandsstole.

Og nu blev Thomas så afskibet til hovedstaden, Enevældens København, som var så snavset, så støjende og så glansfuldt med alle de spraglede uniformer.

Men det var også Ole Rømers København, politimester Ole Rømer, som døde 1710. Og snart skulde det blive Holbergs København. Det var vel faktisk i høj grad det København, som Holberg senere ironiserer over i sine komedier.

Det var København før de store brande. Det allerældste kvarter, Clemensstaden, som lå mellem den nuværende rådhusplads og torvene, den eksisterede endnu i sin gamle skikkelse med smalle krogede stræder og smøger, hvor man helst skulde være stedkendt for at klare sig.

Det var den lille stad København indenfor voldene.

Faktisk skulde Thomas jo først tage sin studentereksamen, når han ankom til København, idet alle latinskolernes mesterlektionere blev eksamineret på Universitetet af professorerne.

Vi ved ikke, hvordan Thomas er kommet til København, men vi kan gøre os visse tanker. Det vilde dog være sært, om ikke en Ribedreng på 15 år skulde kunde skaffe sig en gratis sorejse til hovedstaden, når nu rejsen over land var så langvarig og besværlig.

Hvis han sejlede, er han steget i land ved toldboden, og så har han haft et godt stykke at gå, før han kom til beboede strøg, for Frederiksstaden var endnu ikke rigtig kommet igang. Kongens Nytorv var lige blevet anlagt, og træerne i krindsen var endnu ganske små og til at overse, bogstavelig talt.

Hvis han tog den besværlige rejse over land, og den var dog den sikreste, så er han nok taget på stop med diverse bønder og ellers gået på sine flade konvolutter resten af vejen, og så er han kommet til Vesterport, hvor han ikke havde noget at fortolde, og så er han gået ind ad Vestergade og direkte til latinerkvarteret.

Der stod han så en sommerdag i 1704 med alle sine talenter. Den 18. juli blev han ledsaget af sin private præceptor, professor Ole Worm ind til eksaminationen, som den dag blev foretaget af rektor ved Københavns Universitet, professor Johan Møhlenius.

De fleste provinsstudenter mødte op i deres sædvanlige bonde- dragt, men Thomas, der var præstesøn og kom fra den rige stad Ribe, han må naturligvis have været i sort dragt, selv om den nok har forekommet københavnernes noget altmodich i snittet.

Dengang som nu var der et stort spild af studenter. Af de 8 Kämmerater Thomas fulgtes med fra Ribe Domscole, var der kun en foruden ham selv, der blev præst. Det var den 5 år ældre Ludvig Christensen Wellejus, som ikke var familie, der blev cand. teol. i 1709, kapellan i Børglum i 1713 og sognepræst i Låstrup-Skals i 1716, hvor han døde samme år.

Alle de øvrige 7 forsvinder ud af historien uden spor.

En borgerlig Stue. Müllers Pinakothek.

Student med Kappe.

De fag, Thomas gik op i, var katekismus med bibelhistorie, almennyttig kundskab, latin med mytologi, græsk, hebraisk, logik, metafysik, fysik, etik, håstorie, geografi, geometri, aritmetik og astronomi.

Man skulde være fyldt 17 år, men var man yngre opgav man i reglen en lovlig alder, og ingen bad om dåbsattest. Thomas, der kun var 15 år, står opført som 18årig.

Og nu ved vi ikke, om Thomas Hansen Wellejus af Hviding faktisk studerede i København. Mange fattige provinsstudenter rejste hjem og læste, og de kom kun til København, når de skulde op til eksamen.

Lad os antage, at Thomas vendte hjem til sin far i Hviding, hvor han jo også kunde få lejlighed til at prædike, og derved opøve denne vigtige disciplin i sit studium.

Imidlertid døde faderen den 7. december 1706 og blev begravet i præstegårdens murede begravelse i kirkegulvet, et gravsted, som var bekostet af hans far, Thomas' farfar.

På kirkens nordvæg blev opsat et epitafium ved siden af det, Thomas' farfar havde ladet opsætte.

"Hr. Hans Wedel, f. i Hviding Præstegaard 1651, d. 1706 i sit 55. Aar, en ærlig Lærere ved denne Meenighed i 35 Aar og Hustru, Anne Christine Thoer, f. i Hellevad Præstegaard 1660, d. (tre sønner og tre døtre)"

Da nu Thomas ikke var færdig med sit studium, gik kaldet ud af slægten, dog blev det i familien, da Thomas' søster Magdalene blev gift med eftermanden Hr. Clemen Fog.

Ved skiftet efter faderen er Thomas sikkert blevet sat istand til at læse færdig i København, hvorfor vi må formode, at det unge menneske har opholdt sig der i de kommende år.

I 1707 blev eksamenskravene skærpet. Det havde hidtil været sådan, at man i virkeligheden kunde købe sin eksamen. Man kunde bestikke professoren til at oplyse sig om, hvilke spørgsmål, han vilde stille. Det blev nu strengt forbudt.

I 1708 blev al fattigforsorg i sognene henlagt under præster-nes opsyn og ansvar.

Og så i sommeren 1710 gik Thomas Hansen Wellejus op til den teologiske embedseksamen ved Københavns Universitet.

I mellemtiden - uvist hvornår - har han taget filosofikum, der dengang kun var en gentagelse af studentereksamen, kun strengere.

Nu gjalt det altså selve embedseksamen.

Når man dengang gik op til en eksamen, havde man i forvejen selv valgt sin karakter, idet denne blev bestemt af hvor meget, man opgav til eksamen.

Thomas valgte som de fleste at opgive til karakteren haud, eller helt korrekt haud illaudabilis, som betyder ikke urosværdigt.

Det betyder, at han ikke gik op i kirkehistorie og kun opgav et beskedent pensum i hebraisk.

Ved eksamensbordet sad en notarius og nedskrev alle spørgsmål og svar.

Hovedfaget var dogmatik, den rene uforfalskede lutherske lære, som havde været og stadig var truet af sekteriske vranglærere.

Så blev kandidaterne underkastet en sproglig prøve i latin og hebraisk.

Endelig skulde eksaminanden holde en såkaldt dimisprædiken, før han kunde erklæres duelig.

Som forberedelse hertil havde alle studenter i studietiden afholdt den slags disputatser, som Holberg gjorde sådan nar af, om engles natur og lignende metafysiske emner, som dog havde den fordel, at studenterne blev vænnet til at stå op for et auditorium og formulere sig.

Når så den unge, nyudklækkede cand.teol. skulde søge embede måtte han igen underkaste sig en eksamination af stiftets biskop.

Til allersidst skulde han godkendes af menigheden efter en afholdt præveprædiken i den sognekirke, han søgte kald i.

Ind imellem gjalt det om, at finde en kirkeejer, og gøre sig gode venner med ham, så man kunde blive kaldet.

Alt dette var også Thomas Hansen igennem. Den 6. august 1710 fik han sit ønskede haud og gik så i gang med at søge en mæcen med egen kirke.

Vi var jo i krig med Sverige, som sædvanlig, men der truede også en anden fare - pesten.

Et Stræde ved Hoibro paa Holbergs Tid. Efter et Maleri af H. C. Løw.

I årene før pestens udbrud opskræmtes det overtroiske Europa af en række naturfænomener som: meteorer, kometer, jordskælv og usædvanligt flotte nordlys, foruden nogle store oversvømmelser.

Krig var der jo også i både øst og vest.

I Danmark ramte pesten kun København, Helsingør og Sønderjylland, af hvilke Thomas med god grund kunde tænkes at have opholdt sig det første og det sidste sted.

Vi ved imidlertid ikke, hvor han færdedes i de fire år, fra han blev kandidat, til han fik løvebrød.

Måske har han været feltpræst i det nordtyske krigsteater, for der har han kunnet træffe den mand, som gav ham kaldet i Sønder Omme sogn, Bertel Hauch, der havde deltaget i slagene ved Stralsund, Gadebusch og Tønning.

Det var Bertel Hauchs bror, Johannes Hauch, der ejede sognets eneste herregård, Juellingsholm.

Lad os nu se lidt på det sogn, der skulde blive Thomas Hansen Welkjus' virkeplads resten af hans dage.

Dengang strakte heden sig fra Skiveegnen i nord til Koldingegnen i syd - kun afbrudt af åerne, der løber ud i Vesterhavet, og ved en af disse åer - lidt syd for midten af denne vældige flade - ligger Sønder Omme sogn.

På begge sider af åen hæver landskabet sig i terrasser. Nederst engene, som giver god græsning til kvæget, derover er tørvemoserne, som udover almindelig tørv gav en meget fin lyseklyne, som kunde afsættes i omegnen. Desuden var der i kirkebyen en del mosefyr, der som "splindetre" blev anvendt som smålys.

Over moserne lå heden, også i terrasser.

Sammen med annexsognet Hoven i Ringkøbing amt udgjorde pastoratet over 40 tusind tønder land eller 4 kvadratkilometer. Der var næsten en dagsrejse fra øst til vest i pastoratet.

Længst mod øst lå byerne Filskov, Hallingbæk og Omvrå samt halvgården Hjortlund, som havde et tilliggende på 1400 tønder land.

Så fulgte et folketomt område midt i sognet. Derpå kom den rejsende til gården Mødbjerg og syd for åen byen Lilbrande.

Når man fulgte åen, kom man derefter til Østerby og derefter til Kirkeby med kirken Lange Maren og præstegården. Herregården Juellingsholm lå endnu et stykke længere mod vest.

Helt ude mod vest lå så Hoven med sin lille tårnløse kirke omgivet af sine landsbyer.

Det var et vældigt område at være sjælesørger for og det var et øde og barsk terræn at færdes i på alle årets tider.

Rundt om kirkebyen lå Varhede, der vest for byen gik helt ned til åen. Varhede lyder af overtro, noget med varulve, noget med uhygge. Denne hede skulde man passere for at komme til byens marker, som lå nord for heden.

Men - hvad var det nu for en kumpan, hedebønderne her havde fået at dele ondt og godt med?

Ja, for at forstå det må vi tilbage til Reformationen.

Det, Luther gjorde op med, var afladshandelen, dette at man så at sige kunde købe sig en plads i himlen, selv om man havde levet som en skurk og røver.

Luther satte troen i centrum. Kun gennem tro - ikke ved handling - kunde man komme i himlen.

Det måtte naturligvis give anledning til fortolkning, da Luther var død. Der var dem, der hævdede, at ens liv måtte svare til den tro, man bekendte sig til, at tro og gerning var to sider af samme sag.

En sådan mand var Calvin, der hævdede, at hvis ikke troen gennemsyrede mennesket sådan, at det levede et helligt liv her på jorden, så var troen ikke stærk nok.

Hans tilhængere, Calvinisterne, dannede den reformerte kirke, som kom i en langvarig strid med de rene Lutheranere.

Her i Danmark sejrede den rene Lutherdom, og den lærde Holger Rosenkrantz, der filosoferede sig til et mellemstandpunkt, kom i store vanskeligheder med konsistorium på sine gamle dage. Måske har Vornerre været mere tolerant.

Imidlertid gav tiden Holger Rosenkrantz ret. Menneskenes børn kunde ikke tale den tillid, som Luther havde vist dem med sine teser. De syv døssynder grasserede som aldrig før.

Det eneste saliggørende var - bogstavelig talt - at man på sit dødsleje kunde nuske den rette trosbekendelse og iremsige den i vidners nærværelse.

Da denne trosintroduktion - var det et tilfælde - faldt sammen med Renæssancen, fik selvhævdelsen og magtbrynden en god jordbund.

Næppe nogen tidsalder kan påvise så tøjløse tilstande, som de første 200 år efter Reformationen.

Selv præsterne sværede, sloges, bandede og skændtes orientlig i kirken med degnen, forsømte gudstjenesten og satte tilfældige studenter til at prædike.

De var vel ikke stort værre end bønderne, men i kraft af deres større indtægter kunde de æde og drikke mere.

Mange præster var som den Per Degn, Holberg beskriver.

En præst gad ikke ulejlige sig ud til fattigfolkets begravelse, så han forlangte, at ligtoget skulde gå hen under hans vindue, så han kunde kaste jord på kisten uden at komme ud.

Når kun så få præster blev dømt fra kjole og krave, var det fordi, det var så almindeligt, så det skulde være helt uhyrlige forbrydelser, der fik provsteretten til at afsætte en præst.

Imidlertid måtte der jo komme en reaktion. Med enevælden fik vi en mere sleben omgangstorm ved hoffet, som tid efter anden smittede af nedetter.

Da der samtidig rundt omkring opstod tanker, som lignede holger Rosenkrantz's, var tiden snart moden for den bevægelse, som kom til at hedde Pietismen.

Denne vækkelse i dele af præsteskabet kom først til Sønderjylland og København, de to steder Thomas Wellejus havde sin gang, og her må han have mødt den.

Vi ved, at han døde som overbevist pietist, men jeg vil tro, at han allerede ved sin tiltrædelse af kaldet var blevet overbevist af denne retning.

Han gifter sig nemlig ind i et pietistisk miljø, men lad os vente lidt med det.

Denne unge, idealistiske præst kom til Sønder Omme-Hoven den 27. juni 1714. Han afløste en præst, Søren Mikkelsen Hærup, om hvem man sagde, at han lastes af de gode og berømmes af de onde.

Vi har grund til at tro, at den unge hr. Thomas - 25 år - var imødeset med længsel og spænding, så meget mere som der ingen præst havde været siden Hærups død den 11. maj samme år. Og så tog han da fat på den gerning, som skulde komme til at vare i 39 år.

Nu må vi vist se lidt på den kirke, som dannede rammen om dette virke.

Lange Maren kalder man den, men lad os kigge lidt nærmere på den.

Det oprindelige romanske kirkeskib var opført af kvadersten, 21 alen langt og 14 alen bredt, udvendige mål. Nu var skibet forlænget til 37 alen af kvadersten fra kirken i Filskov, et langt, snævert kirkeskib var resultatet, heraf kælenavnet. Taget var tækket med bly. Tårnet er bygget, så det kan runge som våbenhus. Det er også muret af kvadersten, men sadeltaget er tækket med tegl. Tagryggen går på langs som kirkeskibets. Tårnet stod færdigt i 1622.

Koret, der er oprindeligt, er afsluttet med en flad mur. Under koret var en åben begravelsesplads.

Loftet i kirkeskibet var fladt bjælkeloft, i koret var en loge for præsterfamilien. Præstens kammer var i det nordøstlige hjørne af koret.

Altærtavlen viste nadverens indstiftelse. Over granitdøbefonten var en sirligt udskåret baldakin med flere fritstående figurer af engle og mennesker.

Desuden var der et epitafium over Jens Juel i harnisk og et over fru Anne Grubbe, der lod tårnet bygge.

Prædikestolen, som var givet af Jens Juel, havde en baldakin, hvor den helligand i en dues skikkelse svævede over præstens hoved. Over koråbningen stod med latinske bogstaver: SOLI DEO GLORIA. Foran kvindestolene i nordsiden stod en træfigur af jomfru Maria med barnet i halv naturlig størrelse.

Der var desuden en messing lysekroner nede midt i skibet.

Sådan var altså hr. Thomas' arbejdsplads.

Men så menigheden da - hvordan var hedebedererne på den tid? Dertil kan vi sige, at det var skikkelige folk. Slagsmål, som vi kender dem fra mange andre dele af landet, forekom så godt som aldrig.

Måske det hang sammen med den råtallige betolkning. Man kendte så få, at man ikke havde råd til at være uvenner med nogen.

Vi ved også, at heдебønderne ikke drak sig fulde, når de var inviteret til giide. Det var en uarvaskelig skam, hvis man blev fuld, når det var gratis.

Ved spillemandsgildeerne, hvor man betalte sin fortæring, kunde det godt indtræffe.

Forresten var de vel ellers som folk er flest - flinke, hvis man selv var flink - gnavne, hvis de blev mødt med gnavenhed.

Herregården Juelingsholm, som lå helt ude på et næs i engene langs åen, var på den tid ejet af Johannes Jørgensen Hauch og hustru Maren Lauridsdatter Borch. Han var bror til kirkeejeren Bertel Hauch og sønnesøn af guldsmed Johannes Hauch i Ribe. Hun var uden al tvivl datter af pastor Laurids Nielsen Borch i Oddum sogn, som grænser til Hoven.

Hos disse mennesker har Thomas Wellejus ofte været gæst, og monsieur Hauch er fadder til alle præstens børn, så længe han lever.

Det varer hele to år, før den nye præst i Sønder Omme-Hoven hjembragte en brud til præstegården, så menigheden har uden tvivl været utålmodig. Det lignede ikke noget, at præsten hver søndag prædikede, at ægteskabet var den gudvelbehagelige stand, som Luther lagde stor vægt på, og så gik han her som en papist i ugift stand.

Den 24. juni 1716 på den afdøde fars navnedag blev hans velærværdighed pastor Thomas Hansen Wellejus til Sønder Omme-Hoven pastorat i Ribe stift copuleret i Stauning kirke med Karen Poulsdatter Stauning, datter af provsten i Bølling herred hr. Poul Pedersen Stauning og provstinden madam Kirsten Pedersdatter Stauning.

Den følgende søndag, den 28. juni, som var tredje søndag efter Trinitatis stod hr. Thomas på sin prædikestol og prædikede over Lucas 15 kapitel vers 1-10: Men alle toldere og syndere holdt sig nær til ham... med lignelsen: Hvilket menneske af Eder, som har hundrede får og har tabt et af dem, forlader ej de 99

i ørkenen og går bort efter det tabte, indtil han finder det? Og når han har fundet det, lægger han det på sine skuldre med glæde, og når han kommer hjem, sammenkalder han venner og naboer og siger til dem: glæder Eder med mig, ti jeg har fundet mit får... (Skam få den, som tænker ilde derom)

Nu endelig var hr. Thomas Johanni Wellejus vel etableret. Lad os nu se på, hvad der var hans embedspligter, hvad hans dage gik med.

Der var det egendommelige ved præstens status, at selv om det var det eneste embede, der krævede en uddannelse, stod præstestanden uden for rangklasserne. Præsten stod altså på samme niveau som bønderne, som degnen, som skoleholderen, i henseende til rang. Alligevel var han i mange henseender deres foresatte.

Præstens hovedopgave var dengang som nu først og fremmest at prædike evangeliet for befolkningen, at bringe det glædelige budskab på modersmalet, som Luther havde forkyndt det. Mange præster var så glade for at høre sig selv tale, at de prædikede i timevis, og der blev udsendt det ene forbud efter det andet mod at prædike i mere end en time, men som sagerne stod kunde man ikke godt straffe en præst for at prædike for meget.

En naturlig forlængelse af denne hovedopgave var det at sørge for ungdommens oplysning i Herrens tugt og formaning, og det var da også præstens opgave at isætte tilsyn med skolerne i sognet.

Desuden måtte han til stadighed rundt i sognene på husbesøg til de syge og gamle, som ikke kunde vinde hen i kirken, og til de gudløse og forstokkede, som ikke vilde komme. Disse sidste måtte formanest strengt til at komme, de første trøstes i deres nød.

Og så skulde præsten forvalte sakramenterne, en taknemmelig opgave, da disse dengang var en væsentlig indtægtskilde for præst og degn.

Vi skal nu gennemgå alle disse hellige ritualer fra fødsel til død og begravelse.

Normalt havde hr. Thomas intet at gøre med fødslerne, men var det en ugift mor, skulde jordemoderen have besked på at for-
mane hende under fødselens angst og smerte til at oplyse, hvem
den rette far til barnet var.

Dåben var dengang så at sige altid hjemmedåb, da bøndernes
rygt for djævelen var stor. Det nyfødte barn var selvfølge-
lig beskyttet af alle de forholdsregler overtroen gennem år-
hundreder havde samlet sammen til et næsten uoverskueligt
sammensurium. Men en hurtig dåb var bedst, man vidste jo al-
drig, om man nu alligevel havde glemt en detalje i forsvaret,
hvor djævelen kunde smutte ind.

Og faderen hentede så pastoren, om det så var midt i en sne-
storm, og påstod, at den nyfødte var syg. Og egentlig sagde
de det med rette, for efter deres mening og tro var barnets
liv virkelig truet.

Og præsterne rykkede ud, på alle tider af døgnet. Dog vidste
de i regien, hvornår en fødsel med påfølgende hjemmedåb var
i vente.

Bagefter skulde barnet fremstilles i kirken for menigheden.
Ofte faldt denne fremstilling sammen med moderens kirkegang,
som vi bagefter skal omtale.

Det sølle barn var naturligvis svøbt efter alle kunstens reg-
ler, og derpå var det puttet ned i en såkaldt kristningspose,
en rigt udsmykket pose med kors og bånd og kniplinger på.

Den stillede gudmoderen til rådighed og bar selv den lille
til kirken og i kirken. De to, gudmor og barn var ledsaget af
en kone, som kunde give barnet die, da de ikke kunde følges
med moderen.

De ventede tålmodigt i et nabohus til kirken indtil gudstje-
nesten var forbi, så blev de kaldt ind.

Når så den lille var behørigt præsenteret for menigheden, gik
først familien, siden venner og naboer og gildelav op forbi
alteret og ofrede til præst og degn, mens degnen sang den så-
kaldte offersalme.

Bagefter var både præst og degn inviteret til barselsgilde,
hvor der blev spist og drukket og danset til musik af den lo-
kale spillemand, måske også spillet kort.

Disse barselsofre med påfølgende gilder, hvor præstemadammen
også var indbudt, var en betydelig del af lønnen.

Nu er vi jo alle jyder for Vorherre, men her på jorden skal der være forskel, og det var der også i kirken i gamle dage. Ingen honette folk vilde have deres barn døbt sammen med et af de såkaldt uægte børn, og kirken lod altså de uægte døbe på andre tider end de ægteskabelige.

Man gjorde også forskel på salmerne, hvoraf nogle var forbeholdt honoratiores.

Og det har hr.Thomas også været med til. Men selvfølgelig, idag kan man jo også betale for udsmykning af kirken, hvis man har råd.

Nu kommer vi til et mærkeligt kapitel i Reformationens historie. Det er den såkaldte introduktion eller kirkegang.

I katolsk tid var cølibatet det højeste stude, man kunde nå her på jorden. Ægteskabet var bare et legaliseret syndefald, og ved barnefødsel blev kvinden uren. Det var en arv fra jødedommen, og forholdsreglerne i det gamle Testamente er rent hygiejniske, men i katolsk tid var det blevet noget symbolsk.

Det var netop et af hovedpunkterne i Luthers kirkereform, at ægteskabet i sig selv var helligt, og at munke og nonner snarest skulle gifte sig. Hvorfor blev man da ved med at bevare denne katolske skik i et par hundrede år efter Luthers død? Jo, det hang sammen med, at præsterne i hvert fald i starten var meget fattige, og denne introduktion var en af de lejligheder, hvor præsten fik offer. Vi vender senere tilbage til hele dette offersystem.

Når barselkonen altså første gang efter sin nedkomst mødte op i kirken, blev hun mødt i våbenhuset af præsten, der foretog en djævlebesværgelse, forhørte konen i trosartiklerne og formanede hende i al almindelighed. Så stænkede han hende med vlevand, løftede hende op fra den knælende stilling, hun hidtil havde indtaget og ledsagede hende til familiens stuestue til tonerne af en dertil brugelig salme.

Danskere var ikke danskere, hvis de ikke benyttede også denne lejlighed til fest. Kirkegangskonen var fint pyntet og blev ledsaget af alle sine veninder, som ligeledes havde tages stadstøjet på. Bagefter gik både kirkegangskonen og alle veninderne op forbi alteret og ofrede til præsten, og det var ikke kun de indbudte ledsagere, men alle kvinder i lavet.

Konfirmationen må vi vende tilbage til. Den er slet ikke opfundet ved den tid, vi er kommet til. Derimod havde man dengang noget, der hed trolovelse.

Trolovelsen var oprindeligt den ægteskabsstiftende handling, en bindende kontrakt mellem to mennesker og mellem to slægter, en kontrakt om medgift og om morgengave, om arveret og andre tilforhandlede pligter og rettigheder.

Selve trolovelsen fandt sted i mange vidners nærværelse fra begge de impliceredes familier til sikring af begge parters interesser, en forsigtighedsregel, som var i høj grad påkrævet i en tid, hvor staten ikke havde mulighed for at sikre den enkelte ret.

Med kristendommens indførelse kom den tredje part, kirken ind i billedet. I begyndelsen ønskede den bare at give det indgåede ægteskab en kirkeelig velsignelse, senere blev denne vielse obligatorisk og tilsidst hævdede kirken, at det var den kirkelige indvielse, der var den virkeligt ægteskabsstiftende, således, at de trolovede ikke - som i umindelige tider var en selvfølge - måtte søge seng med hinanden.

Dette påfund fra kirkens side var i den grad i strid med folks retsopfattelse, at præsterne havde en højest utaknemmelig opgave med at føre regnskab og kontrol med de trolovedes samliv. De fleste præster så dog igennem fingre og regnede børn født senere end 9 måneder efter trolovelsen som ægtebørn, andre var mere nidkære og henviste sådanne børn til de uægtes ritualer. Vi skal senere få at se, i hvilken kategori hr. Thomas hørte hjemme.

Også trolovelsen var endt med at være i kirkeligt regi, og det var præstens pligt at forhøre brudeparret i kristendommens sandheder og i deres trosbekenndelse, før han kunde tillade dem at trolove sig.

Og så var der selve brylluppet i kirken, hvor Wellejus i offentlighed gentog sine formaninger i en prædiken for brudeparret. Denne gang måske mindre strengt, da han måtte tænke på brudeparrets og deres familiers offer efter ceremonien.

Også her var præstefamilien selvskrevne gæster til gildet bagefter, hvortil mange præster havde skrevet en sang, som i vore dage - selv i vore dage - vilde blive betegnet som uartig.

Det kunde også være degnen, der var digteren i sognet, men mindst én obskøn vise blev der i hvert fald sunget ved hvert bryllup dengang.

Vi er nu nået frem til livsafslutningen, hvor præsten spiller sin mest betydningsfulde rolle. Dengang var det af allerstørste vigtighed, at den døende endnu ved sine fulde fem fik bekendt sine synder for præsten og angret dem, så præsten kunde meddele syndernes forladelse, hvorpå den døende skulde ende sit jordeliv med at bekende sin kristne tro.

Så kunde præsten love den sørgende familie, at den afdøde var sikker på sin salighed.

Det betød ofte nattevågen ved sygesenge rundt i sognene, tit under meget ubekvemme og kummerlige forhold for præsten, opslidende samtaler med forstokkede gudsfornægttere, eller venten på at den bevidstløse patient skulde vågne op og deltage i arbejdet for sin saligheds håb.

Siden skulde præsten lukke den dødes øjne og give degnen besked om nattevagt o.a.

Værre var det, når præsten skulde afsted med en dødsdømt forbryder. Først formane og prædike i fængslet, siden følge på kærren til retterstedet og træste, ikke mindst, hvis dommen led på tortur inden henrettelsen. Sådanne opgaver kunde være et tungt kors at bære for en sjælesørger.

Endelig var der begravelsen, som igen var overordentlig klassespræget, men alle ønskede en så prægtig og ærefuld begravelse som bare muligt.

Aller billigst var det vel, at præsten fra sit studereværelses vindue kastede de 3 skefulde jord på kisten, inden denne blev båret videre til graven for at blive sænket i hullet uden yderligere ceremoni. Her taler vi ikke om selvmordere, som end ikke fik de 3 skefulde jord, men bare blev kulet ned uden for kirkegården.

Skikkelige fastboende folk havde dog som regel i tide sikret sig en pæn begravelse, hvor præsten kom med til graven og oplæste den dødes "testamente" eller rettere testimonium. Dette var den afdødes livshistorie i korte træk, forsiret med en del kirkelige sprogløst og opbyggende vendinger. Dette var gerne foriattet af degnen.

Havde man råd til det, kunde man få præsten til at holde en rigtig ligprædiken i kirken, før man gik ud til graven, men kunde få kirken illumineret, svøbt i sort flør i større eller mindre omfang, man kunde også købe klokkeringning med en eller flere klokker, og man kunde få degnesang fra flere kirkesogne - ja, man kunde få latinskoleens discipie til at komme og synge, én klasse, den halve skole eller så gar den hele. Det var akkurat lige som idag, kun var trangen til pragt meget større, og evnen mindre, så der kom mange luksusforordninger, som præsten skulde kende, så den døde ikke brugte hele arven til sin begravelse.

Den almindelige gudstjeneste lignede vore dages meget. Der forekom dog ting i denne, som vi ikke vil opleve i vor tid. Vi har allerede talt om oringerne. Vi kan vel bedst betegne dem som en slags sportier, betaling for en serviceydelse. Ganske vist var der ikke faste takster, betalingen var efter benag, men der var visse regler, og man vilde ikke gerne stå tilbage for hinanden, og kunde bønderne godt rotte sig sammen mod en for nuvær præst og straffe ham på ofret.

En anden begivenhed var åbenbar skrifté, en slags Oxfordbue, hvor en synder traute frem og bekenede sin forføelse og angrede sin dårlighed i menighedens pasyn.

Ofte var det unge piger, der havde født i dølgsmal, eller ægtemænd, som slog deres koner. Forældre, der ved uagtsomhed var årsag til deres børns død.

Sådanne optrin var altid sikre på hele menighedens uuelte opmærksomhed.

Minore officielt var oruskrifter mellem præst og degn, slagsmål om stolestæderne i kirken, som var et statussymbol, jo nærmere man sad ved alteret jo finere.

Så skulde præsten læse diverse offentlige forordninger, cirkulærer og love op fra prædikestolen i et langt større omfang end idag.

Det kunde nok nu og da tage lidt af højtiden.

Endelig sluttede enhver gudstjeneste med katekisation, hvor hele menigheden, eller de af den, der blev tilbage, blev overhørt i deres katekismus af præst og/eller degn.

Altergang var dengang ikke noget, man spontant gik op til. Man skulde indtegnes først hos præsten eller degnen, og så gennemgik præsten listen over de nadversøgende for at se, om der var nogen uværdige imellem. Ingen kunde få sine synders forladelse uden at have angret.

Det var altså præstens pligt ud over disse rent præstelige pligter at holde nøje opsyn med sine sognebørn og som en fader påtale alle uregelmæssigheder - både indenfor familien og uden for.

Vi skal siden se, hvordan Thomas Wellejus forvaltede disse sider af sit embede.

Nu skal vi holde os for øje, at det var i enevældens tid, og præsten var den eneste statseembedsmand på stedet. Han fik i den egenskab pålagt en lang række opgaver af bl.a. politimes-sig karakter.

Vi har strejft hans deltagelse i delinkventbehandlingen og hans dommervirksomhed i mere moralesprægede forseelser, hvor man kunde idømme disciplinærstraf.

Men han skulde også føre tilsyn med skolevæsenet, med fattigvæsenet, med tyendets til og afgang, holde skattemandtale og opkræve diverse skatter - dels ordinære, dels ekstraskatter i forbindelse med krig eller prinsessebryllup.

Man skulde efterlyse forbrydere og bortløbne tjenestefolk fra prædikestolen.

Man skulde udstede skudsmål, attester og pas, holde åbent hus for rejsende, bekæmpe overtro og kætter, behandle både legemlige og sjælelige sygdomme.

Arbejdstiden var 24 timer i døgnet - alle ugens syv dage.

Der skulde skrives breve til nabopræster, provst og biskop om opståede problemer, og det ene skulde passes og det andet ikke forsømmes. Kongelige forordninger, biskoppelige skrivelser og præstens breve til provst og biskop blev forsendt med den såkaldte provstetaske, som degnene i de forskellige sogne bar fra deres eget sogn til nabosognet, hvorfra den blev bragt videre, når præsten havde læst indholdet og vedlagt sin egen udgående post.

Og så forventede man tilmed, at præsten skulde kunne mane. Man skulde kunde fordrive ujevne og sende gengangere ned i jorden, hvor de kom fra.

Jamen, så fik han vel da en god løn for al den umage, al den nattevågen, alle de trættende rejser.

Der kom i hvert fald ikke en check hver måned med et rundt beløb, som var lige til at hæve.

Næh, det at få sin løn var et arbejde i sig selv.

Først var der jo præstegården, som skulde drives med energi og omtanke for at kaste noget af sig. Det var dog også et arbejde, et heldagsarbejde for de fleste.

Thomas Hansen Wellejus havde ca. 4 tdr. hartkorn plus en engkrog ved åen ude ved grænsen til Hoven, som var skænket af herremanden. Ikke nogen betydelig gård, men dog betegnet som en helgård. Vi ved ikke, hvor mange tønderland den dækkede. Det var i hvert fald mange, og så lå markerne ovre på den anden side af Varheden.

Dernæst var der tienden af bøndernes avl af korn og kvæg. Det kom vel stort set af sig selv, men bønderne var tilbøjelige til at knappe af på ydelserne, hvis præsten ikke selv holdt et øje med det hele, og mangen en præst har måttet starte sin gerning efter en gammel forgænger med at føre retssager mod sine egne sognebørn. Også her skulde der gøres et stykke arbejde.

Endelig var der ofrene, som skulde falde ved alle de hellige handlinger i kirken, men som også kunde falde for andre tjene-
steydelser, såsom manen.

Det var en mærkelig form for løn, men den gav sognebørnene en lille smule magt over præsten, som ellers var givet så at sige al magt i himlen og på jorden.

Hvis bønderne knappede af på ofret, kunde det betyde en følelig nedgang i præstens indtægt, men på den anden side fulgte der anseelse med at kunde ofre lige med de bedste i sognet.

Her har vi ham så, hr. Thomas, pastor Wellejus til Sønderomme-
Hoven pastorat med hans omgivelser, hans arbejdsbyrder og hans løn og sportler.

Lad os nu se, hvordan hans familie liv udviklede sig, og hvilke begivenheder tilværelsen havde i baghånden til ham.

Et godt eksempel var hr. Thomas for sine sognebørn. Der gik halvandet år efter brylluppet i Stauning kirke, før præstens fik familieforøgelse.

Den 5. december 1717 bæv Hr. Thomas Wellei barns dåb konfirmeret kaldet Anne Kirstine.

Det var den første af enlang række. Præstens mor, Anne Kirstine Thoer, bar barnet. Faddere var herremanden Johannes Hauch, et par gårdmænd - sikkert Hr. Thomas medhjælper i menighedsarbejdet: Matz Holt i Mødbjerg og Anders Lasst i Brande, degnens kone Inger Lauritzdatter Lydom - og den afdøde præsts datter Hilleborg Hærup.

Samme måned fik man den store julestormflod på vestkysten. Ringkøbing fjord havde dengang sin åbning til havet ret ud for Stauning, så der har man gjort mærket til stormfloden.

Der var det år kommet ekstraskat på ligkister af egetræ, som Hr. Thomes naturligtvis skulde administrere.

Også i 1718 kom der ekstraskatter. Det år døde Carl den Tolvte foran Frederikssten i Norge, og der blev beordret takkegudstøelse i alle landets kirker.

Krigen sluttede dog ikke lige med det straks, og endnu i 1719 blev der udskrevet en ekstraskat.

1719 var også det år, hvor Hr. Thomas fik sin første søn, som den 16. april i dåben fik navnet Hans.

Det var barnets moster, Sophie Poulsdatter i Dejbjerg, som bar ham. Faddere var ellers morbror Hr. Peder i Borris, mosters mand Hr. Jørgen Lang i Dejbjerg, Hr. David (Foss) i Grindsted, samt herremanden Johannes Hauch og dennes søn, junker Jørgen.

Den 11. juni 1720 havde Hr. Thomas igen en søn til dåben, som fik navnet Povel, hvad der kunde tyde på, at barnets farfar i Stauning nu var død.

Det var den lilles farmor, der bar ham. Faddere var Hr. Jørgen i Dejbjerg, Johannes og Jørgen Hauch, Hr. Peders hustru, Sophie Christensdatter af Borris - endelig Kristina af Stauning.

I 1722 blev Hr. Thomas barn døbt den 26. april kaldet Kirstine Marie. Samme år den 10. august fik hans svigermor i Stauning kongelig bevilling til at holde samrændeskifte efter sin afdøde ægtefælle Hr. Povel med deres fælles umyndige børn.

Den gamle degn i Sødde Omme - Hoven, Hans Jensen Sæby havde

længe været aflægs. De sidste fem år havde han haft en ung fyr til hjælp. Han havde aflagt sin degneed så tidligt som i 1685, og nu var han midt i 70erne.

Efter samråd med Hr.Thomas skrev han den 10.august 1722 til biskoppen i Ribe, om ikke substitutten Christen Friis måtte blive udsat i embedet og pålægges en airtægt til ham selv.

Også Christen Andersen Friis skulde blive gammel i gårde, da han ikke var fyldt 16 år, da han begyndte som medhjælper. Han holdt i hele Hr.Thomas' levetid.

I forsommeren 1723 måtte Hr.Thomas tilbringe en del tid på "gården". Johannes Hauch var meget syg og døde. Begravelsen skete den 2.juni, og der er næppe tvivl om, at Hr.Thomas har holdt en bevæget tale over sin velynders bror.

Anno 1724 den 5.marts blev Hr.Thomas, hans barns dåb konfirmeret kaldet Inger Catharine. Det var moster Maren af Stauning, der bar barnet. Hr.Jørgen Lang af Dejbjerg og hans kone Sophie var faddere sammen med Conrad Wedel og Anne Pedersdatter Fosés formentlig af Grindsted.

Gudmor var selv nedkommet for et par måneder siden, men var alligevel rejst fra Stauning til sin søster.

Næste sommer var Hr.Thomas i Stauning som fadder for moster Maren's datter Catharina. Præstemadammen i Sønder Omme var selv i 7.måned og kunde ikke rejse.

Den 16.september 1725 havde Hr.Thomas igen en datter til dåben, som kom til at hedde Maren Sophie. Moster Maren måtte denne gang sende sin mand, men moster Sophie mødte op. Desuden kom faster fra Hviding med sin datter og Jens Hærup fra Jullingsholm, som formentlig var den forrige præsts søn.

Det år døde Peter den Store af Rusland til almindelig lettelse i Danmark, dog vist uden takkeguustjenester, men letteisen gik fløjten, da czarinaen giftede sin datter med Kari Frederik af Gottorp, en fanatisk danskerhader.

Den 17.februar 1726 blev hæderlig nu salig Hans Jensen Sæby begravet 77 år og 9 måneder gammel. Den gamle degn havde fået fred.

Samme år den 25.juli blev salig frue Maren Hauch af Jullingsholm udsat i Omme kirkes åbne begravelse under koret.

Hr.Thomas havde en søster, der var gift med 3 præster i Lime efter hinanden vel at mærke. Hun havde tiisyneladende besøg af ^{sin} ~~deres~~ mor, madam Anne Christine Thorr, for bag på Lime kirkes altertavle er hendes og hendes mands navne skrevet med årstallet 1727.

Samme år havde præstefolkene i Sønder Omme en søn til dåben, som fik navnet Peter Nicolaj - måske efter ^{sin} farfar.

Det var degnens trolovede Inger Lauridsdatter Lydom, der bar den lille fyr, og fædrene var løjtnant Frich af Mødbjerg, degnen Christen Friis, Dorethe Hærups - vel af Jullingsholm, samt Anne Sophie Frich. Det var den 15.juni.

Den 7.september samme år viede Hr.Thomas de unge degnefolk.

Storbranden den 20.oktober 1728 i København, som lagde to femtedele af hovedstaden i aske, betød takkegudstjeneste for de redede i alle landets kirker - og indsamling til de brandlidte også i alle kirker. Der var dengang ingen brandforsikring.

I 1729 købte Claus Svitzer herregården Jullingsholm, som nok har været bestyret siden Hauchs død af Jens Hærup.

Claus Svitzer havde hidtil været forpagter på Frøstrup. Han købte de 139 tdr.hartkorn(99 tdr.bøndergods) for 5300 rigsdaler D.C. Desuden købte han begge pastoratets kirker.

I de følgende år købte han mere jord til, så gardens samlede tilliggende kom op på 280 tdr.hartkorn.

Denne godsejer har fået et smukt eftermæle for sin humane behandling af fæstebønderne - og ikke mindst fordi han på sine gamle dage sørgede for at skille fæstegodset ud fra hovedgården, da han soigte, og derved muliggjorde overgangen til selveje.

Kan vi muligvis spore en god indflydelse fra Hr.Thomas i denne handle måde? De var jo næsten daglige omgangsfæller i henved 30 år.

I 1730 døde Frederik den Fjerde, som i sine sidste år stærkt havde nærmet sig til pietismen. Hans søn Christian den Sjette var overbevist pietist, og ved at gøre denne bevægelse officiel, lykkedes det ham næsten at kvæle den.

Før vi går videre i teksten skal vi lige have samlet et par

begivenheder fra 1729 op. Det ⁹⁷vår iør herregårdshandelen, at Hr.Thomas den 24.april havde en datter til døb, som kom til at hedde Marie Anne. Det var den daværende største godsbesidder i pastoratet, løjtnant Frichs frue på Mødbjerg, der bar barnet. Faddere var Mr.Peder af Stauning, mons.Thorsagger på Jullingsholm, formentlig en forvalter, Niels Jensen, degn i Borris, madam Sophie langs af Dejbjerg og mdlle Marie Stauning.

Den 15.september 1729 døde løjtnant Frichs frue på Mødbjerg.

Kort før jul 1730 fødte madam Wellejus en lille søn, som blev hjemmedøbt med navnet Johannes. 3 uger senere døde han og blev den 28.december nedsat i præstebegravelsen under kirkens kor.

Og så mistede Hr.Thomas sin mor, Anna Christine Thoer, som døde i Hvidding i 1732, hvor hun blev begravet den 27.marts.

I disse år fra 1729-1734 grasserede en epidemi over landet, som man kaldte den russiske snue. Somrene 1731 og 1732 var usædvanlig varme.

Igen i 1732 havde man fra præstegården en lille søn til dåben, som den 23.maj fik navnet Johannes. Det var madam Haagen af Grindsted, der bar drengen. Løjtnant Frich og hans kiereste på Mødbjerg, mons.Svitzer på Jullingsholm og degnen Christen Friis i Omme var faddere.

Samme år blev eksamenskravene ved Københavns Universitet igen skærpet. Igen var det problemt med bestikkelse, der spøgede.

I 1734 blev præsterne befriet for et meget ubehageligt hverv, idet fattiggasserne overgik til herredsfogderne.

Anno 1734 døde der igen en lille nyfødt søn i præstegården, som ved hjemmedåben den 12.december var blevet kaldt Gert.

Om sønnerne Hans og Povl ved vi, at de kom i latinskolen i Ribe, da de var en halv snes år, ligesom deres far. Sværere er det at følge pigerne.

Jeg vil antage, at den ældste, Anne Kirstine kom i huset hos sin farbror Conrau Wedel i Ribe, der i 1724 nævnes som fadder for Inger Cathrine.

Det kunde nemlig på rimelig måde forklare, at hun i 1737 blev gift med skibschirurg Claus Bang. Det er nok småt med skibschirurger på heden. Desuden var onkel Conrad selv gift første gang med en Margrethe Lauridsdatter Bang, der var enke efter en Peter Schade.

Egendommeligt nok var der endda to mere af slægten Wellejus, der blev gift ind i slægten Bang.

Maren Sophie Thomasdatter Wellejus giftede sig med sin fars eftermand i kaldet, Hans Jørgensen Bang, og Hr. Thomas' barnebarn Sophie Amalie Hansdatter Wellejus blev gift med Mads Bang. Disse Banger var så fjernt beslægtede, at de næppe har kendt hinandens eksistens, men de havde fælles stamfar.

Samme år blev Peter Conradsen Wedel student fra Domskolens i Ribe, den fætter, der har beskyttet Hans og Povl fra Sønder Omme, mens de var små i latinskolen.

De blev begge studenter i 1739, og må således have været mesterlektianere, da fætter tog til København.

Vi skal senere under gennemgangen af Hr. Thomas' daglige virke som præst i sognene - komme tilbage til Christian den Sjettes Skoleforordninger af 1737 og 1739.

Thomas Wellejus bror Conrad Wedel havde ikke studeret og derfor ikke latiniseret sit navn. Han havde i 1716 taget borgerskab i Ribe til småhandel. I 1719 havde han overtaget tyreholdet ved Sønderport.

Han synes at have siddet lidt hårdt i det - til tider - for i 1728 blev han stævnet for en række mindre gældsposter. Han må dog have redet stormen af, for i 1736 blev han udnævnt til kaptajn for borgervæbningen.

Hans søn Peter blev baccalaur i 1739, men fik aldrig embedseksamen. Han endte som hører i Ribe og døde ung i 1746.

Conrad Wedels anden kone hed Agnethe Fehns.

Og det var så det hjem, der tog sig af Thomas' børn, når de opholdt sig i Ribe.

Ved denne tid, den 30. marts 1738 kom der en lille efternøler i præstegården ved Omme å, en lille pige, som blev døbt Magdalene Cathrine Margrethe.

Mormor, Kirsten Pedersdatter fra Stauning bar barnet. Det er det sidste, vi hører til hende.

Fadderne var Løjtnant Frich på Mødbjerg, mons Svitzer på Julingsholm og hans kiereste, Anna Sophia Friises, Lars Jensen i Brande.

1738 var også det år, hvor Kirstine Marie rejste med sin moster Maren og onkel Peder til Hillerød, og Peter Nicolaj kom i lære i Horsens hos sin mors fætter, købmand Jens Jørgen Lindvig i Horsens.

Vi kan vel lige så godt gøre børnenes historier færdige med det samme.

Anne Kirstine fik en søn Hans med skibschirurgen, der uøde fra hende i 1745. Et år efter giftede hun sig med Niels de Hofman, der i 1750 blev landsdommer på Sjælland og Møn, 1759 tillige amtsforvalter i Ringsted og Sorø amter, med tilladelse til at bo på sit gods Ravnstrup i Præstø amt, som han dog solgte 1760. I 1764 købte han Basnæs gods i Sorø amt, som han solgte igen i 1765. Han blev kommitteret under finanskollegiet 1771 og sene-deputeret. 1777 blev han amtmand over Nordborg og Sønderborg amter samt Ærø. I 1704 blev han arkæologet efter eget ønske. Han var kancelliasessor i 1746, justitsråd 1761, etatsråd i 1768 og konferensråd 1776.

I 1783 erhvervede han Böttigersholm på Fyn, hvor han døde 1785. Anne Kirstine sad enke som konferensrådinde til 1799.

Hendes sønnesøn Niels Bang, som var søsterdattersøn af Niels de Hofman arvede godset, det fik navnet Hofmangave, men at han antog navnet de Hofman. Han blev stamfar til slægten Hofman-Bang.

Hans Thomsen Wellejus blev hører ved Ribe latinskoie i 1744, i 1746 fik han teologisk embedseksamen, og i 1750 fik han kald i Nebsager sogn, hvor han giftede sig med sin forgængers datter Anna Barbara Thorning, der skænkede ham 4 sønner og 3 døtre, før han døde i 1770. Sønnen Hans kom i pleje i Sønder Omme, hvor han afløste sin onkel, Hans Jørgensen Bang.

Poul Hansen Wellejus blev kapellan i Ulsø-Frerslev i Sydsjælland hos skåningen pastor Oluf Jacobsen Resen i 1746, overtog kaldet den 13.april 1753 og blev ordineret den 1.juni samme år.

Den 4.oktober 1753 giftede han sig med Gjertrud Hansdatter Fritz fra Allelev, hvor hendes far var præst.

Den 4.maj 1755 overtog han Herlufmagle-Tybjerg sognekald. Han var gift anden gang med Louise Beck, som levede til 1833. Den 23.august 1793 flyttede han til Besser-Unsted på Samsø. Han døde i Næstved i 1799 og blev begravet den 20.december. Han efterlod sig en søn og en datter, begge af andet ægteskab.

Kirstine Marie blev gift med Degnen Jørgen Pedersen Fritz, som tiisyneladende ikke kan være i familie med hendes svigerinde Ujertrud Fritz.

Hendes skæbne er fortalt i foregående bind.

Inger Cathrine blev gift med en regimentskvartermester Hansen, som hun sad enke efter ved moderens død i 1784.

Maren Sornie giftede sig med sin fars eftermand i kaldet, Hr. Hans Jørgensen Bang. Det var den 5.juli 1754. Hun døde barnløs den 27.april 1780 i sit fødehjem.

Peder Nicolaj kom i købmandslære i Horsens hos sin mors fætter Jens Jørgen Lindvig, hvis forretning han overtog ved principalens død i 1766. Han giftede sig efter sin velgørers ønske med sin kusine Maren Pedersdatter Stauning.

I 1767 købte han proprietærgården Rarupgaard i Tamdrup, hvor han førte stort hus, til han i 1791 måtte gøre opbud. Han døde barnløs i et lille hus i Tamdrup den 20.februar 1793. Enken overlevede ham i 6 år.

Marie Anne blev ikke som påstået i sidste bind gift med degnen i Sønder Omme, men med en købmand af samme navn, Christen Friis i Ringkøbing. Hun sad enke ved moderens død i 1784.

Lillebror Johannes blev degn i Grindsted, og han skulde være så skrap til at mane. Der går et sagn om ham, som forekommer i to versioner, dels sammen med faderen, dels sammen med faderens eftermand. Den sidste version kan bedst sandsynliggøres ved kirkebogens indtællinger.

Det var en arvesag, som pastoren havde ordnet for en rig mand i Omvraa, hvorved en af døtrene på grund af letfærdig vandel blev gjort arveløs. Hun blev derover stærkt forfalden og omkom nok en vinternat i snevej midtvejs mellem Omvraa og Sønder Omme kirkeby. Det tog præsten sig meget nær.

Den følgende vinter mente han, hver gang det sneede, at hun gik igen for ham. En nat, da han sent kørte hjem fra sygebesøg, troede han at se en grå skikkelse ligge i sneen, netop hvor den omtalte kvinde var frosset ind. Skikkelsen rejste sig og løb ved siden af vognen helt ind i præstegården og satte sig på trappestenen.

Om natten vagnede han og så hende stå ved siden af sengen, og nu blev han så bange, at han flygtede ind i bageovnen, så sendte præstemadammen, Johannes søster Maren Sophie, bud efter sin bror i Grindsted, der var villig nok til at komme. Den køretur glemte kusken, der siden bosatte sig i sognet, aldrig. Da de kom til præstegården, befalede degnen ham at blive holdende uden for laden, mens forretningen foregik, og han måtte på ingen måde lade sig forlede til at køre igen, før der var sagt: Kør så i Jesu navn!

En time såvel gik, og kusken begyndte at halvspve. Da kom en person i mørket hen til vognen og sagde: Kør så! Kusken var alierede ved at stramme tøjlerne, da han i sidste øjeblik huskede, hvad der var ham pålagt, og han blev roligt holdende. Efter nok en times forløb gentog det samme sig, men kusken var på sin post. Endelig kom degnen selv og sagde: Kør så i Jesu navn! Men det var let at høre på stemmen, hvor hård en dyst han havde udstået. Det var i kirkesigen, gespenset blev manet ned, og folk sagde, at dér brændte et lys om natten. Jeg ved ikke, hvornår denne ændemaner i Grindsted døde.

Den alleryngste i søskendeflokken, Magdalene Cathrine Margrethe Hansdatter Wellejus, blev gift i 1767 med sin fætter Mogens Brasch, der da blev forpagter på Peder Nicolajs nyan-skaffede gård, Aarupgaard i Ramdrup. Hun blev enke i 1770, og hun levede endnu i enkestand i 1784.

Det var så familiebegivenhederne for så vidt, de er bekendt, men før vi forlader denne sfære, var det måske morsomt nok at se, hvordan den gamle præst udenfor rangklasserne efter tidens regler måtte vige i rang og sæde for sin datter Inger Cathrine, der ved sit giftermål med regimentskvartermesteren kom i 8. rangklasse nr.3, mens den anden datter Anne Kirstine som konferensrådinde i 2.rangklasse nr.17 stod over sin fars biskop.

Og det var så stikordet til at præsentere pastor Wellejus' foresatte.

Han havde to provster over sig, den ene for hovedsognet Sønder Omme, der jo lå i Nørvang herred i Vejle amt, den anden for annexsognet Hoven, som lå i Nørre Horne herred i Ringkøbing amt.

Provsterne blev ganske vist beskikket af biskoppen, men først efter at de var valgt på demokratisk vis af herredets præster.

I Nørvang herred var det Peder Nielsen Arensbjerg i Hvejsel, som døde 1733, så var det Mouritz Mouritzen Høyer i Vejle, og da han døde i 1750, blev han afløst af Jens Lauritzen Risom i Brande, der fungerede indtil 1758, hvorpå endelig Christian Henrik Pedersen Winther i Vejle fungerede i de sidste år, Thomas Wellejus levede.

I Nørre Horne herred kom Ancher Sørensen Anchersen til 1715, han var præst i Nørre og Sønder Bork, Morten Christensen Friis i Hemmet-Vium var provst 1723-31, Laurits Ottesen Fog i Lønborg fra 1731-37 og Lauge Pedersen i Nørre og Sønder Bork i resten af Thomas Welleji tid.

Ingen af disse værdige herrer har gjort sig særligt bemærket, og det var da også skik, at præsterne valgte den ældste af herredets kaldsbredre til at være provst.

Også Thomas Wellejus blev opfordret til at overtage stillingen, men betakkede sig på grund af alder og svaghed.

Over provsterne stod biskopperne, som i Hr.Thomas' tid var: Laurids Thura, som ikke var nogen ynder af pietismen og som i 1727 på synoden i Ribe fik gennemtrumfet, at der ikke måtte holdes forsamlinger uden i præstens nærværelse.

Fra hans tid har vi intet af Thomas Wellejus korrespondance, hvad det så kan skyldes. Han døde 1731 og afløstes af Matthias Anchersen, der før havde været professor ved Københavns Universitet, men som på grund af Christian den Sjettes personlige uvilje mod ham blev forvist til bispestolen i Ribe.

Også han var ortodoks og modstander af pietismen, som voidte ham en del bryderier. Værre var hans økonomi, da han havde mistet alt ved Købennavns brand i 1728. I hans sidste embedsår blev det ham forbudt at oppebære offentlige penge.

Endelig i 1741 kom en biskop efter Thomas Welleji hjerte, Hans Adolph Brorson, som allerede havde slået sit navn som salmedigter fast i store dele af Norden.

I 1737 var man blevet stiftsprøvet i Ribe, og som sådan kan han have truffet sammen med Thomas Wellejus på synoderne, som holdtes hvert niende år, skiftevis i Ribe og i Varde.

Brorson havde et følsomt sind, og man havde mange problemer med de ortodokse, som gjorde ham deprimeret. Også privat havde han mange sorger, som sled hårdt på ham.

Han overlevede dog hr. Thomas i Sønder Omme-Hoven.

Inden vi nu lader hr. Thomas selv berette om sine problemer i sine breve til biskopperne, er det på sin plads at fastslå, at de meget højtidelige titulaturer i begyndelsen og slutningen af hvert brev er præcis, hvad loven under enevælden har fastsat for biskopper, idet hver eneste rangklasse havde sin faste formular.

Lad os så se, hvad han har at skrive til Matthias Anchersen i Ribe bispesæde.

Welædle, høiærværdige og høigunstige hr. Biscop!

Siden et par ægtefolk, navnlig Niels Christensen og Anne Jensdatter udi Søndergreen i Hoven Sogn, har for kort tiid været saa vanheldige, at deris ungefehr 3 aar gammel barn, formedelst deris uagtsomhed er falden i aen og druknet, hvilket, efter derover at hørhedsfogden tagen Siun, er jor-det, ville de ved mig ydmygst tilkiændegive det for deris høiærværdighed, og om mueligt er, ved nærværende vendte deris Resolution, naar de begge - eller nun eene /: eftersom det skeede i mandens fraværelse :/ maa publice absolveris, og nvaad dem til Mult skal imponeris, som de haabes bliver taalelig, ihenseende deris vilkaar er slet. Jeg ønsker deris høiærværdighed og alle deris Guds naade og alt got, forbliver min høigunstige hr. Biscop

Omme d. 14 juli 1732

deris ydmygste tiener

TJWellejus

Sønder Gren og Nørre Gren ligger på hver sin side af Hoven å en kilometer fra dennes udløb i Omme å. For præsten har det været en hel dagsrejse at køre derud til synet og hjem til præstegården igen, godt endda, det var sommer.

Welædle og høiærværdige, høigunstige hr. Biscop!

Endskjønt jeg ugiernerne ville incommodere deris høiærværdighed med mit bref, saa nødis jeg dog at fremkomme med dette, og vil om efterfølgende ydmygst tilbede mig deris ordre og Resolution: det er angaaende en Mand her i Sognet navnlig Ebbe Pederson i Omvraae hans daatter Anne, som sidste Tamperdag erlangede Skilsmisdom imellem sig og hendes Mand Michel Viig. Hun har fra dend tiid hendes Mands forseelse opdagedis - og da deris gaard og ved dend tiid brænte for

Utlæst En Gøiarthandigen,
Gøiguldigen Gø Biscep!

Vidua ut per agdu loth, uakue: Nint
Christensen y Thane jensidatter indilge
derveen, i Thane Dages, for for laud
ind kavit for kausfuldigen, at Iavit, ind
gufufu 3 der gæuvet laue, for uandul
Iavit ind gæuvet no galuue i laue
og Iavit, skikkat, gduo Iav aluo, og
Guvonit fogduu, laue Nidua, no jaud
Hilla du had uue, gduuyt lolduue
gilla ind for Iavit Gøiarthandigen, og
aue uindulit, at had uarkuueu laue
du ind uue, uue du laue
uue jua uue, i Thane ind Iavit i
uandulit for kausfuldigen lolduue ab
galuue, og had Iavit ind Nidua, had
imponerit, for du faabul blidat lae
ludig, i gæuvet Iavit kikkat no had
jog aue Iavit Gøiarthandigen, og
Iavit, gude uandulit og ald gæ, faabul
ind Gøiguldigen Gø Biscep
Iavit gduuyt laue

Omme d 14 julij
1752.

Bjellegis

dem - opholdt sig dend meeste tiid nos hendis forældre i Omvraae, hvor nen nun af samme aarsager tog hendis tilflugt, hvilket jeg da ikke siuntes med Raison at kunde være imod, men da jeg har forlanget at hendis fader ville besørge, at hun kunde forsiunes med Pas og Skudsmaael, er det tiid efter anden forhalet med dend forevending, at naand ventede, at naar skilsmissesdom eriangedes, skulle hun vel ifølge af dend uden nogens tiltale kunde opholde sig og søge kierkens gode, hvor hun ville. imidlertid har hendis fader forlangt, at jeg ville admittere hende til det høi-værdige Alt:Sacramente, og da jeg har vegret mig derved, indtil de foreviiste mig beviis og beskeed, hvorefter jeg kunde antage hende, loed hand mig derior ved 2de Mænd beskikke paa 2den juuledag, da jeg kom her fra kierken og skulle til mit annex, og da jeg gaf dem samme svar, kom her 2de andre paa 3die juuledag, da jeg var kommen fra Hoven, og uanseet jeg undskyldte mig paa forrige maade, kom nun dog samme dag til kierken og frembød sig til skrifte, og da jeg vegrede mig ved at antage hende, vendte hendis fader /: som da nylig var gaaet fra Skriftestoelen :/ sig tiibage og spurde hvorfor jeg ikke ville lade hende komme til skrifte, og som jeg svarede: at jeg ikke tvilliede, aarsagen var ham jo fornem bekienet, bad han de, som vare komne i kierken, drages til minde.

Ligesom vi selv - som børn - råbte efter de store drenge, når de havde sparket os eller vredet arm: "Det ska' bli' husket!"
Det var en tydelig trussel.

Nu hand har faaet hendis skilsmissesdom beskrevet, var her i gaard tvende udskikede Mænd fra bemeldte Ebbe Pedersen, som foreviiste mig samme, saavel som en attest fra hendis sognepræst hr.Lütchen i Bølling, som hand paa en beskikkelse dem nafde given, med forespørsel om jeg forestaende Taksigelsesfest ville tage hans daatter til Alters, og da svarede jeg, at jeg ike kunde før jeg fik hendis Pas og Skudsmaael at see, eftersom det strede baade mod min allernaadigst Konges lov og forordninger, saavel som min hr.biscops synodallier, og om jeg bliver ved dend paastand, formeener jeg ike at skulle forgribe mig, thi min Raison og grund dertil er:

- 1.) min allernaadigst Konges lov og forordninger, som saadant utrøkelig befaler
- 2.) seer jeg indtet i bemeldte Skilsmissesdom, som kunde i nogen maade befri mig fra anden tiltale, om jeg uden Pas og Skudsmaal hende til Herrens Nadvere accepterede, ike heller udi hr.Lütchens attest /: som eiter min tanke ike kand antages som et skudsmaal, men som noget, der aleene var fornøden at bruge i dend Rettergang :/ men snarere det, som kand bestyrke min paastand, eftersom jeg derudi fandt noget af hr.Lütchen indført i dend meening: at hr.Frands Linde til Pallisbjerg hafde ladet ham ved 2de mænd forbyde at give hende skudsmaal, fordi hand hafde tiltale til hende etc. Desioruden har jeg og, da jeg siden for at føle deris begiering saavit mueligt var, erkændiget mig derom hos ham.
- 3.) faaet hans bref af 31 Decembr, hvorudi hand svarer: at hand ike understaar sig at give hende skudsmaal, før hand seer hendes pas, eftersom det er imod hans Kongel.Majts. allernaadigste forordning, og hand desforuden maatte frygte for herskabs tiltale.

Herregården Pallisbjerg ligger ved Nissum fjord, men må dengang have haft jord langt mod syd.

4.) var og Sr.Lindes fuldmægtig her afvigte sommer og taledede med mig derom, at hand ville formode, jeg ike antog hende, iør jeg saae hendes pas og beviis.

5.) da jeg dend 5 febr. var nærved at ladet mig bequemme til at føie Ebbes begiæring at antage hende engang, at nun siden uesbedre kunde have tiid at være om hendis beviis, forekom mig just deris høiærværdigheds moritum i deris synodallier, som ner dagen tilforne ved circulair breve var ankommen, som er, at præsterne skulle see sig nøie for og forslune sig med beviis og beskeed om de personer, som i deris sogner anmæider sig hos uem til Altergang etc. vidste derfor ike rettere, end jeg loed det derved staae, tni om mand skulle lade dem derudi faae deris villie, drager uet jo efter sig mange andre og vigtige Consequentier.

6.) vil jeg ike tale meget om, hvad der baade i min paanor saaveisom til andre er sagt af Ebbe Pedersen og sine fra dend tiid, jeg har vegret mig ved at erkiende hende for et lem af min Meenighed, før jeg see beviis om hendis fornoid, men ville jeg søge attest derom, skulle deraf vel sees det, som er viderligt, dog siden jeg antager det som noget hvorover, mand maae meere have medynk en hovere, lader jeg det gierne passere, helst om jeg kunde have fornaabning om at vinde dem ved sagtmødighed.

Henstiller dette alt derior til deris høiærværdigheds Resolution og befaling, som jeg hørsommelig skal lade mig være efterreetlig, og om min hr.Biscop vil bære mig med deris svar, ville de behage at lade det levere min broder Conrad Wedel i Ribe til befordring med posten.

Gud styrke dem i deris høie embede og lade sine aandelige og iegemlige velsignelser over dem og deris store familie være mangeloidige og bestandige

jeg forbliver
deris velædle høiærværdigheds
min gunstige hr.Biscops

Synder Omme Præstegaard
d. 6 febr 1733

ydmyste tiener
TJWellejus

Det kunde godt se ud til, at han var lidt betænkelig ved situationen efter Ebbe Pedersens trussel, eliers var der vel ingen grund til at indhente biskoppens resolution.

I det følgende brev bliver vi præsenteret for en mand, som i en årrække kom til at volde hr,Thomas mange kvalier.

Velædle og høiærværdige...

Herudi følger en memorial til dem og nr.Geheime Raad Gabel, hvorpaa jeg ved deris forsorg om mueligt er, ydmyst vil tiibede mig Resolution.

Der foruden er her og forefalden 2de poster, som jeg for deris høiærværdighed maa anrage i ydmyst formodning, det ej iide optages, at jeg dem saa meget umager, det

1.) er, at her i mit Annex Hoven Sogn er tvistighed imellem 2de naboer Jens Hansen og hans hustru Johanne Nielsdatter og Jens Kastoit i Ørbek, som af og til siden min ankomst har levet i uenighed, nvluket saa vit er bliagt, men nu afvigte aar d 16 octobr kom Jens Kastoit druken i Jens Hansens huus og skal der med usømmelige ord og idet hand spildte noget øi for dem, have iormoidt sig lastværdig, saa hand derior i en nast kom paa dørren, hvorover der blef stor uenighed imellem dem, og da jeg det spurgte søgte jeg dem at iorliige og derior taite først nogle gange med dem hver især,

om det ike i stilhed kunde forliiges, men efter som Jens Hansen og særdeels hans hustrue ike ville lade sig dertil bequemme, kom de imidlertid tilsammen til en velkom der i byen, hvor bemeldte Johanne Nielsdaatter offentlig spyttede Jens Kastoft efter ansigtet, jeg søgte derpaa at samle dem til forlig hos deris naboe, efterdi de ike ville gaae til hverandre i huuset, om jeg da i medhjælpernes og andre gode naboers overværelse kunde faaet dem forlig, men foregives.

Langsomt og tungt rullede den gamle kalecne henover den mørke hedevej hin triste, ruskvaade novembermorgen... Det peb og knagede ynkeligt i det gamle, skrøbelige køretøj, naar de høje njul borede sig ned i de sanuede, aybe spor, der strakte sig side om side langt ind over de umaadelige hedesletter og fortalte en trist historie om, hvor lidt jorden var værd i disse fattige egne... Underlig fjern og uvirkelig snegiede tiden sig aarstet i aarets mørkeste tid. Det graa halvlys om dagen og det søvnige skær af tællelysene om aftenen og om morgenen, gjorde menneskene tunge og sløve... (Nicoline Kirkegaard: Sognepræsten)

Faae dage derefter kom deris hosbonds fuldmægtig til dem, og i samme hand saa da samlede dem uden for Jens Hansens dør, hvor Jens Hansens hustrue eiter nogen ordvexling løb til og spyttede Jens Kastoft i ansigtet, saa hand derover gik bort, og der til forlig intet meere blev udrettet, og da jeg da ved ovenmeldte og flere hemmelig Samtale og formaninger intet hos dem udrettede, loed jeg dem ved degnen og en meere indkaalde for mig og Medhjælperne i Hoven kierke, 2 a 3 gange efter nver andre, hvor Jens Kastoft hver gang mødte og stuntes ret at antage, hvad jeg ham om hans forseelse forestillede, bød og til at hand gjerne ville forliiges og underkaste sig hvad straf - enten geistlig eller verdslig Ret - eller denne mand ham ville tilkiønde, men Jens Hansen og hans hustrue bieve hver gang borte.

Disse medhjælpere, som Thomas Wellejus nu flere gange har omtalt, var udpegede, værdige medlemmer af menigheden, som fik en slags autorisation til at være vidner og på anden måde bistå præsten i hans arbejde. Vi hørte jo også, at det gerne var to mænd, der kom med besked eller forespørgsel til præsten fra Ebbe Pedersen i Omvraa og andre.

Der paa tilbød hand dem forlig ved 2de mænd, siuen loed hand en af naboerne, som hand meente, de bedst kunde liide, gaae til dem for at drive paa forlig, omsider tog hand 2 af hans naboer med sig og gik self til dem derom, men Johanne Nielsdaatter saa got som viiste ham derren, derpaa noite jeg begge parter ira sacramentet i tanke at jeg dertil maite medhold af det, som Palme Søndag og 4.søndag i Advent af loven oplyses: at præsten skal holde Slemmere og Skienuegieste fra sacramentet, men Dom: Septuage, da den foregaaende søndag var beet til aaltergang, hvor til Jens Kastoft og hustrue da maite ladet sig tegne, kom hand og offentlig for menigheden begjærede af mig, at jeg ham ike længere ville fraholde, thi eiter som hand nu saa ofte maite søgt forlig og

denn ike naaet, og hans naboe ike ville lade dend sag komme til ende med ham eiter saa lang tius forløb, enten for nogen geistlig eller versig Ret, ville hann nu ombede, at jeg ham ike længere fra sacramentet ville irrande, og til en beviis, at det var hans Alvor, at hann søgte foriaaelse hos Gud og forliigelse med sin næste, leverede hann mig en sletualer til de rattige, som og strax bief uddeet, hvorpaa jeg uagen derefter he: Fest: Mariæ Puf: tog ham og hans hustrue til hemmeligt skritemaal og sacramente.

Egentlig er det jo det rene papisteri, at Thomas Wellejus her moutager en sletdaler - faktisk som aflad - stik imod Luthers klare ord, men sognet var meget fattigt. Forresten havde han ikke den bedste tro til Jens Karstoft, som vi nu skal se.

Enten hand nu gjorde alt dette som en hyklere eller en Christen, det er Gud bekendt, vist er det, at hand forhen, men ike siden har været slem til fylleri, slagsmaal og slig rede, men eftersom hand loed sig ansee for Menneske, kunde jeg ham ike længere sacramentet forholde.

Siden kom Jens Hansen en løverdag og beskikkede mig bud 2de mænd, om jeg paafølgende søndag ville tage dem til Aiters, men som jeg efter dend beskaffenhed ike kunde, svarede jeg, at jeg først skulle tale ved hans hustrue, dette uansett komme de dog om søndagen og frem bød sig til skrifte, da jeg i frygt for, at de skulle gaae uværdig til Herrens bord, maatte vegre nu dem at antage.

Saa stoed det hen derved, indtil deris hosbonds fuldmægtig eller ridefoged over det grefvelig gods som nu i Vejle blef soldt /: der og self har sag med Jens Karstoft, idet hand ike ret skal have begegnet ham, da hand var i Ørbek for at drive paa forliig :/ nu til afvigte 6te Martij for sig og Jens Hansen loed Jens Karstoft stefne. Men endskiønt det nu skulle siunes, at jeg ike længere kunde holde Jens Hansen og hans hustrue fra sacramentet, efter som det ike er nogen formeent at indføre sin sag ved proces, saa dog i henseende at det af alle omstændigheder kiendes, at had og avind regiøre hos dem, de og beviiser kierkeembedet saa stor en vanære og derved giver andre forargelse, at de ike vil møde, da de saa ofte ere indkaldede, saae jeg ike andet, end at jeg jo her staa frie til at blive ved, som jeg har begyndt, indtil Jens Hansens hustrue beviiser kierke embedet dend respect, dend kand tilkomme, og møder i deris kierke for medhielperne, helst jeg har og andet med hende at tale, som ike saa liige for nogen ret staaer til at beviise, men haaber i medhielpernes overværelse best at kunde rettis, og før jeg fornemmer nogen tilbøjelighed hos Jens Hansen og hustrue til forliig /: deris ret ved proces upræjudiceret :/ kand jeg jo ike med god samvittighed admittere dem, thi foruden alt det, som af Guds ord møder mig derfor /: hvilket jeg ike for vidtløftigheds skyld kand indføre :/ maa jeg jo være sindet med si: D. Luther, som har skreven og offentlig sagt: dersom nogen er en offentlig synder, som om nogen personer offentlig paa gaden hver andre skielder og lever i aabenbare ueenighed, dennem skal sacramentet ike undes, da har deforliige sig med deris næste, hvis ike saa gif dog dend leede dievel sacramentet, hvad tør jeg giøre nu deelagtig i fremmedes synder, eftersom jeg i min egen har nok. Men naar jeg lader dem uteerlig gaae til, saa tager jeg deris synder paa mig og giør mig derudi deelagtig, hvor kom jeg nu dertil, at jeg for deris skyld skulle fordømmis, saa var det jo langt bedre, at jeg var en sviinehyrde etc.

og som jeg har en god samvittighed, at jeg intet søger andet derved end Guds ære og synderes omvendelse og beste, saa formoder jeg ydmygt, at deris høiærværdighed herpaa giver mig saadan resolution, som det samme kand bestørke og fremme.

Skal vi ikke trække vejret lidt. Så kan vi se lidt på begrebet helligdage. Det var Fest: Mariæ Pur:, der gav anledningen. Man havde dengang betydeligt flere helligdage end nu, men i 1770 afskaffede man 3. juledag, Hellig 3 Kongersdag, Mariæ Renselses fest, 3. påskedag, 3. pinsedag, Sankt Mansdag, Mariæ Besøgesdag, Michelsdag og Allehelgensdag. De særlige Reformationstekster til Allehelgensdag blev henlagt til 1. søndag efter 1. november, Mariæ Bebudelsesdag blev henlagt til 5. søndag i fasten. Desuden afskaffedes den særlige bede- og taksigelsesfest den 23. oktober for ildebrandens ophør i København, men den nærmest tilhørende søndag skulde dog holdes en takkebøn. Det var 11 helligdage, der forsvandt. Thomas Wellejus fortsatte sit brev:

2do) her er et par unge folk, begge fødte her i Omme sogn i Filskov, navnlig Mads Hansen og Bodel Christensdaatter, som agter at indlade sig med hverandre i ægteskab, men siden lovens tredje bogs 10. Cap. 5. Art. p. 496 formelder, at troløvelse skal ikke holdes, som skeer i drukkenskab eller i nogens umyndige aar, som agtes i mandsperson under fulde tyve aar og i kvindespersion under sexten fulde aar, ej heller om nogen er ikke ved sin rette fornuft og forstand, og bemeldte Mads Hansen er døbt Ao. 1714 d 22 juli og saaledis ikke bliver 20 aar før in julio 1734, understaaer jeg mig ikke at troløve dem, før jeg faar min hr. Biscops samtøkke og tilsættelse, hvorom bemeldte unge folks forældre ydmygt ved mig hos deris høiærværdighed anholder, og i henseende det begyndes i Guds frygt med forældrenes samtøkke, og karlen bliver boesat paa hans faders sted, som hand har i ræste, da og om Gud vil, haver bestemt deris troløvelsesdag d 26 martij, lever de i det visse haab, at deris høiærværdighed bilsæder deris bønlig begiering, og at de er dem saa gunstig og ved nærværende ekspresbud giver dem en god resolution, saa deris forsat ikke længere skal opholdes.

Slutlig vil jeg ombede, at min kiære hr. Biscop ikke vil fortørnes der over, at jeg dem med saa meget incommoderer, men altid være mine og mig affectioneret.

Gud velsigne dem self og deris veledle frue og elskelige børn, jeg forbliver

Synder Omme prestegaard
d 18 martij 1733

deris høiærværdigheds
aller ydmygste tiener

TJWellejus

Man må jo næsten tro, at Thomas Wellejus har været ejer af Christian den Femtes Danske Lov, siden han kan citere den sa præcist - endog med sidetail. Det var næppe mange præster, der havde den stående i studereværelset.

Bemærk, at man også dengang havde ekspresbude. Her er det vel hr. Thomas' egen kusk, der skal have brev med tilbage straks.

Den næste skriveelse til biskoppen er dateret helt moderne for oven på brevet.

Synder Omme Præstegaard
d 19 Octbr 1733

Velædte og høiærværdige
høigunstige hr.Biscop

For deris høiærværdigheds mig tiid efter anden givne gode Resolution paa mit andrgne taker jeg allerydmygst, nu anlediges jeg at tiibede mig deris gode svar paa efterfølgende

1.) at efterdi de arvinger her i Lildbrande og Omvraae, som ike nidiintil har villet giøre rigtighed for de 20 Rxdlr, som ere udlovede af si.Anders Lassen, og Ebbe Pedersen for det umyndige Barns midler, endskiønt deris Excellens hr.Geheime Raad Gabels og deris høiærværdigheds ordre derom uem er tiikiendegivet, om der da kand være anden Middel til at formaae dem dertil, end at lade dem indsteine for deris forum? da rettens Middel vil ike understaae sig nøibemeide andre at underkiende.

Det er måske en hævnakt af Ebbe Pedersen for præstens fasthed i sagen med hans datters skudsmaal, når han nu er sa træg med de betroede midler.

2.) siden jeg fik deris høiærværdigheds Resolution, at Mads Hansen i Riiskov ej maatte troloves, før hand naide opnaaet 20 fulde aar efter lovens p.496, har hans fader søgt hans hosbonde, som er Mag.Marturin i Jernved, paa haanden om at være ham deri behjuelig, som de og derom tilskrev min provst Mag.Mouritz Høier, og hand igien mig med Begiering, jeg derudi ville føie, om det var mueligt, efterdi hand meente, at dend lovens pag: ej var så at forstå, uden det var imod foreldrenes eiler formyndernes villie, at nogen inden dend alder bleve trolovede, men da jeg svarede, at min hr.Biscop saa hafde resolveret, gaf hand det magt; saa ville jeg endnu herved ydmygst fornemme, om deris indstændig begiering ej nu maa efter kommis, efterdi der nu kuns fattis ungefehr 8 maaneder i karlens 20 aar.

Hr.Thomas vil så gerne være gode venner med alle, men nan kommer tilsyneladende hele tiden i klømme, fordi han er så samvittighedsfuld.

3.) her er en Mand navnlig Chresten Pedersen i Holmos, som for nogle aar var berøgtet for at være bortløben med en Mands kone af Borris sogn, men komme omsider igien og bieve hver af deris ægtefølger tagen til naade, siden er hand berøgtet for at have levet et letfærdigt leinet med en Mands daatter i Bastlund i Hoven sogn navnlig Kiersten Christens daatter, som og forleden Sommer fødte et uægte barn, men udiagde en anden, nu tales der igien om dem paa samme maade paa ny; ville derfor ydmygst raadiøre mig med min hr. Biscop, at efterdi loven p:396 taler om, at saadane skal iorviises sognet ja vel herredet fra hver andre etc., hvem det da paaligger, det at fulddrive, og om jeg imidlertid skal hoide dem fra hemmelig skriitemaal og sacramentet.

Her er dog alligevel nogen, han ikke vil være ven med. De kan jo nedkalde Guds vrede over sognene.

4.) det forhen omskrevne par ægtefolk Jens Hansen og hustru i Ørbek, som levede i uenighed med deris naboe, admitterede jeg til sacramentet, da de komme saa vit, at de ved proces søgte at deportere deris paastand og saa loed nogen forligelighedstegn; uanseet de ike haade erlagt deris nogle gange forbrutte 2 lod sølf, fordi de ike ville møde for mednielperne og mig, i haab at vinde dem med sagtmodighed; men, som jeg siden har hørt om deris uforligelighed paa ny, og jeg af dend og fleere aarsager ønsker at tale ved dem, før de gaar til sacramentet, jeg og formeener at have god Raison, hvorfor jeg ike derom dennegang ville gaae til dem i deris huus, loed jeg iisøge af Ritualets p:143 et nepo: begiere ved degnen, da de lode sig forleden søndag tegne til sacramentet, at de ville først tale ved mig, men manden svarede nej, og bleve saa borte baade fra mig og fra deris foresatte Altergang, vi derior ydmygst fornemme, om jeg rinder bifald af min hr.Biscop i at holde dem fra sacramentet, indtil de først kommer til mig, og om jeg skal inddrive de 2 lod sølf for forrige opsætsighed, og ved hvem det skal skee, siden præuike Embedets Myndighed lider for meeget der under, om jeg det saa skal lade passere, og er saa at beirygte, at bemeldte personer gaae til Herrens Bord med et traadsigt sind mod Herrens tienere.

Let har det ikke været for den sagtmodige præstemand at trækket med de stædige hedebeder.

5.) vil jeg og ved denne anledning notificere deris høiærværdighed, at det nesten blef ved dend accordt med Hoven sogne Mænd om korn tienden for i aar, som si.Arens Berg hafde truffet, de har lovet at betale til forestaaende Paa-ske endeei 1 mark, endeei 17 skilling, endeei 18 skilling per skæppe, undtagen de 2de byer, jeg forhen har skrevet om, med hvilke jeg talde, og har laet deris Rug tærse. og blef deraf neppe 2 tønder, nviiket var mindre, end jeg tænkte, af byget veed jeg ej, der kand blive over 4 skæpper og boghvede 1 skæppe, som endda vil være slet, eiterdi baade foderet og kornet af regn blef fordervet, men skal alt blive min hr.Biscop ført til nøtte og specification derom føige, naar pengene derior kand indsamis; jeg hafde vel tænkt at kunde fæstet tienden af min hr.Biscop, nu be-nager de ike at ainænde dend for dend omskrevne beste penge og nogen Moderation paa fæsten, veed jeg ike dermed at kunde giøre min Regning, som ellers skulle siunes at kunde naae dend ligesaavel nærværendes, som andre fraværendis.

jeg befaler dem dend gode Gud med alt kiært forblivend med submission deris høiærværdigheds yamyge t:

TJWellejus

Mærkede man her en vis bitterhed mod biskoppen, en vis kølighed i tonen. Men, som vi veed, havde Matthias Andhersen ikke råd til at fæste tienden bort mod nogen moderation.

Den tiende, bønderne skulde betale til kirken - som alle skulde betale til kirken, blev delt i 3 portioner: en til sognepræsten, en til kirken, avs kirkeejeren - til kirkens vedligeholdelse - og en til kongen, som havde afstået sin part til bisperne. Præsten fik altsaa en tredivtedel af sognets indkomster i løn.

Det kan nok forkomme nogle lidt omstændeligt at læse alle disse - omstændelige - breve, men findes der en bedre måde at lære et menneske at kende, end når han som her krammer sine tanker og betænkneligheder ud? Tilmed får vi så en masse glimt af hverdagen i 1700'erne.

Velødle høiærværdige Herre
Mag. Mathias Anchersen
Høimeriterede Biscop over Riber Stift
dette ydmygst a Riber Bispegaard.

Velødle og høiærværdige Herre høigunstige hr.Biscop.

d 19 octbr a:c: loed jeg mit brev indløbe til deris høiærværdighed

1.) angaaende de af sl.Anders Lassen i Lildbrande udløvede 20 rxdlr til de fattige, hvorfor arvingerne ikke endnu har gjort rigtighed, saa og om det umyndige barns arvepart, der krævis hos Ebbe Pedersen i Omvraae
2.) en mand i Holmos
3.) Jens Hansen og hustrue i Ørbek
4.) Hoven Konge Tiende og
5.) om Mads Hansen i Filskov maatte tillades ægteskab, og siden jeg ingen svar derpå endnu har faaet, burde jeg vel ikke derom at anholde, før min hr.Biscops egen leilighed det vil give, men som bemeldte Mads Hansen, saa vel som den piges forældre, som hand forlanger til ægte, saa indstændig og idelig overløber mig, om det ike endnu maae skee, saa da en dag begge vare hos mig derom i løverdags, og karlens fader saagotsom med graad, besværer sig derover, at der skeer den ophold, som efter hans tanke kand aarsage dem den Fortræd, at samme hans søn kand blive tagen til soldat, miste derover det giftermaal, som forældrene paa begge sider tækkes vel om, og da de nu kunde næsten gjort det af med en bekostning, eftersom tvende brødre skulde have 2de søstre, og deris troloveise kunde skee paa en dag, hvilket dem i de og andre maader fortrædeligt, tillægger de mig skylden for den ophold og derover dem tilføiede bekymring, da som de endelig ville bekoste nærværende expresbud til min hr.Biscop for at udbede deris efterretlig svar paa mit forrige derom til dem, saa henstilles det ydmygst til deris høiærværdighed, om de paa saadan deris hiertelig anliggende /: da karlens fader endng beklagede sig at have sovet faa nætter roelig, siden det blef ham nægtet :/ vil regardere saa meget, at de af medlidenheu vil tillade, at hans begiæring maa nu efterkommes, og de kand see, hvad min provst mig derom har tilskrevet, lader jeg hans misive derom heri indsluttet følge. Vil min høigunstige hr.Biscop og nu bære mig med deris svar paa de endnu førømmede 4re puncter, bad jeg og derom ydmygst, uer jeg med allerbedste velstand ønske for dem og deris høie familie og tilbørlig veneration forbliver

Omme d 17 novbr
Ao 1733

deris velødle høiærværdigheds
min høiælskelige hr.Biscop
deris ydmyge tiener

TJWellejus

Trods den konventionelle form er tonen her næsten blevet skarp, den lille præstemand virker guaven.

Man havde ikke kuverter på den tid, så alle de her gengivne breve er foldet sammen om indholdet og lukket med et lille rødt laksegul med hr. Thomæ initialer i en rund kartouche. Papiret er ligesom sagens natur såkaldt handgjort papir med papirmøllens vandmærke.

Velædle og høiarværdige herre
 Mag: Mathias Anchersen
 Høigunstige hr. Biscop!

I hørsommeligt følge af deris monita ved forrige synodaler, har jeg nylig ved skrivelse raadført mig med provsten i Lønborg velærverdige hr. Lars Othsen Fog, angaaende en deel, som forefalt i mit annex Hoven sogn, hvor iblandt var dette, at efterdi dend ene af mine medhjelpere der er død, saa forhørte jeg hos ham, om hand ville beskike i dend forriges sted Bertel Pedersen ved Hoven kirke og Bennet Iversen i Nørgreen, men som hand paa dend post gav mig intet svar, og der forefalder tiid efteranden det i sognet, hvortil de behøvis, saa ville jeg herved ydmygst fornemme, om min hr. Biscop ville behage dem deril at authorisere.

Jeg veed ike, om deris høiarværdighed erindrør sig, at da jeg næst afvigte aar kort efter paaske havde dend ære at tale med dem om denne egnens beskaffenhed og vanskelighed, deels i henseende til aæn og de ringe broer, hvorover jeg undertiden ike kand komme til mit annex uden lifsfare, deels i henseende til de her i egnen vit beliggende sogner, hvor enhver af mine naboer selv har 2 eller 3 kirker, og jeg derfor ike i nødsfald eller svagheds tiid kand venste hieip af dem med embedet at forsiune.

Broerne i sognene var såkaldte lyngbroer, dvs nogle træstammer lagt paralelle over åen og dækket på tværs af nogle lange lyngtørv, som skulde holde sammen på stammerne og tillade kørsel med lette vogne. Disse lave broer uden egentlige brofæster var selvfølgelig aldrig i orden, idet dels trafikken dels åens jævnlige oversvømmelser stadig bortførte de nødvendige lyngtørv.

Her omkring ere faa degne, som har studeret, saa jeg undertiden, for en prædiketieneste at forsiune har maatte lade en degn 2 a 3 mile hente og undertiden ingen her kunde komme, og jeg desaarsag holte præsterne i Holsteen lykkelige, at de kunde undertiden i saadan casu lade deris degn forelæse meenigheden en forklaring af en postil, hvilket jeg ike turde understaae mig, efterdi det ike her er praxis, da var min hr. Biscop mig saa gundstig, at de svarede: det maatte og være mig efter bemeldte beskaffenheder tilladt, at jeg maatte lade degnen i nødsfald og i vigtige forhindringer forelæse meenigheden en forklaring af en postil og siunge en psalme før og efter, hvortil de særdeles udnæfnte Brockmanns postil og dend psalme: af dybeste nød lader os til Gud etc., hvilket og maatte skee af en mand i Hoven sogn paa hin siide aæn, naar jeg ike uden fare kunde komme derover, og om jeg forlangede saadan deris tilladelse skriftlig, vilde de og give mig dend;

Det var meget almindeligt, at præsterne dengang lod en student prædike, mange præster prædikede så at sige aldrig selv,

Aaløb mellem Hejebanker.

Det var heller ikke ualmindeligt, at selv ustuderede degne fik lov til at prædike, så også her ser vi Thomas Wellejus som en overordentlig forsigtig og samvittighedsfuld sjælesørger.

Jeg har nu vel iks siden behøvet at practicere det, men som jeg forstiller mig, at dend vanskeligned vel kunde indfalde, da jeg vilde være glad derved, om jeg saadan deris gode resolution og tilladelse hafde, saa er hermed min ymøgst ansøgning hos min høiærværdige hr. Biscop, om de herpaa vil værdige mig deris svar og gode resolution, jeg forsikrer der imod, at jeg ike saadan deris tilladelse skal misbruge, men altid see derhen, at jeg derved kand beholde en god samvittighed for Gud, og være min forhold derefter for dem som min høie øvrighed bekiendt og ansvarlig i øvrigt, overlader jeg min hr. Biscop og velædle frue og høielskelige børn i Guds naade til beste velstand recommanderer mine og mig i deris bestandig affection, forbliver

Omme Præstegaard
d 22 Novbr 1735

deris høiærværdigheds
min gunstige hr. Biscops
ymøge tienere

TJWellejus

Engen havde tabt sin saftiggrønne farve, og lyngens karmoisinrøde tæppe var falmet. På mørke tuer sad hjejlen og klagede vemodigt i lange toner over det triste øde, og i moserne skogrede horsegummen over livets forkrænkelighed.

Monsieur Haagen høitærede ven!

Siden jeg finder dem iblandt deris tal, som forestaaende søndag ere antegnede til Herrens bord, vil jeg herved tilbede mig deris skriftlig svar

1.) om de med deris broder i Grinsted Hr. Claus Haagen er forligt,

2.) om de derom i denne uge vil forevise mig en skriftlig attest, at de er forligt, eller i det mindste har tilbuden ham forlig og saa vit, som står til dem vil med ham søge at holde venskab;

jeg skulde ike formode, at de som af en politie vilde stoeie paa, at ald paatale, om hvad som imellem dem og deris broder kand være passerit, skulde hu formedelst aarets forløb, da derom ike saa beqvemmelig kand føres vidne, være død og magtesløs, om det end aldrig imellem dem imidlertid var kommen til nogen ret endelighed, men undersøge hvor vit det og sligt meere nu og paa dend store dag, dem i saa maader til nøtte kand giælde for Gud, og derfor ike i dend fald begaae sig anderledis, end det med en ret prøve for dem, der vil gaae til Herrens bord kand bestaae, hvorom de formodentlig ike min underviisning skulde behøve, jeg ønsker dem alt godt af Gud, og nest min og mines respects formelding hos Monsr Svitzer og hans kiæreste forbliver jeg

Omme d 24 Septbr
1737

Monsieurs
oprigtige ven
og tiener

TJWellejus

A Monsieur Michel Haagen mon tres cher Amij present a
Julingsholm.

Velædle og høiærværdige Herre høigunstihe hr.Bis-cop;

De ville gunstigs^t pardonere, at jeg incommoderer dem med dette, hvorved jeg uforbigængelig aarsages at forestille dem en og anden casus, som jeg ved - ifølge af deris synodaliens tilhold - har tilkiendegivet provsten, Mag.Høier i Vejle, men ej efter hans raadøring hos vedkommende naaet, hvad af ham tienlig er a^gtet; det

1.) er deris høiærværdighed vel forhen bekiendt, nemlig at hr.Claus Haagen i Grensted og hans Broder Michel Haagen næst afvigte aar nogle uger for Michaelj, da et siun over Grensted kierke og ligningen over de fattiges væsen der foretogis i provstens og Amptsforvalterens, saa og en deel af Sogne Mændenis overværeise, geraade udi kierken i en offentlig ueenighed og skienderi, som og forvoldte at bemeldte Studois Ms Haagen starx efter qvitterede hans Broders huus, hvori hand en tiid lang sig hafde opholdt, og blef da tagen i Condition hos Monsr Svitzer her paa Julingsholm; kort der efter forlangede hr.Claus Haagen, at jeg, som jeg plejede, ville betiene ham med sacramentet, men som jeg ej illæs^k conscientia siuntes at kunde giøre det, før hand og hans broder bleve forligte, saa loed hand sig strax af en anden betiene; hans Broder M.Haagen som saavit over aar har ophoit sig her i sognet og ike har har været til Alters, siges imidlertid engang at have ladet sig betiene af hr.Manasses i Felding, og da det nu er saa meget over aar, loed hand sig næst afvigte søndag antegne, at hand forestaaende St.Michaelj dag her ville gaae til Alters, mueligt i dend tanke, at det som over aar siden er passerit, skulle nu falde saa hen, efterdi det der er saa gammelt, ike efter loven kand beviises etc.

Jeg har for nogle uger siden tilkændegivet provsten Mag. Høier det, og fik hans svar af 30de Aug:a:c: at efterdi hr. Claus Haagen og hans Broder vare opliusde i deris Christendom paa begge sider, skulle hand vel haabe, at de ike med sli^g uforligelighed ville give nogen Stød fra sig, ike des mindre ville hr.Manasse ham ad interim admittere til sacramentet, saa kunde det ej skee uden minTilladelse, hvilken permission hand og siuntis at kunde gives, med mindre der var nogen anden skiult aarsag.

Jeg har i gaard ladet ved degnen forlange af Ms.Haagen, at hand ville beviise, at hand var forligt med hans Broder, eller i det mindste hafde tilbuden ham forliig, og som hand da for degnen holt sig gandske fremmed for dend sag, at hand hafde haft nogen udstand med hans Broder, saa jeg ej fik det svar, jeg hafde vendtet, sendte jeg ham i dag dette indlagde bref, hvilket jeg fik tilbage med det savr, at hand det ike kunde læse, hvorføre jeg herved lader det følge, om min hr. Biscop vil umage sig at see om det er saa aldeelis uæselig eller min paastand ubillig. det

2det er angaaende en mand navnlig Jens Jensen, som efter at hand nogle gange hafde forholdt sig usømmelig mod hans hustrue, huusfolk og andre, var baade hemmelig af mig og siden i Medhielpernis paahør derom advaret og formanet, nu siden særdelis paa dend dag, da forordningen her ankom og blef oplæst om Brylluper, og her just var et bryllup i Naboelavet, derved i drukenskab forholdt sig utilbørlig mod en deel af giesterne, hvorover jeg, ifølge af voris allernaadigste Konges forordning om drukenskab, og hvad som bliverlæst paa Palme Søndag, forholdt ham fra sacramentet, derpaa var provstens svar, at hand ike anseer Jens Jensens forhold af høiere beskaffenhed, end at jeg jo kunde acceptere ham til

sacramentet, naar hand i Medhielpernes paahør af mig blev Reprimanderet, og hand enten i kierken eller i mandens huus, hvor forseelsen er skeed, deprecerede sin forseelse, giver noget efter sin evne til de fattige og lover sig fri for slige transquessioner her efter den 3die post er: at her er en gammel Mand i Filskov, Navnlig Chresten Olufsen og hans hustrue, som har afstaaet deris sted til Peder Nielsen, som har ægtet deris daatter, hvilke siden - nu i 2 a 3 aar - har lagt i idelig klammeri med banden og sværge, hvilket undertiden har været med deris naboer og andre at bevise, undertiden ike samme - har jeg tiid efter anden i stilhed formanet, ja og i Medhielpernes paahør, men seer ike, at det frugter til forbedring. Nu er min ydmygst begiering, at min høigunstige hr.Biscop ville give mig deris resolution angaaende forømmeldte.

1ste punkt, om jeg forholder mig ret, idet jeg paastaar, at Ms Haagen efter forømmeldte beskaffenhed ved en attest skal bevise, at hand med hans Broder hr.Claus Haagen er forligt, eller i det mindste nar tilbuden ham forliig, før jeg ham til sacramentet antager, og om jeg eilers kand forsvare at holde ham derfra, endskiøndt det nu er over aar og dag siden, hvad som meldt er, imellem disse 2de Brødre er passeret, saa derpaa nu ike lettelig kand føris vidner, item - om ham ike og desforinden bør at skaffe mig en beviis, hvor hand - imidlertiid hand aaret omkring nar været her i sognet - har brugt det nøiværdige Alterets sacramento.

Jeg har vel formanet ham til forliig, endog forleden i provstens og Amptsforvalterens nærværelse, da de her ved nytaar vare angaaende ligning imellem de fattige, og dend sag og at dem blev ventileret, har og erkyndiget mig nos hans Broder om hans forhold, da hand d 31 Aug a:c: svarer saaledes: Monsr.Haagen angaaende, der ved det blotte navn af Broder har viist sig hos mig, nar jeg overgivet i dend barmhiertige Guds hænder til omvendelse, og hverken vil skrivet et eller andet meere om ham - men jeg ej videre at forsvare dend sag med, om jeg mod min villie skulle indvelte mig i en vitlørtig proces, endskiøndt der kunde været meere end nok, om jeg derpaa i tide - dem til fortræd - villie iørt Tingsvidne, hvorføre jeg nu vil lade det beroe paa min nr. Biscops ventelig resolution, som jeg skal lade mig være efterrettelig, saa vel i dette som og angaaende dend 2den og 3die punct, om jeg skal holde Jens Jensen fra sacramentet indtil hand efterlever provstens skrivelses indhold, og Chresten Olufsen og Peder Nielsen indtil der om dem høres nogen forbedring.

Jeg tilbeder mig, om mueligt er, deries resolution ved nærværende, ønsker min hr.Biscop og deris velædte Frue og Familie ald aandelig og legemlig velsignelse, og forbliver

Omme d 24 sepbr
Ao 1737

deris høiarværdigheds
min høigunstige hr.Biscops
ydmyge tiener
TJWellejus

besvaret dend 28.septr 1737

Noget knas nar der været i fugerne, for den 12.februar 1738 indgav pastor Claus Haagen en anonym klage over biskop Matthias Anchersen til Generalkirkeinspektionskollegiet, som han dog ydmygt maatte tilbagekalde den 9.maj samme ar.

Det var så afslutningen på Thomas Wellejus korrespondance med biskop Anchersen. I 3 år og 6 måneder ser vi ikke noget fra hans hånd. Måske er han blevet mere tolerant, måske har han fået andet at tage vare på.

I mellemtiden er der nemlig kommet kongelige forordninger om danske skoler på landet.

Efter Høy Velbaarne Her Gammer Herre og Greve von Øertz som Ambtets Høje øfrigheds Høje ordre dateris Coldinghuus 12 January indeverende Aar Er samtlige lods Eiere i Omme Sogn tillige med Præsten anbefahlet, Ifølge af de Kongel. aller-naadigste Forordninger af 23 January 1739 og 29 april 1740 angaaende Danske Skoelers indrettelse over alt paa landet, betidlig at overlegge, huor Skolen for bemeldte Sogn best Eragtis at kunde indrettis, samt Skoleholderen underholdis, og overalt dertil forfatte Een Fundatz in Duplo, huilken næst kommende 22 Martj udi Weyle til høistbemeidte Her Greve, samt Proustens Nærmere eftersium og approbation skal overleveris.

Denne skolefundats for Sønder Omme og Hoven sogne fylder ialt 8 tætskrevne foliosider, som jeg vil nøjes med at gengive i korthed. Det er herremanden Claus Eriksen Svitzer, der som den største lodsejer og fremtidig skolepatron stod for indkaldelsen af parterne og nedskrivning af aftalen.

Da sognene er så fattige og beboelsen så spredt, foreslår man, at den østlige ende af Sønder Omme med byerne Hiortlund, Filschoug, Hallundbech og Omvraa, som er adskilt fra resten af sognet af aaen og flere bække, til børnenes og ungdommens undervisning skal holde en omgangsskolemester, som skal læse med dem fra Michelsdag til Påske.

Lildbrande, der ved bro og gangtræ over aaen og bækken står i god forbindelse med Kirkebyen, skal sammen med denne og hele den vestlige ende af sognet søge til degneskolen, som skal opbygges tæt ved kirkebyen. Her bliver fast skole i samme tidsrum som i den østlige ende, og undervisningen skal pågå, uanset hvor mange, der kommer i skolen, da mange af børnene må deltage i arbejdet hjemme.

Hoven sogn får også omgangsskoleholder. Skolepengene skal ifølge forordningen afholdes for en del af pengene til alterlysene, som herefter kun skal tændes til altergang, med mindre nogen til dåb eller bryllup vil betale 8 a 12-16 skilling for at få lysene tændt.

Konventionen bliver godkendt med den undtagelse, at de stakkels børn i Lildbrande bliver henvist til østbyernes omgangslærer. Lysepengene fra Hoven kirke må hellerikke gå til degneskolen.

Bønderne er noget betænkelige ved dette her skolevæsen med eget hus og en "bestandig" skoleholder.

"sædvelis da de dog ej deraf kunde have Nøtte den største tiid af aaret, formedelst deris børn ej stedse kand søge skolen, men de der vare komne til nogenledis aar, blef brugt til at dørke jorden med arbeide, og de, der vare smaa maa vogte Fæ og Faær i Hiordene paa Heeden"

Fra Michelsdag til Påske skal skolen være åben

"udi huilken tiid Degnen for enhver i særdelighed og for alle i almindelighed, riig eller fattig uden nogen forskiel derpaa at giøre, med fliid at anvende, lærer og underviiser saaledis som hand for Gud og øfrigheden agter at tilsvare"

I et tillæg til skolefundatsen - på 4 foliosider - om skolehusets placering vest for kirkebyen, erklærer pastor Wellejus sig tilfreds, hvis der ikke bliver længere for ham at gå end normalt i en købstad. Ham er det jo pålagt at føre tilsyn med undervisningen.

Der går mere end 7 år mellem det sidste brev til biskop Ancher- sen og det første til biskop Hans Adolph Brorson. I dette sidste træffer vi igen på Jens Kastoft, der i mellemtiden er blevet sognefoged, uden at det har hjuipet på hans opførsel.

Velædle og høiærværdige Herre høigunstige Hr.Biscop!

Her indesluttet insinueris dem original kongel. ægteskabs bevilning for Søren Nielsen i Hoven og tillige qvitteringen for dend, efter deris høiærværdigheds sigelse til Varde Hospital betalte rxdlr., og som der siden er skeed det beklagelige, at sognerogden Jens Kastoft i Ørbek udi Hoven sogn, har saa ilde medhandlet sin hustrue, at hans søn Jens Jensen derover - efter hendis begiering - har været aarsaget d 16 octobr nestafvigte, at indgive en memorial til høiædle og velbaarne justiceraad og amtmand Teilmann paa Schrum-sager, af dend indhold, at endskiønt hans faders onde forhold vel forhen var amtmanden bekiendt, og hand og hans moder i forhaabning til forbedring det længe hafde taalt, saa aarsagedes hand dog nu paa hans moders vegne at beklage det, at hans fader natten imellem dend 14 og 15 octbr tyrannisk og ukristeligt med sparken af hans træskov i øjne og ansigt og for brystet hafde handlet med hende, saa at hun var blaa og blodig, og om der ike var skeed redning ved en af naboerne, hafde hand formodentlig aflivet hende, saa hun i saadan tilstand efter begiering blev beret til døden

Her måtte altså den aldrende præst afsted ud på hedevejen midt i oktobernatten, kørepelsen og de skindforede støvler på og sa afsted. Fra præstegårdens vinduer har de set vognen hastigt forsvinde i tåger og mørke.

og som det vel og kunde giøres beviislig, at der,- afhaande nand har været ædrue, var skeed undsiigelse til større ulykke, saa gjorde hand derfor ansøgning til hans faders afstraffelse, og om hielp og redning af dend nød til at forekomme videre elendighed, hvilket hand saaledis - underskreven af 4 a 5 af hans naboer, som hafde været til stede i det huus, hvor hun var henflyd, og før hun blev beret, seet hendis tilstand og hørt hendis klagemaal over hendis mand etc. - overleverede amtmanden, som derpaa skref hans resolution af dend indhold, at det henviistes til lands lov og ret, og dersom Jens Kastofts hustrue ved døden skulde derover afgaa, skulle naboerne anholde ham, indtil det til videre foranstaltning ham blev ratificeret.

Vi får her at vide, at voldsmanden, da han blev ædrue, endnu var så galsindet, at han truede med yderligere mishandling.

Derved har det, nu konen begynder at restituere, henhvilet, og jeg tviler om, at sønnen eller moderen i forestilling om retfærdigheden, videre procequere sagen. Men da manden - mueligt af frygt for retten - nu er noget stillere, indtil hand seer udfaldet, og nand, som mueligt ike vil forstaae, hvor gruelig det ham var, vel skal vegre sig ved, at hand ike engang for dend forargelse ville giøre offentlig arbigt, da dog hans lefnet forhen har været ond /: hvorom jeg paa mit andragende fra forrige provst Hr. Lars Otsen Fog og itzige amtmand Ao 1735 har provstens replique: at naar vidnerne angaaende Jens Kastofts insolentier bleve for provsteretten iorestillede og examinerede, skulle jeg faa tilbørlig assistence - og fra amtmanden resolutioner af 16 maj og 1 novbr af dend meening: at hand intet derudi kunde resolve, førend sagen ved loflig beviis og vidner af provsten var examineret etc. - item før det nærmere beviistes, at hand først udi medhielpernes overværeise lovlig var foreholt hans forargelse, troes ike at hand kand eller bør formeenes Herrens nadvere etc., hvilket deris høiærværdigheds amanuensis Monsieur Hiort vel erindrer sig dem mere omstændelig at kunde fortælle :/ - og endskiøndt jeg mange gang har kiærlig formanet ham og i saadan henseende ladet ham - forhen indkaldet ham for medhielperne, ja og selv ved medhielperne søgt at føre ham paa rette vej, men det ej har frugtet.

Noget tyder på, at myndighederne var tunge at danse med, og at man havde langt tøj, hvis man tyranniserede sine omgivelser.

Saa aarsgaes jeg, efter at jeg har fortalt det herredsprovsten Mag: Lauge Pedersen, som mundtlig raade mig at andrage deris resolution, og da mand NB særdelis ej raad vilde, hvor vit hans af sønnen paaberaabte beviisige undsiigelse til større ulykke sig kand strække, det ej heller paaligger mig, som der til har ringe evne, derom med ham at træde til dend af amtmanden anviste lands lov og ret, saa er herved min ydmygst ansøgning hos min gunstige hr. Biscop, at de ej al-

lene vilie give mig ordre, hvorledis jeg mig i det, som af ham er pecoeret, skal forholde, men og hvad raad, der skal gribes til, at enhver for slig hans undsiigeise kand leve i fred og sikkerhed.

Hvor næst jeg overlader dem og deris elskelige familie i Vor Guds fred og naade til beste velstands forblivende med underdanighed, min

Omme præstegaard
d 7 Nov 1744

Velædle og høiærværdige hr.Biscops
øpprigtige ven og ydmygste tiener
TJWellejus

Måske havde hr.Thomas selv grund til at føle sig utryg ved den voldsomme sognefoged Jens Kastoft.

Så går der igen en vinter henover hedelandet. De små lerkline-
de og lyngtørvtækkede boliger går næsten i et med omgivelser-
ne, når regn og tåge udvisker alle konturer. Kun hist og her
i Kirkeby og Hoven ser man et par rigtige bindingsværkshuse
med rigtigt rørtag, og selv de er som regel ret sølie. Møllen
i Hoven var dog en stauselig gård, men ner holdtes også kro
og gæstgiveri.

Når hr.Thomas skulde prædike i Hoven, klædte han om i den så-
kaldte Kirkegaard, hvor man altid ventede ham med kaffe, lyst
og varmt skulde der være, når han ankom træt og forkommen ef-
ter rejsen. Når så Hoven kirkes klokke kaldte, den lød som en
revnet jydepotte, så var pastoren klar til at gå over i kir-
ken.

Velædle og høiærværdige Herre høigunstige Hr.Biscop.

Angaaende Jens Kastoft i Ørbek aarsages jeg endnu at incom-
modere deris høiærværdighed med forestilling, at hand end-
nu - hand paastaar at blive fri for publ:absolution af rai-
son, at hand vil bede Gud om nåade, at hand har forligt sig
med hans kone, at hand ike vil have dend haanhed at sidde
aabenbare skrifte, saa at om jeg end i al sagtmodighed har
søgt at persuadere ham der til, idet jeg har foreviist ham
copia af deris høiærværdigheds brev /: saa vit som ueraf
vedkom at vilde :/ jeg har underviist ham, at det var got,
om hand søgte forladeise hos Gud og forligeise med hans
hustrue, men saa paaigger det ham endnu - af Guds vilje
til sand omvendelse - at hand afbeder dend forargelse, hand
derved har givet meenigheden, helst jeg fornemmer, at mange
/: efter hans i flere aar uordenlig lefned :/ sig derpaa
støder, og vendter hvad udfald, det vil faae; jeg har fore-
stillet ham, at det er et ganske urigtigt begreb om aaben-
bare skriftemaal, at dend blifer anseet som en straf, men
at mennesket, som har forarget meenigheden, er forbunden at
gotgiøre saadan forargelse, at andre ikke lidet skulde esti-
mere slige synder og derover tage ond exempel; at dend skyl-
dige derfor heller skulde ønske at komme til publ:absoluti-
on og agte sig saligre, om det skeer, end om det kunde und-
gaaes, paa det at andre ike skulde synde paa dends kredit,
og deris synder falde tilbage paa dend, som har givet for-
argelsen, og dends fordømmelse blive dis større - jeg har

sagt ham, at hand maa agte sig lykkelig, om det kunde blive derved, og hans forseelse ike efter angivelse for verslig øvrighed blev ratificeret landsfiscalen og derved skulde havde afstraffet;

Den gode latiner er jo, som vi har set, ikke rigtig hjemme i det danske, som jo latinskolerne simpelthen forbød i klassen.

Jeg har foreholt ham, at hand lidet maatte estimere dend haanned ham kunde tilføies af uforstandige, for det hand sad skrifte, imod dend skam det hafde været ham hos retsindige, at hand hafde levet saa ilde; imod dend glæde der kunde være over ham i himmelen og paa jorden, om hand gjorde en sand pønitentze.

Jeg har forelæst ham af ritualet, hvad der staar om bandsættelse, og hvad der vil følge paa, om hand bliver ved at vegre sig ved publ:absol: - jeg har formanet ham, at hand dog - under bøn om Guds aands regiering - ville betænke, hvad der tiene til hans fred, og tillige, at jeg ike derved søgte gaver eller penger af ham, men ved ordenlig fremgang i mit embede søgte guds æres befordring og hans og andre sjæles frelse.

Dog bliver hand ved alt dette i de tanker, at jeg vel kunde befrie ham derfra, hand lader sig forstaae, at hand før skulde miste sit hoved end sidde skrifte, og anholder hos mig, at jeg paa hans vegne skulde gjøre ansøgning hos biscopen om hans befrielse derfor; og har jeg ved alle forev stillinger ej bragt ham videre end dette: at hand ville betænke sig paa, om hand, iør hand gik til hemmelig skriftemaal, ville træde ud og paa kirkegulvet sige noget til meenigheden derom; men jeg har svart ham: at biscopen efter sliig beskaffenhed ikke ville eller - efter mine tanker - kunde give ham løs fra publ:absol: - ikke heller vil tillade ham hans tilbud, siden det ike er overensstemmende med ritualen.

Sikke dog et tovtrækkeri mellem de to, den svagelige, spinkie præst og den svære, koleriske bonde, som sikkert, da han var vaigt til sogne foged, har været blandt de stærkeste.

Saa er herved min ydmygst begiering, at deris høiærværdighed ville meddeele mig deris gode svar og resolution, om de for at arvende forstokkelse - og i betragtning til vor Guds ubeskrivelig langmodighed - befinder det saa godt at gjøre dend moderation, som hand har ommeldt, og derved paaligge ham samme dag at give nogen mulct til Hoven sogns fattige eller dislige - men skulde deris høiærværdighed ej agte det giørligt, ville de gunstigt behage at tilmelde mig deris raadføring, om jeg, saafremt jeg fornemmer, at hand ike vil submittere sig publ:absol: - skal igien advare ham, at jeg, efter bøn af prædikestoelen, lyser til bands for ham, og see dermed farre fort efter ritualens indhold

Her lægger han tydeligt nok pres på biskoppen, han er lige ved at diktere ham teksten til det svar, han vil have.

I øvrigt velsigner jeg dem og deris i vor Gud og med ald tilbørlig veneration forbliver min velædle og høiærværdige hr. Biscops ydmyge tienere.

Omme d 26 febr Ao:1745

TjWellejus

PS: jeg har i forommeldte sag angaaende Jens Kastoft raadført mig med min provst Mag: Lauge Pedersen i Borch, som svarede, at hand bifaldt min forhold med Jens Kastoft, men turde dog ikke raade til at gribe til extremum - at lyse til band for ham - eller helst, om der ikke for ham er gjort bøn og formaning af prædikestøelen; og om hand ikke ville submittere sig under kirkens disciplin, haabede hand, at den verilige øvrighed ham dertil formaae

vale et fave

Da jeg - igien med æris høiærværdigheds consens - deraf saavit ham vedkommer, vil foreviise ham copia, i formodning, at hand saa lader sandhed have magt over sig.

Velædle og høiærværdige Herre Hr. Hans Adolph Brorsen
høimeriterede Biscop over Riber stift ydmygst a Ribe.

På dette brev til biskoppen fulgte omgående svar.

Til Hr Wellejus i Omme!

Deres Velærværdighed har ræt derudi at det ikke staar i min Magt at Dispensere i Iens Castofts aabenbare Skriftemaal, men Hand bør paa den og ingen anden maade Offentlig for heele Meenigheden at afbede sin forargeelige Synd; Og er det et aabenbare beviis paa hans u-omvendte Hierte, at Hand endnu farer fort at forkaste saa mild en Refselse, for saa stor en forargelse; thi jeg er vis paa, dersom Hand hafde minste sand Kundskab om sin Elendighed og Guds rætfærdige Nidkærlighed imod Syndere, samt ubegribelige Naade imod dem som af inderste Hierte kiænder, angrer og Fortryder deres Synder, og med knused og synderslaged Hierte indflyer til den for (deres) skyld saarede og knusede Frelser, da skulde Hand i Sandhed bede og tigge sin Sognepræst om, at Hand maatte have den Naade, offentlig at afbede sine synder, og annammes Til Iesu Legems og Blods samfund. Deres Velærværdigheds omgang og forhold imod ham er gandske rætsindig, hvormed De og saa fremdeles Continuerer, om Hand maatte der ved i Naadens tiid bringes til en sand Omvendelse, for at undgaae den ævige fordømmelse; Mens skulde det indtet Frugte, vil jeg vendte Deres glænsvar til videre Resolution anlangendes tillysning til Band, og jeg forb: Riibe d 3 Martij 1745.

Om bandlysning siger Danske Lov 2-9-11: Dersom ... Paamindelse og Refselse intet vil frugte, men meere foragtis, da skal Sognepræsten, efterat hand sig med Provsten og Superintendenten (dvs bispen) raadført haver, trende Søndage lyse til Band ... Men om disimidlertid ingen kiendelig Forbedring bevisis, da skal Præsten siden ved Navn udelukke samme Person af Guds Meenighed og Samqvem.

Jens Kastoft var imidlertid stadig upåvirkelig. Man søgte, så vidt muligt at undgå sin sognepræst og al hans præk. Da der nu blev inviteret til bryllup hjemme i Ørbek, blev Jens Kastoft hjemme fra kirken og opsøgte i stedet bryllupsgården for som nabo at få sin part af den gode mad og drikkeelse.

Jens Kastoft tog godt for sig af retterne. Han var kendt for at være næsten umættelig, og det var med stigende bekymring, kogekonen øste op til ham, efterhånden som det svandt i forrådet. Sagen var, at bryllupper dengang i højere grad end nu var omgivet af en masse overtro, og det var især vigtigt, at mad og drikke ikke slap op, da det var et dårligt varsel for de nygifte.

Så vigtigt var det, at man havde fastsat en straf for kogekonen, køksen, som hun kaldtes i Sønder Omme, at hvis gildesmaden slap op, og gæsterne krævede mere, skulde hun af med særken.

Og det var netop, hvad der skete. Maden slap op, og gæsterne trommede med deres skeer, og man begyndte at råbe på køksens særk. Men så fik hr.Thomas gemytterne dysset til ro.

Herom blev der skrevet en sang, formentlig af degnen, Christen Friis. Af denne vise er der endnu bevaret 2 vers.

Wo Køks tow te o vrie aa vraaend: (jamre og klage)
 - Her er lidt i Fad -
 Hint straks en Høn' hænier fræ æ Raaend! (hjalet)
 - Jens Kastowt oed aald wo Klumper av. -

Hr.Thammes mæ hans Pivrekraw,
 - Her er lidt i Fad -
 Han saat aald wo Kjællinger i Law!
 - Jens Kastowt oed aald wo Klumper av. -

Imidlertid voksede præsten i Jens Kastofts fantasi. Han antog vældige dimensioner, nan var ikke til at komme uden om, og en søndag, præsten skulde til annexkirken i Hoven, ladede Jens Kastoft sin flint og lagde sig på lur under lyngbroen, som jo førte landevejen over åen tæt ved Jens Kastofts hus.

Idet nu hr.Thomas passerede over broen, lagde Jens Kastoft an på ham bagfra for at skyde ham.

"Men forunderligt, Bøssen klikkede for det ugudelige Menne-ske saa længe, til Præsten var uden for Skudvidde, og først da brændte Skuddet af."

Kort tid efter kom Jens Kastoft spadserende til Sønder Omme og bankede på pastor Wellejus dør, hvor han da forlangte at komme til at staa aabenbar skrifte i Hoven kirke.

Den følgende søndag blev det i Hoven kirke bekendtgjort fra prædikestolen efter prædiken, at en bodfærdig synder, der havde forset sig imod det 5.bud og dermed forarget Kristi menighed, ville idag indstille sig for offentlig at afbede samme begangne forseelse hos Gud og forargelse hos menigheden, at

Guds børn ville alvorligen bede Gud for ham, at han i Naade selv vilde bevirke en sand omvendelse i ham, at han ikke herefter skulde falde i slig eller anden grov last og Gud mere fortørne:

"Hvortil vi samtlige af Hjærtet ville ønske ham Naade og Velsignelse af Gud Fader og Kristus Jesus vor Herre."

Derpå begyndte degnen i koret pønitensesalmen: "Beklage af al min Sinde..."

Under salmesangen gik Jens Karstoft op til korsdøren og lagde sig på knæ midt i døren med ansigtet vendt mod alteret, og ved salmens slutning kom hr. Thomas hen til ham og foreholdt ham i korthed, hvor slet han havde båret sig ad og syndet mod Gud og menigheden, idet han formanede ham til en sand og alvorlig omvendelse, som han prøvede med ritalets eiderskrevne spørgsmål:

"Saa tilspørger jeg Eder paa Guds og mit hellige Embedes Vegne:

1) Om I ikke bekender, at I foruden andre eders mange Synder endog særdeles med dette Eders Mordforsøg haver højlig fortørnet Eders himmelske Fader og forarget Eders jævnkristne og Næste, men allermest den Guds Menighed, som I har været en Lem udi?

Hvortil Jens Kastoft lydeligt svarede: Ja!

2) Om I af Hjærtet fortryder denne Eders grove Forseelse, hvormed I haver fortjent Guds Vrede med timelig og evig Straf?

Ja!

3) Om I og stadig tror, at Gud formedelst sin eneste og uskyldige Søns Jesu Kristi dyre Værdskyld og Fortjeneste vil være Eder naadig og ikke tilregne Eder denne Synd?

Ja!

4) Om I har det gudelige og alvorlige Forsæt, at I herefter ved Guds Naade vil sky og fly al saadan og anden modvillig Overtrædelse og beflitte Eder paa et bedre og skikkeligere Lefnet efter denne Dag?

Ja!

5) Om I hjærtelig længes efter at annammes til Guds Menigheds Samkvem, som I ved Eders grove Synd og Forargelse selv har skilt Eder fra, og nu med andre Guds børn inderlig attraar og begærer at blive delagtig i Jesu Kristi hellige Legeme og Blod i Sakramentet?

Ja!

Saa vender Eder da om til Menigheden og afbeder den Forargelse, som I med Eders Synd har givet dem."

Så rejste Jens Kastoft sig op og vendte sig om mod menigheden og sagde:

"Jeg beder, at I Guds Børn vil forlade mig denne min begangne Forseelse og ikke støde Eder paa mig eller tage Forargelse af mig mere."

Så knælede han igen foran hr. Thomas, som på Jens Kastofts vegne igen afbad forargelsen og alvorligt formanede hele menigheden:

"Hver og en, som tykkes, han staar, se sig vel for, at han ikke falder."

Ritualet sluttede med, at Thomas Wellejus lagde sin hånd på Jens Kastofts og tilsagde ham syndernes forladelse således:

"Efter saadan Eders Hjertes Bekendelse, som I her for Guds Ansigt og denne Kristen Menighed aabenbar aflagt haver, aa vil jeg paa Guds og mit hellige Embedes Vegne efter Kristi egen Befaling og paa hans bare og kraftige Ord tilsige Eder denne Eders begangne Synds og alle andre Eders Synders Forladelse i Navn Gud Faders, Søns og Hellig Aands! Amen. Gaa bort i Herrens Fred og synd ikke mere!"

Hermed var en lang og pinagtig strid mellem den kæmpestarke og voidsomme bonde og den sagtmødige og forsigtige men nidkære præst kommet til ende, en trediveårskrig havde det næsten været. Nu havde taalmodigheden vundet sejr, og da Jens Kastoft døde i 1748, kunde Thomas Wellejus i ligtaien over ham sige:

" - han blev bestandig i Omvendelsens Orden til sin Dødsdag."

Dette år, Jens Kastofts omvendelse, 1745, var der bispevisitats i Sønder Omme den 6. august. Herom skrev Hans Adolph Brorson i sin visitatsbog:

"d. 6 Aug. visiterede ieg i Synder-Omme-Meenighed. Sogne Præsten Thomas Wellejus, som er en retsindig og alvorlig Mand i sit Embede, catechiserede bevegelig om Selv-prøvelses Fornødenhed og Beskaffenhed. Ungdommen svarede vel; i meenigheden er ogsaa nogen Opvekkelse."

I 1746 måtte hr. Thomas afsted og aflægge ed hos biskoppen til den nye konge og holde bøn for den gamle.

Det år blev der ogsaa forordnet en bøn fra alle kirke til afværgelse af den grasserende kvægst, som var en katastrofe for det fattige folk.

Den 21. Aug. 1748 lader biskop H. A. Brorson udgå cirkulæreskrivelse til præsterne i Nørvang herred i anledning af, at provsten Mag: Mouritz Højer i Vejle på grund af alder og svaghed ikke længere kan foresta dette embede, hvorfor han, biskoppen udbeder sig de enkelte præsters forslag til en "Adjunctus og Successor".

Som resultat af dette rundspørge besluttede Brorson sig til at udpege Thomas Wellejus til provst over Nørvang herredsprovsti. Vi skal nu se, hvad svaret blev.

Velædle og høiærværdige Herre høigunstige Hr. Biscop og Velyndere!

Deris høiærværdigheds aldtid respecterede Skrivelse af dat: 4. Novbr: er mig først Dom: 23 p: Trin: ved Hoven kierke p: occasion indhændiget, og som her fra Egnen, ingen Post siden til Ribe har gaaet, maatte det mig pardoneris, at dem derpaa ike før nu mit ydmygst Svar insinueris, her at jeg dem underdanigst tager, at de ville værdige mig dend ære at beskike mig til Provste Embedet over Nørvangs herredt; men som deris høiærværdighed ej har villet behage at ansee min Raison hvor ved jeg udi mit forrige Bref mig derfor har excuseret, saa aarsages jeg nu herved nærmere at expectorere saaledis: at jeg, som nu er henimod 60 aar, og særdelis nu nærværende aar, da her i begge sogner siden aivigte juul ere bortdøde imellem 60 og 70 Mennisker, hvorved jeg i deris Svagheds tiid, meget udi dend haarde vinther, nat og dag blief idelig medtagen, saa mine kræfter derved temmelig formindskedis, og jeg som har 2de vitbeliggende sogner, og ingen hielp kand vendte af Naboepræster eller studentere, ike derover tør understaae mig at paatage mig disuden dend Byrde og de forretninger, som jeg seer at Provste Embedet /: om det ellers nogenlunde forsvarlig skulle forestaaes :/ kand urgere.

Jeg forestiller mig vel, at jeg siunes stoerligen at misbruge min høiærværdige hr. Biscops meegen affection idet de agter mig saa værdig, men at deris u-gunst i saamaader fra mig kand afvendis, ville de og kierlig Regardere noget paa dend Bekymring, de derved ville sætte min Kone udi, naar jeg ved de fattiges væsen, visits og dislige mange dage tiidige skulle reise omkring i herredet, da han veed, at jeg neppe en døgnis tiid kand være ude, før jeg finder mit helbred sveket, saa baade nun og jeg ville kysse paa voris høiælskede hr. biscops haand, ej allene for det de i saamaader har ville ansee mig, men og om de nu fra slig værdighed og derved følgende møisommelighed, vil see mig forskaaet.

Især da jeg kand forsikre dem oprigtig, at min kone og jeg ofte har talt om /: og mit forsæt og er, at om vor Gud saa længe sparer mig livet, at jeg, da jeg forestiller mig, at min afskeedtiid kand være nær, meere og meere ville stræbe derhen, at kunde give mig self, mit huus og Meenigheden fornødne impressioner om med fliid at tragte ertter at leve kristelig og døe salig :/ at jeg ville afstaae kaldet, sætte os i en kroeg og særdelis bekymre os for en ting, som er fornøden.

Og da min hierte hr. Biscop heraf i ald oprigtighed seer mine omstændigheder og alvorlig meening, har jeg ej allene ydmygst dend fortroelighed til dem, at de mig ej samme Byrde imponerer, men i saa maader lader det almindelige ultra posse nemo obligatur til min Befrielse derfra hos dem gielde, saa og at de ej efterdags derfor lader deris Bevaagenhed og Kiærlighed til mig og mine i andre maader formindskes.

Mit votum er da saaledis endnu som før paa hr. Jens Risom i Brande, som er yngre end jeg, Boer nærmere ind i herredet, har kuns en kierke og kiender noget til protocollernis Beskaffened og dislige, som ved provste Embedets tiltrædelse Bør agtes, saa nand det vendtelig, om det var der ham

Fra Høiherredøds Præst til Biskop
i Højhøiherredøds Præstegård, d. 17. August
1748 af Peder Borch

Den 16de August forsendt til Biskop Præstegård af Peder Borch
Antallet til Biskop af 30te August med i et og forsendt
til 21de August til Biskop af 1748 fra

Til og fra Høiherredøds Præstegård d. 11te Sept. af Høiherredøds
1748 Hans Treenberg.

Præstegård d. 2de Septembr. af Høiherredøds
Tjyregård Præstegård. Antallet d. 6. dito, og herfra promoveret d. 7de ejend.
Til Biskop Præstegård Antallet d. 8. dito test: H. Bering

Om aftenen og i Præstegård fra Biskop forsendt til samme
Biskop og Høiherredøds Præstegård Nielsen Ingen

1748 d. 9de Septbr. no. antallet antallet til
samme og 310 ejend. herfra forsendt til
Biskop, hvilket bester

A^o 1748 d. 11te Sept. no. antallet antallet til Høiherredøds
Præstegård, og herfra forsendt til Welle af
Biskop Ancher Borch

Her kan vi følge biskop Brorsons cirkulære, som det passerede
præstegårdene med provstetasken for sluttelig at havne hos den
gamle provst i Vejle.

confererit, med større Laisson kand og vil modtage. Jeg overlauer dem og deris høielskelige Familie i vor Guds naade til aid velsigneise og med største ærbødighed forbliver min Velædle og høiærværdige nr.Biscop og Særdelis Bevaagne Velyndere deris oprigtige ven og underdanige tiener

Synder Omme Præstegaard
d 22 Novbr:1748

TJWellejus

Er dette nu et oprigtigt afslag, eller står vi her overfor en ældgammel skik, at man skal afslå, så man kan blive nødet. Vi ved, det gjalt ved pavevalg, vi ved at biskop Absalon satte sig så kraftigt til modværge at der var en, der kom til skade, og endelig har vi skikken bevaret i valget af gadebasse i de østjyske landsbyer helt op i vor tid. Sådan har sikkert biskop Brorson tænkt, for hen under jul må Thomas Wellejus igen i sit blækhuse.

Høiædle og høiærværdige Herre
høigunstige Hr.Biscop og Velyndere!

Deris høiærværdigheds aldtid Respectedede Skrivelse af dat: 26 Nov: er mig rigtig af degnens søn Ms.Reimer fra Oddum leveret /: endskiønt ike før ved afvigte Søndag, efter at hand ve en hendelse hafde seet det ved en Bielke i Tarm, hvor det meere end en 8 dage hafde sidet :/ og smerter det mig ordentlig, at jeg ike på deris kierlige og Bevalige motiver til at antage Provste Embedet, kand svare, som jeg gierne ville, thi endskiønt jeg agter det for en Stoer værdighed og en tilstrækkelig Beviis, at de uafsladelig bær godhed for mig, idet de ville mig dertil promovere, saa maa deris høiærværdighed dog troe, at jeg ike finder mig i den Stand, at jeg samme kand modtage, siden jeg ved min langmodige Guds naade finder mange forbud for døden /: og tilstaaer jeg, at dersom min Gud og himmelske fader ike hafde brugt det som et middel til mine dages forlængelse, at hand har givet mig en god hustrue og lydige Børn, der af, hvad huuset formaae til en ordentlig diæt, troelig gaae mig til haande, kunde mit timelige lif længe haft en ende:/ Saasom at mig paa visse tider om aaret, da mit urin forholdes, særdelis en dag ved maadelige forretninger i kirkken, følger saadan sved, at hvert haar af min peruque erfærdig at drippe; jeg kand ike at Bøsseskud tage visse trin uden ved støe af en kisp, og naar jegfor slig overflødig sved er fri, begynder mine beene og føder at ræse; disuden har jeg undertiden hierte klappen og hovedsvilde, som har forvoldt, at jeg nu paa et ½ aars tid ej uden hielp af Papiiret neppe har kunde holde en prædiken, saa at jeg desaarsag ej finder mig Beqvem til at kunde fatte saadan idee af kongens lov og forordninger, som kunde være tilstrækkelig, at jeg ike ved forefaldende forretninger /: saaledis ved Skifters holdelse, hvor der er jordegods, da jeg, som ejer ike en foed jord og derfor i slige ting intet er verseret :/ skulle til andres og min skade, der imod løbe an. Jeg anseer mig derfor i sligt ubeqvem, især da her ere saadanne omstændigheder, at jeg ved forefaldende forretninger i herredet ike fra de mig anbetroede sogner kand være Borte, særdelis om her indfalt saadan en tiid, da her i Begge sogner fra Juul af indtil nu ere døde omtrent 60 Mennisker,

da det vel kand viides, hvad der ved saa mange og langt flere syge kunde være at tage vare, Helst jeg ikke imidlertid kunde vendte dend hielp af mine herreds Brodre, hvoraf de 2 nærmeste hver har meere end 2de miil her til, og dend ene af dem har self 3 kierker og derfor ventelig hverken ville eller kunde mig i saa maader assistere; og kand da deraf vel sluttet, hvad forvirring dend sag allene kunde forvolde. Jeg veed vel, hvad mig derom kand svaris: at jeg kunde tage mig en Adjunktum, men det er ike min eller mines leilighed, saa længe vor Gud vil forlene mig de kræfter, at jeg det mig i Meenigheden anbefalede, eene, illæsæ Conscientiæ, nogenledis kand forrette. Jeg har derfor dend hiertens fortroelighed til dem min elskelige hr, Biscop at de af deris aldtid befundne faveur, endnu i deris Inderste giemme her saa mangen godhed for mig, at de i ald kierlighed mig derfra entlediger, saa jeg ike/: om de ufeilbar ville imponere mig det :/ skulle /: naar ingen af mine dem ydmygst insiunerede omstændigheder noget hos dem maatte gielde, da dog min Gud veed, at jeg ike for dem har løiet:/ skulle anlædiges at svare dem saa groft og budt, at jeg hverken kunde eller ville antage det mig tiåbudne Provste Embede, og saaledis underkaste mig og mine aid dend ulæmpe, som deris høiærværdigheds Authoriserede Rigeur os derior kunde og ville tilføie; men Gud veed, at jeg har bedre fortroelighed til dem, om deris bestandige godhed mod mig og mine, endskiønt jeg nu siunes deris godhed at misbruge. Men vil de endnu lade see, at de ike er vred eller fortørnet paa mig, vil jeg antage det som en stoer beviis om deris continuerende affection, om de /: da de dog har givet mig Provste Embedet udi hænderne :/ vil tillade mig, at jeg i kraft af deris respectiue Missive de dat: 4de Novbr:, at jeg samme Embede hr. Jens Risom i Brande maa offerere og til ham overlade, eller og paa hvad maade, deris høiærværdighed finder for got, ham dertil at constituere, nviiket dog efter mine tanker har raison, eftersom jeg veed, at der paa ham af provsten Mag: Høier, mig og flere er voteret, da de derved til virkelig Taknemmelighed obligerer mig, som med ald Guds naades ørønskning for dem og deris høiædle Familie til en i vor Frelseres Jesu frydefuld Juul og deraf flydende mange velsignelser i paafølgende Nye=aar, stedse med ald hengivenhed forbliver min høiædle og høiærværdige

hr. Biscop og Velyndere

Sønder Omme Præstegaard
d 13 December 1748

deris
oprigtige ven og
underdanige
tjenere

TJWellejus

P:S: jeg skal nu næst følgende første, 2den og 3die Postdag lade Expres Bud gaae til Tarm for at modtage hos Christian Synderby deris behagelige Svar og ordre, og om de vil benaage at lade samme til min Søn Hans Wellejus levere, skal hand det under hans convolut ved posten dertil befordre

vale et fare!

Med dette stærke brev kunde Brorson ikke længere være i tvivl, Thomas Wellejus vilde under ingen omstændigheder eje eller have det alt for tunge provsteembede, som hverken hans helbred tilloed eller hans samvittighed overfor menigheden kunde bære.

Brevet fortalte os også noget om postvæsenet på den tid. Det ser ud til, at der gik en post mod nord fra Ribe hver uge, og at der i Tarm var en slags poststation, hvor man kunde hente sin post, hvis man boede uden for ruten. Kun lejlighedsvis blev så den henlagte post bragt ud til f.eks. præsten i Sønder Omme.

Efter 5 ugers venten i stor spænding på svar fra biskoppen, bestemmer Thomas Wellejus sig til at skrive endnu en gang til sin foresatte og tale sin sag.

Høiædle og høiærværdige herre, høigunstige hr.Biscop
og Velyndere

At deris høiærværdighed, min allerkiere hr.Biscop, ike har værdiget mig deris i 3 postdage ved Expresbud fra Tarm ventede svar paa mit ringe Bref af dat: 13.december, der af slutter jeg, at samme ej har været dem til Behag, og har deris høiærværdighed ved dets udeblivelse haardest reprimanderit mig og tilstrækkelig anlædiget mig nærmere at ligge det paa sinde, hvad de i deris forrige indløbne aldtid respecterede Rescript af 26.Nov:a:p:sc:, at det er vor Herres Sag, hvorom vi handler etc:, og er det vist, at alt dette siden har aarsaget mig mange bekymmerlige tanker, tilstaaer og, at naar jeg derom bliver overbeviist, var pligtig i ald lydighed i Jesu Navn Guds kald at følge, om end min ære, gods og lif derved skulle periclitere, ja ej allene staae i vove, men endog, som jeg visselig forestiller mig, derover aldeelis gaae til grunde; men saa haaber jeg dog, at min Gud, som best veed alle mine omstændigheder, ike skal blive mig vred, at jeg paa lovlig maade søger at undgaae det, hvorudi jeg ike seer min Capacitet til at præstere præstanda, og da min hr.Biscop /: og herreds Brødrene har bedre tanker om mit sinds og legems kræfter, end jeg self hos mig finder :/ mig dertil ordentlig vilie beskikke, har jeg og det haab, at deris høiærværdighed efter mine dem demonstrerede omstændigheder har magt til derudi at dispensere og mig derfor at excusere og i ald kierlighed at excipere; og at jeg efter mine dem tilmælte Raisons derfra kand vegre mig uden synd, lige saa vel som en gammel hyrde kand med føie undslaae sig fra at formeere sin hiord med fleere Creature, helst naar hand for seer at der iblant kand findes mange uregierlige, der ike paa rette græsgang og vandstrømme eller hen og hiem ordentlig vil lade sig styre.

Dersom min helbred tilloed det, skulle jeg helst reise til deris høiærværdighed i Ribe, for der at have dend ære og fornøielse at tale muntlig med dem og da endnu nærmere expectorere mig til dem om, hvad der, foruden det jeg allerede har skrevet, er mig i veien, at jeg saa alvorlig anholder om for provste embedet at befries, som de da skulle give magt ej at være af mindre vigtighed, end det de nu derom fra mig har seet, men, som det er meere, end jeg i denne haarde vintertiid tør vove mig ved at taale, jeg ej heller videre derom kand betroee pennen, iaar det nu i Jesu navn at komme an derpaa, hvad de derom endten allerede har eller herefter vil resolve, og staar det nu til dem, om de vil give mig et gunstig og kierlig svar og resolution, eller lade mig baade i mit lifs og min døds derover videre ængstes. Jeg har Confidance til dem om det Beste, og har jeg saa ej

videre derom efterdags at skrive, end at jeg ydmygst tilbeuder mig deris extraordinaire gunst i at pardonere mig dend usaelig modstand og umage, jeg derover dem ved saa høigunstig anstalt og favorable rescripter og Brevvexling har forvoldt, hvornæst jeg med ald velsignelses og Beskiermelses særdeelis troehiertig erønskning over dem self, deris høiædle Frue og deris elskelige Børn og gandske huus, forbliver min høiædle og nøiærværdige hr.Biscöp og Velyndere

Synder Omme
d 17 janv:
1749

deris underdanige tiener

TJWellejus

Og så endte det med, at Thomas Wellejus slap for flere creaturer i sin hjord, men vi ved faktisk ikke, hvor længe han blev holdt i spænding, for pastor Risom i Brande findes ingen steder som provst før i 1750, men han kan jo have været adjunktus i begyndelsen.

Et enkelt brev endnu har vi fra hr.Thomas' hånd, men da det ikke fortæller os noget nyt om ham selv eller hans arbejde, og da det tilmed er beskadiget, så konstaterer vi bare, at han skrev til sin biskop den 25.januar 1751.

Samme år i høhøsten gik man i præstegården og ventede bispen, madam Welljus havde travlt med potter og pander. Det bedste var ikke for godt for Brorson.

Oppe i tårnet havde man anbragt en vagt, som kunde varsko, når den biskoppelige karet med fire heste for var i syne, for da skulde jo alle, som kunde krybe og gå ud for at bukke og neje for den elskelige biskop.

Den 18.august kunde man se en støvsky stige op bag Varhede, og snart kom kareten slingrende og rokkende i den raske fart, som de fire velnærede heste kunde præstere.

Sognepræsten Hr Thomas Wellejus holte en Catechisation med Børnene over foregaaende Søndags Evangelium, som svarede upaaklageligt.

Det var en onsdag, søndagen havde Brorson tilbragt hos den nye provst, og havde hørt ham prædike, hr.Thomas måtte nøjes med en hverdagsvisitats. Måske tilgav han aldrig helt Wellejus.

I 1753 gjorde Thomas Wellejus alvor af sin tanke om at holde op med sit arbejde i Herrens vingård for at hellige sig det ene fornødne. Endnu en tid synes han at have assisteret, men sidste gang vi træffer hans underskrift på en cirkulær-skrivelse er den 28.december 1754.

Herefter havde svigersønnen Hans Jørgensen Bang overtaget det vidtstrakte sognekald. Man gætter vist ikke helt forkert, hvis man antager, at Thomas Wellejus herefter ikke fjernede sig mange hundrede alen fra sin stue.

I sine velmagtsdage er han måske gået på jagt i heden ligesom Blicher, men nu kunde det næppe blive til mere end en lille medetur til åen for at fange lidt middagsmad.

Året 1755 bragte en koppeepidemi, som må have skaffet præsterne mange rejser og vågenætter, og måske har hr.pastor emeritus Thomas Wellejus forbarmet sig over enkelte af sine gamle sognebørn.

Endnu i 1756 nævnes Thomas Wellejus ved bispevisitatsen den 1. juni.

Sogne Præsten Hr Thomas Wellejus har formedelst Alderdom een Adjunktus og Successor neml: Hr Hans Jørgensen Bang, som holdte en opbyggelig Prædikken over Rom 1,16. Ungdommen var intet at klage paa: Degnen Christen Friis, som holder Skoole i Hoved Sognets eene District, var upaa-klagelig saavel i Levnet som Embede: i Hoved Sognet endnu een og i Annexet Hoven 3 omgaaende Skoleholdere, som finge samme Vidnesbyrd: og ligeledes Medhielperne, hvoraf tvende i hvert Sogn.

Og dette var så sagaen om præsten Thomas Hansen Wellejus, som aldrig samlede mammon. Han siger selv, at han ikke ejede jord, og han har vel forpagtet sin præstegård ud til en, der bedre forstod sig på landbrug. Hans skifte er ikke bevaret, så vi kan ikke se ham i kortene, men ud fra de oplysninger vi har om de omkringliggende kalds indtægtsmuligheder, kan vi næppe regne med, at Wellejus har haft stort mere end 150 rigsdaler om året. Det var omtrent det hans svigersøn degnen Jørgen Fritz havde på Sjælland.

Han døde den 9.februar 1762, lige omkring hans 73 års fødselsdag, mens vintermørket rugede derude over den hede, som han både elskede og hadede.

Hans sidste ord var: Jeg ser mit Navn tegnet i Livsens Bog. Begravelsen fandt sted den 17.februar, hvor Thomas Wellejus som den sidste blev nedsat i begravelsen under kirkens gulv.

Ane nr.111: Karen Poulsdatter Stauning død 1784 ætatis 85 år.

Stauning sogn ligger ved Ringkøbing fjord på nordsiden af Skjern-åens delta. Det er et sogn, som hver dag bliver rigere, idet ådeltaet vokser med 15 meter om året.

På den tid, vi skal tale om, var Skjern-åens udløb endnu ikke et delta. Ringkøbing fjord, som nu næsten er en indsø, var dengang endnu ikke helt lukket af Holmsland klit.

Endnu i 1500årene var det en åben havbugt, og Ringkøbing og Stauning var lige så udsat for stormfloder som Sønderjylland.

I 1650 var der endnu en bred åbning ret ud for åmundingen, men så tog havstrømmen overhand og flyttede denne åbning mod syd, samtidig med at den blev smallere og smallere.

Derved fik tidevandet mindre udsving, og Skjern å begyndte at fylde sin fjord ud.

Vi må dog antage, at der allerede omkring år 1700 har været gode enge ved sognets kyster.

Dette gode sogns gode sjælehyrde var hr.Poul Pedersen, som havde giftet sig med datteren af en af sine forgængere i kaldet, og med hende havde han fået 5 døtre og en søn.

Ægteskabsmarkedet i Vestjylland var ellers ikke stort dengang for en ung, nylig ordineret præst, og det hang selvfølgelig sammen med, at han jo stod uden for rangklasserne og sjældent kunde påregne at få en datter af en betitlet person, da disse hellere vilde være frue end madam.

På den anden side kunde han ikke som studeret person gifte sig med en bondepige, hvor sød, kvik og rig hun ellers kunde være. Han var altså nødt til at holde sig til sin egen stand, men dels var der langt mellem sognene, men endnu længere var der mellem kaldsbrødre, der havde giftefærdige døtre.

Dertil kom, at han var nødt til at gifte sig. En ugift præst var en vederstyggelighed, og i Sønder Omme havde man endda haft en, som var en veritabel skørlevner.

En eller anden Kirsten Giftekniv har nok meddelt den unge præst i Sønder Omme, at der var en giftefærdig datter i Stauning præstegård.

Stauning ligger i det sydvestlige hjørne af Hardernes gamle rige. Helt op til vore dage har der været et stammeskel her ved Skjern å, og der herskede, ja hersker måske endnu et hedt fjendskab mellem drengene i Skjern og dem i Tarm syd for åen.

Der var meget lidt samkvem mellem de to bredder, og man gittede sig ikke til den anden side.

Skjern å var da også et formidabelt grænseværn, som man ikke overskred uden god grund. De krogede veje til vadestederne og broerne var smalle og kantet af farlige sumpe og lumske huller, og vejene var jævnligt oversvømmede af åen eller af havet. Kong Hans mistede livet, fordi han ikke kunde vente til vandet var løbet bort igen.

Hr. Thomas Wellejus var mere forsigtig. Han ventede til åen kunde passeres i relativ sikkerhed - og derfor kom han forsent. Den giftefærdige Sophie Poulsdatter Stauning var blevet lovet væk til den unge student Jørgen Lang, som var søn af velmeriterede prokurator, byfoged i Lemvig, herredsfoged i Skodborg herred Knud Lang.

Da hr. Thomas ankom til Stauning støvet og træt efter sin milelange rejse og endnu rystet af den farlige overfart, var der kun en 15års pige Karen Poulsdatter på markedet.

Thomas Wellejus var et net ungt menneske, der talte et smukt latin med provsten hr. Poul og et rigtig pænt dansk med dennes familie. Han vilde naturligvis ikke rejse tilbage med uforrettet sag efter sin farefulde og møjsomme færd, så han forhørte sig hos den små Karen, og anholdt derefter hos hendes forældre om hendes hånd.

Hun var selvfølgelig endnu ikke oplært til at forestå husholdningen i en præstegård på egen hånd, så man bad bejleren om at vente et par år, men man traf en bindende aftale, selv om en egentlig troløvelse ikke kunde indgås endnu.

Denne ekspedition blev foretaget i det Herrens år 1714, og det var derfor, menigheden i Sønder Omme måtte vente i to år på at få en præstemadam i sognet.

Og så stod brylluppet da den 24. juni på hr. Thomas' fars navnedag, men fornuftigvis også i en stille tid for landbruget og den sikreste tid for passagen af Skjern å.

Det var vel en kontrast for en purung pige - kone at komme fra de frie, de rige og frodige grønne enge ved Ringkøbing fjord ind til den indeklemte ådal mellem de mørke heder, fra det åbne blå udsyn til den knugende indelukthed, det må have

været næsten umagteligt. Og de mange fremmede lyde i natten. Odderens barnegråd fra de mange små vandløb, skrækken for hugorme og uive, hjejens sorgfulde fløjten. Det var en omvæltning for den små Karen Poulsdatter, men hun var af en robust slægt, sa hun fandt sig snart tilrette i sit nye hjem. Det blev vel forøvrigt for en stor del møbleret med ting fra hendes eget barndomshjem. Hr.Thomas kan næppe have haft stort.

Se dette her var godt nok digt, men derfor er det ikke sikkert, at det er løgn. Det er digtet på basis af kilderne og i overensstemmelse med tidens opfattelse, og det kan meget vel være gået sådan til. Vi kender jo allerede hr.Thomas' forsigtighed. Faktisk var begge de unge heldige, at de ikke kom til at tage en gammel ægtefælle, hvad der var meget almindeligt. Det var jo, før kærligheden var opfundet.

Inden vi forlader Stauning sogn, må jeg lige fortælle, at der hver Sankt Hans nat blev holdt hekkesabbat på kirkegården der, så det var et udflugtsmål for hekse ligesom Bloksbjerg og Hekkenfeldt og et par sogne i Blekinge.

Denne ære skylder sognet selvfølgelig også Skjern å, for hekse kan ikke rejse over vand, og derfor ender de her i det yderste hjørne af landet. Måske var det derfor hr.Thomas vilde vente til Sankt Hans dag med brylluppet.

Et mål for nabosognenes misundelse over Staunings fede enge har man i den vestjyske betegnelse for månen, Staunings sol, jo for i Stauning var man nødt til at tage natten til hjælp for at få den mægtige høhøst i hus.

Og lad os også lige tage afsked med familien i Stauning præstegård, provsten hr.Poul, provstemadammen Kirsten Pedersdatter, storesøster, jomfru Sophie, som nu var 22 år, lillesøster Maren, som var 10, lillebror Peder på 8 år, og den mindste, Marie Sophie, hvis alder er ukendt.

I 1717 blev også storesøster gift. Hendes bejler havde fået kald i Deibjerg-Hanning, hvorfra Sophie næsten kunde se ned i skorstenen på sit barndomshjem.

Samme år den 5.december havde hr.Thomas Wellejus en datter til dåben, som fik navnet Anne Kirstine. Nu var Karen 18 år og mor til en lille pige.

Det var svigermor, Anne Kirstine Thoer, der var kommet fra Hvidding, som bar barnet. Hun har selvfølgelig skullet se sin svigerdatter an - og give hende nogle gode råd.

Blandt fadderne var herremanden på Jullingsholm Johannes Hauch, proprietær Matz Holt fra Mødbjerg og Hilleborg Hærup, som var en datter af den gamle præst i sognet.

Det var det år, vi havde den voldsomme julestorm med store oversvømmelser på Vestkysten. Hellerikke Stauning sogn gik fri. Der har været nogle dage, hvor Karen har været bekymret for dem derhjemme.

Dels måske på grund af julestormfloden, dels sikkert på grund af langvarige uoverensstemmelser med herredsfogden i Bølling herred, men mest selvfølgelig på grund af alder og skrøbelighed, bad hr.Poul sig i 1718 fri for provsteværdigheden og blev afløst af hr.Christen Allerup i Lem, som havde bistået ham i striden med herredsfogden.

Det år fik Sophie i Deibjerg en søn, som fik navnet Knud. Man skulde blive en foregangsmand indenfor landbruget og få mange præmier.

I 1719 var det Karens tur igen. Lige efter påske nedkom hun med en søn, som i døben den 16.april fik navnet Hans efter sin farfar. Karens storesøster Sophie kom fra Deibjerg og bar barnet. Hendes ægtemand havde ledsaget hende på rejsen og var også blandt fadderne. Desuden kom Karens morbror, hr.Peder i Borris, og endelig herremanden Johannes Hauch og hans søn junker Jørgen i Jullingsholm.

1720 var det år, hvor både Karen og søster Sophie nedkom med en søn hver. Begge blev opkaldt efter morfar med navnet Poul. I Sønder Omme var det Karens mor, der bar barnet. Hr.Jørgen Lang kom fra Deibjerg, så måske var Sophie ikke nedkommet endnu den 11.juni, og så var det ikke så heldigt at rejse. Johannes og Jørgen Hauch var selvfølgelig faddere, og Sophie Christensdatter hr.Peders af Borris var også mødt op i kirken.

Næste år i 1721 rygtedes det, at en vis Etienne Capion havde åbnet et teaterhus i Lille Grønnegade i København, og man gøs over denne verdens synd og dårlighed ude på heden.

I 1722 mistede Karen sin far, som nok har gået og skrantet i sine sidste år. Moderen fik bevilling til at sidde i uskiftet bo, og hun nar sikkert taget kirkebogen for Stauning med sig, da hun trak sig tilbage som præstemadam til fordel for sin datter Maren, som blev gift med den overbeviste og meget aktive pietist hr.Peder Nissen Wedel.

Samme år nedkom Karen med en datter, som i dåben den 20.april fik navnet Kirstine Marie. Moster Sophie fra Deibjerg bar hende, og onkel Jørgen var med, herremanden på Jullingsholm og proprietæren på Mødbjerg o.a.

I det følgende forår døde manden på Jullingsholm, Johannes Hauch og blev begravet i herregårdens åbne gravsted i Omme kirke med behørig ceremonier, som de kunde tilkomme sognets største jordbesidder og skatteyder.

Det var slut med de sædvanlige fester på gården, kun aflagde hr.Thomas jævnligt visit hos enkefruen i embeds medfør. Hun døde i 1726. Den 25.juli blev hun nedsat i kirkens begravelse.

I mellemtiden havde Maren hjemme i Stauning i 1724 født en søn, som blev døbt Poul. I 1725 fik hun en datter Catharina, og Sophie i Deibjerg fik en datter Kirstine Sophie. Den gamle mor havde sandelig noget at rejse om.

Og Maren fik flere børn. I 1727 og 1728 fik hun sønnerne Nis-senius og Gregorius.

Københavns brand i 1728 betød ekstraskat og særlige kollektioner for de brandlidte, som jo måtte fritages for skatter.

Da Jullingsholm i 1729 blev overtaget af Claus Svitzer, blev herregården snart igen centrum for sognets verdslige liv. Arvingen til godset, junker Jørgen Hauch var i 1722 blevet præst i Borris sogn, som ligger ved Omme å længere mod vest. Han overtog kaldet efter Karens morbror Peder, som døde det år.

Imidlertid havde også Karen født flere gange. I 1724 var det en datter Inger Cathrine, og det var eneste gang, farbror Conrad fra Ribe var blandt fadderne.

Det var også blevet en pige i 1725, som fik navnet Maren Sophie, Den dreng, hun fødte i 1727, og som blev døbt den 15.juni, var

Sådan omtrent kan de vel have set ud, børnene
i Sønderomme præstegård.

uden tvivl opkaldt efter sin mors ukendte farfar Peter Nicolai, hvilket vil sige Peter Nielsen. Som student havde Karens far kaldt sig Fridericiensis til efternavn, så han må være født i Fredericia, og det er min teori, at hans far var den Peter Nielsen Bøgvad, som blev redet ned af svenskerne, da de stormede byen i 1657.

Karens morfar hed jo Peder Jørgensen Jelling.

I 1729 fik Karen så igen en datter, som i dåben den 24. april fik navnet Marie Anne. Der var kommet nyt herskab på Mødbjerg, en løjtnant Frich, hvis frue bar barnet. Denne dame uøde samme efterår.

Kong Frederik den Fjerde døde i 1730, og blev efterfulgt af den pietistiske Christian den Sjette, som straks lukkede teatret i København.

Samme år fik Maren i Stauning igen en datter, som blev døbt Catharina, så den tidligere pige af det navn må være død.

Kort før jul nedkom Karen selv med en lille søn, som kun blev 3 uger gammel. Han var hjemmedøbt med navnet Johannes. Det var vist en trist jul i præstegården. Den lille blev medsat i præstebegravelsen den 28. december.

Det havde været en varm sommer, og det blev den næste også, men landet var hjem søgt af en epidemi i flere år, der blev kaldt russisk snue.

I 1731 fik Maren i Stauning igen en søn, som den 25. november fik navnet Jens Daniel. Lillesøster Marie Sophie var stadig ugift og hjemmegående, Karen var blandt fadderne. Hun var nok ikke så nervøs for at rejse i den mørke, kolde tid, hvor faren for oversvømmelser var stor. Hun var endda 3 måneder henne.

Få måneder senere måtte hendes mand afsted til Hvidding, hvor hans mor lå for døden. Hun blev begravet den 27. marts 1732. Og så i maj måned nedkom Karen med en søn, som den 23. blev døbt Johannes.

Når vi ser på alle disse barsler, må vi få det indtryk, at de stakkels koner så at sige altid var på rejse eller i velsignede omstændigheder. Barselrejserne har vel gennemsnitlig taget en månedstid hver gang, og somme tider er de rejst fra en barsel til den næste.

Den 5. november 1733 kl. 23 nedkom søster Maren i Stauning med et pigebarn, som straks blev hjemmedøbt, og fremstillet i kirken nytårsaftensdag. Provstinden bar barnet, det var mormor. Lillebror, monsieur Peder Poulsen var blandt fadderne.

Efteråret 1734 blev vidne til endnu en spædbarnsbegravelse i Omme kirke. Karen nedkom med en lille dreng, som før han døde fik navnet Gert. Han blev nedsat i kirken den 5. november. Der er næppe tvivl om, at også storesøster Sophie i Deibjerg har haft tab af spæde børn, men dem kender vi ikke, så der har nok været endnu flere barsler.

Disse år blev der indført en række love, som fik den største betydning for landboerne. Sabbatsordninger, som krævede, at de kom i kirke hver søndag og helligdag, landmilits og stavnsbånd for mændene, som ikke måtte forlade deres fødestavn. Kvinderne kunde dog rejse frit. Konfirmation blev indført i 1736.

Der var to barsler i 1735. Sophie fik en søn Niels, og Maren en datter Anna Susanna. Og inden 15 måneder fik Maren igen en datter Mette Cathrine. Hendes bar Karen til døben. Forresten står Karen fadder hele tiden hjemme i sine egne sogne, hvis hun er hjemme.

Lillesøster Marie Sophie blev gift i 1737 med hr. Mogens Brasch i Lime, og samme år indledtes en ny æra for Karen, idet hendes ældste datter Anne Kirstine blev gift med skibschirurg Claus Bang, som hun må have truffet i Ribe, formentlig hos sin onkel Conrad.

Det var et år med stor dødelighed, og hr. Thomas er ofte blevet kaldt bort til dødslejer i sine sogne, både nat og dag. Han var en samvittighedsfuld præst, og ofte stod han ved sin skrivepult og skrev lange breve til sin biskop og til sine kaldsbrødre, til provsten og til diverse verdslige myndigheder, breve, der voidte ham mange spekulationer, så han ofte måtte trave frem og tilbage over gulvet for at finde de rigtige, de mest overbevisende ord. Og i sådanne stunder er Karen listet ind med en tår varm te eller et krus øl.

I foråret 1738 blev hr. Peder i Stauning, Marens ægtemand, forflyttet til Frederiksborg slotskirke, et væsentlig bedre kald.

Få uger efter nedkom Karen med sit sidste barn, en datter, som i daaben den 30.maj blev kaldt Magdalene Cathrine Margrethe. Ved denne lejlighed træder vi Karens mor, enkeprovstænden for sidste gang, idet hun optræder som gudmor. Vi ved ikke, hvor hun er blevet af, eller hvornår hun er død. Hun forsvinder bare, men hun må også være gammel, og hun har på det tidspunkt mindst 22 børnebørn, måske også flere oldebørn. Lad os gå ud fra, at hun nu døde næt af dage.

I 1739 døde Karens moster, Maren Pedersdatter i Horsens, og ved begravelsen blev Peter Nicolai sat i købsmandslære hos sin onkel Jens Jørgen Lindvig, som havde købmandsgård der.

Også Kirstine Marie flyttede hjemmefra. Hun har sikkert taget ophold hos moster og onkel i Frederiksborg, og her traf hun en ung student, Jørgen Fritz, som hun blev gift med, uvist hvor, uvist hvornår, men i 1740 fødte hun ham en datter Kirstine Jørgensdatter Fritz.

I løbet af 1730erne havde en vis præst i Tønder ved navn Hans Adolph Brorson udsendt en række digtsamlinger, som var blevet modtaget med stor glæde i Karens hjem. Man sang dem gerne i hjemmet og hendes mand søgte dem indført ved gudstjenesten i kirkerne.

Denne elskelige mand, som var en pietist uden strenghed og for-dømmelse, han blev nu biskop for Ribe stift og hr.Thomas' fore-satte. Det blev nu ham, der blev adressat for de fleste af hr. Thomas' breve.

Det er nok ikke for meget sagt, at Brorson som poet betød lige så meget for det danske sprogs udvikling, som Holberg som dra-matiker.

Karen havde nu aftjent sin børnepligt, og så blev det Marie So-phies tur til at begynde.

I 1741 fødte hun en datter Elisabeth Kirstine, året efter en søn Christen Wendelboe Brasch.

Ovre i Frederiksborg fik Maren sin sidste, en datter Sophie Magdalene.

Så døde Marie Sophies mand, og et halvt år efter nedkom hun med en søn, der blev kaldt Mogens efter sin far.

Heden var jo ikke altid trist at se på. Når bærrerne mounedes ud over den store flade, og man kunde plukke en rigdom af blåbær og tyttebær hjem til vinterens forbrug af vitaminer. Eller når lyngen stod med sine millioner af blomsterduske, og bierne flittigt slæbte honning hjem til de kuber, Karen og hendes mand havde stillet ud, så var det glæde og skønned. Men vi ved ikke, om præstemadammen selv kunde gå ud med sin kurv og plukke bær i hedebakkerne.

Der er så meget, vi ikke ved. Om Karen selv kunde amme sine børn. Det kunde fruene i byen ikke dengang, de holdt amme, og det kan også have været comme il faut blandt præstemadamer.

Nu var det i hvert fald et overstået stadium, ja drengene var forlængst sendt i latinskoie, selv lille Johannes, som Karen havde svært ved at slippe. De to ældste, Hans og Poul var for længst studenter, og netop nu i 1744 blev Hans hører i Domskolen, hvor også hans fætter underviste. Hvad Poul foretog sig under sit studium, ved vi ikke.

Sølvbrylluppet var overstået, hvis man fejrede den slags i 1700årene, ja snart havde Karen og Thomas været gift i 30 år, og i alle disse år havde der været denne grove, brutale drukkenbolt i Ørbæk, ubehagelig og svinsk i selskab, slagsbroder og hustrumishandler, her på det sidste havde han nær slået hende ihjel.

Et evigt kors havde han været for hr.Thomas, og nu var der igen tovtrækkeri, om at han skulde stå offentlig skrifte i kirken og overfor menigheden afbede denne sidste voldsomhed, men han vilde ikke og var endda kommet med forblommede trusler om, at værre ting skulde ske.

Og så kom han alligevel en dag og bankede på præstens dør med huen i hånden, og nu til stod han med rystende stemme og med tårer i øjnene, at han havde lagt sig i baghold for præsten for at skyde ham, men bøssen klikkede hele tiden, til hr.Thomas var uden for skudvidde. Og da forstod han, at det var Gud, der havde grebet ind, og nu vilde han da så gerne vidne for menigheden om dette mirakel og sit eget dybe syndefald. Hele præstefamilien var dybt rystet, men hr.Thomas, som altid havde været en bange stakkel, viste en beundringsværdig ro.

Lillebror, Karens lillebror Peder fik godt nok sin embedseksamen, men han måtte lade sig nøje med et degnekald.

Det har nu nok sletikke været så dårligt, for det var næsten et købstadskald, idet han fik Udesundby sogn, der var kirkesogn for Frederikssund. I 1737 den 7. marts giftede han sig i Sønderup med Anne Marie Klie.

En af de ting, Karen kunde nikke genkendende til ude på heden, var de mange studedrifter i forårstiden.

Brølende, stangende, bissende eller blot uregerlige tromlede drifterne afsted i skyer af støv og ledsaget af millioner af fluer, i regn og storm og døvende hede.

Der var 3 ruter fra nord til syd. Den vestligste gik over Ringkøbing og Ståuning, den østligste over Sønderomme og Grindsted. Om hedekroerne hedder det 1849, og bedre var det næppe i 1700-årene: Harsk Flæsk og Smør, surt Øl og Fuselbrændevin, Finkeljokum, saaledes var den Fortæring, der bødes i en skiden Stue med Lergug, tørt, haardt og muldent Brød bagt i oret Mel og fuld af Tørverøg.

Der er næppe tvivl om, at præsterne på rejse overnattede hos hinanden og i givet fald selv medbragte et rejseskrin med fortæring, hvis de skulde blive tvunget af vejret til at søge et af disse etablissementer. Der har da sikkert også været en gnavnende indkvartering, som siden fulgte med i nar og klæder.

I 1746 giftede Marie Sophie sig med sin salig mands efterfølger Hans Christian Sinding i Lime, med hvem hun fik en datter Sophie. Samme år fik både Hans og Poul deres embedseksamen, og Karens ældste, Anne Kirstine, der var blevet enke med en søn, giftede sig nu med Niels de Hofman, som skulde vise sig at være et godt parti.

Det var ellers en periode med kvægpest fra 1745-1751, og studedrifterne forsvandt for en tid.

I 1748 skulde der vælges ny provst i herredet, og det skulde give Karen og hr. Thomas noget at spekulere på.

Han var jo ikke længere helt ung, nærmede sig de 60, og helbredet var dårligt med prostatabesvær, gigt og almindelig gebrækkelighed, og nu udpegede herredets øvrige præster ham til provsteværdigheden. Den stakkele mand har ikke været nem at omgås i den periode.

Han var jo også syg staklen. Der var noget vrøvl med vandladningen. Det kom jo nok af de lange prædikener i den kolde kirke om vinteren og de mange kolde ture til sygelejer og dødslejer rundt i sognene, hvor han måtte sidde i kolde stuer og kamre i timer ja dagevis.

Gudskelov blev han da fri for provsteværdigheden. Det havde været for meget for hans svage helbred.

Efter 6 år som hører i Ribe Domskole fik Hans i 1750 kaldet i Nebsager, der ligger i Bjerre herred. Her har Karen selvfølgelig været og indrettet forholdene for ham, til han kunde hjemføre en brud.

Da også Poul i 1753 fik kald i Ulsø sogn ved slottet Bregentved i Sydsjælland fandt Karen, at hendes ægtemand havde arbejdet længe nok. Hun havde længe foreholdt ham, at de sammen skulde sætte bo i et beskedent hus og der i fællesskab søge Gud og hans miskundhed, og nu blev det alvor.

Hr.Thomas afgav sit kald til hr.Hans Jørgensen Hang, som den 5.juli 1754 ægtede datteren Maren Sophie.

I 1756 solgte Claus Svitzer Jullingsholm, men beholdt fastegårdene, idet han til de forsamlede bønder sagde de mindeværdige ord: "Jeg kunde have solgt jer Børn, til en anden, men jeg nænnede det minsæl ikke." Siden købte bønderne sig fri, efterhånden, som de fik midlerne. En god og nådig herremand havde han været, Claus Svitzer, og bønderne græd, da han rejste fra sognet.

I alle disse travle år havde Karen holdt mange fester i præstegården: præsternes kalentegilder, bispevisitatser, børnenes dåbsgilder og trolovelsesgilder, fester for drengenes eksaminer og 3 gange trolovelsesgilde og bryllupsfest for præstegårdens tyende, dertil selvfølgelig alle årets højtider. Med 10 børn har der været noget at se til hele tiden for en rask kone.

Den yngste søn, Johannes, der var blevet student i 1752, blev nu degn i Grindsted. Han omtales af en af sine studenterkammerater som Een syg og bange Stakkel, er riig Degn vester i Iyl-land og Broder til Peter Wellejus i Horsens."

Måske fik hr.Thomas vrøvl med sine nerver i sit otium, for der var engang, Karen måtte have bud til Grindsted efter Johannes,

hvad der gav anledning til den bekendte manehistorie, hvor Johannes spillede hovedrollen.

..ingere og ringere blev det med ham. I 1759 fik Karen ordnet det sådan, at hun ved hans død kunde sidde i uskiitet bo. Det var måske i forbindelse med en grasserende koppeepidemi det samme år.

Og så i 1762, da en ny kvægpest satte ind, og da der blev stor dødelighed også blandt menneskene, sov pastor emeritus Thomas Hansen Wellejus stille ind, med sin hustru, sin datter og sin svigersøn ved sin side. Hans sidste ord var: "Jeg ser mit navn optegnet i livets bog."

73 år gammel, præst i 48 år og gift i 46 år. Der blev tomt ved Karens side.

I de første år blev Karen boende i sognet på heden. Hendes pension fra enkekasen, 7 rigsdaler om året bliver oppebåret af nr.Hans Bang, der kvitterer hvert år til 1778.

Nu og da er hun selvfølgelig på rejse til sine børn rundt i landet, og i 1766 er hun i Horsens, da købmand Jens Jørgen Lindvig skriver sit testamente og lægger sig til at dø.

I dette dokument, som er på 78 punkter, betænker han hele sin store familie, og vi får her oplysninger om mange fætre og kusiner, som vi ikke har interesseret os for her.

Karen blev betænkt med et beløb på 1200 rigsdaler, det samme fik søsteren Maren, der sad enke i Løgumkloster, og Marie Sophie, der var gift Sinding og boede i Aalbæk, mens storesøster Sophie, der sad enke i Ribe, og broderen Peder, der var uegn i Frederikssund, begge fik 500 rigsdaler.

Af Karens børn fik Hans i Nebsager 500 rigsdaler, Marie Anne, der allerede var enke efter Christen Friis, fik 200, det samme fik Johannes i Grindsted og Magdalene Cathrine Margrethe, der året efter blev gift med sin fætter Mogens Brasen.

Den der løb af med hovedgevinsten var imidlertid Peter Nicolai, som foruden købmandsgarden i Horsens med diverse inventar fik først 3000 rigsdaler, og siden halvdejen af 25551 rigsdaler, som han skulde dele med sin kusine Maren Pedersdatter Stau-ning, som han ægtede efter afdødes ønske, så han kunde lægge navn på hendes penge også.

Ægteskabet var barnløst, men der blev ikke noget at arve.

De mange penge gav stor giftelyst, for året efter giftede også Johannes i Grindsted sig med Dorothea Kirstine Heering, som var datter af afdøde raamand i Assens Thomas Heering. Ved sin fars død var hun kommet i pleje hos pastor Haagen i Grindsted, hvor hun altså traf ægten Wellejus. Hun var 2 år ældre end ham, de fik ingen børn, og hun døde 1799, han i 1803.

Omkring ved 1779 flyttede Karen endeligt til Horsens, hvor jo Peter Nicolai førte stort hus, dels i byen, dels på lystgården Tamdrupgaard. Her var det næppe pietismen, der var fremherskende, men det var sikkert bedre for Karens helbred at bo i de gode købstaasbygninger. Fra 1780 er det Peter Nicolai Wellejus, der kvitterer for hendes enkepension.

Hendes søster Sophie døde 1773, Maren i 1775, og broderen Peder i 1783. Da Karen døde den 29.marts 1784 på Tamdrupgaard, blev hun kun overlevet af sin lillesøster Marie Sophie, som var præstekone i Rødding.

Af hendes 10 børn var kun Maren Sophie død uden afkom. Det var i 1780, og var vel grunden til at Karen flyttede fra Sønderomme. Til deling mellem de øvrige 9, eller disses børn, blev der ialt 120 rigsdaler 4 mark og 8 skilling, og da Peter Nicolai havde formøblet alt det øvrige, fik han også resten til at holde begravelse for.

Ane nr.116: Jens Poulsen, skomager i Vangede.

I virkeligheden ved jeg ikke noget om Jens Poulsens oprindelse. Jeg formoder, at han er født i Gentofte, men jeg har ikke fundet hans fødsel.

I Sokkelund herreds tingbog for 1636 forekommer der en Jens Poulsen, som kunde være hans tipoldefar.

I 1663 den 23.søndag efter Trinitatis har Povel Skomagers datter Margrethe en søn til dåben "afled ved en Tromslager hos Soldaterne i Kiøbenhavn, Uechteføed."

Denne uægteskabelige søn, som fik navnet Povel, må nok være far til vores Jens, og den øvrige stamrække giver så sig selv, tror jeg nok.

Den 23.marts 1693 bliver en Povl Skomager begravet i Gentofte, men om det er den ældre eller den yngre ved jeg ikke.

Da vi ikke kender Jens Poulsens fødsel og alder, ved vi heller ikke, om han kom med i den store Nordiske krig. Det er svært at bedømme, men da han bliver gift i 1717 - under krigen, kan han enten være blevet ukampdygtig, eller have været for ung. Han har i så fald oplevet den svenske invasion i år 1700, tropesamlingen til den danske invasion i 1710, karantæneforanstaltningerne omkring København i 1711, da pesten rasede i byen.

I 1716 har han oplevet hele den russiske arme i indkvartering omkring København, mens man ventede på en lejlighed til at invadere Skåne.

Og så altså - i 1717 - den 15.august blev han trolovet med pigen Anne Sørensdatter. Forlover var hans halvbror - tror jeg - Anders Poulsen og hendes far - ved jeg - Søren Jacobsen. De unge mennesker blev viet den 3.oktober samme år.

I 1718 døde Carl den Tolvte foran den norske fæstning Frederikssten, og i 1720 fik vi fred.

I 1721 fik Gentofte landets første rytterskole, 2 år efter fik Hvidøre også en.

Jeg ved ikke, hvor mange børn, der kom i ægteskabet mellem Jens Poulsen og Anne Sørensdatter, men det var ved at være i sidste øjeblik, da Anne i 1733 fik sønnen Povel, for da var hun 39 år gammel. Han blev døbt i Gentofte kirke 5.søndag efter påske, som var den 10.maj.

Da den lille fyr var 7 år gammel fik Vangede sin egen skole, så han fik en kort skolevej.

Ja, så ved jeg ikke mere om Jens Poulsen. Hans søn, der blev gift i 1758, blev kun 29 år gammel, så det er da muligt at også hans døde ung.

Ane nr.117: Anne Sørensdatter født 1694 i Gentofte død 1771.

Det står ikke stort bedre til med min viden om Anne. Der henstår meget endnu at forske i disse to aners forhold, men her har vi dog hendes fødsel. Vi kender hendes forældre, hendes farfar og hendes morfar.

Tredie påskedag eller den 3.april 1689 blev Søren Jacobsen og Ellen Pedersdatter trolovet. Hun var fra Ordrup, og da hans forlover Niels Hansen var fra Vangede, må vi antage, at det var Søren Jacobsen også. Hendes forlover hed Christen Jensen og var også fra Ordrup.

Vielsen fandt sted i Gentofte kirke den 13.oktober samme år.

Den 11.maj 1690 havde de en søn Peder over dåben, og 2 år senere den 24.maj havde de en søn Jens i kirke, og den 7.oktober 1694 blev Anne døbt.

Blandt Annes faddere var både farfar Jacob Hansen og morfar Peder Pedersen.

Vangede var den fattige ende af Gentofte sogn, for jorderne i denne ende var dårlige. Derfor stod byen noget tilbage for sine nabobyer, men i 1709 vældede pludselig en kilde irem i marken nord for Gentofte sø, som ved sit indhold af svovlsuratron blev berømt og meget søgt for sine helbredende egenskaber. En graver ved Trinitatis kirke havde S.Hansnat fået sit syn tilbage efter, at det havde været stærkt svækket, og i glæde over dette mirakel, lod han opsætte en blok, hvori der kunde ydes gaver. Pengene skulde gå til Gentofte hospital, som blev oprettet i samme anledning.

Selvfølgelig blev denne kilde et tilløbsstykke, og folk kom også fra København, så Holberg skrev et skuespil ved navn Kilderejsen.

For Anne, der dengang kun var en stor pige, var det spændende at se de optog, der drog til kilden med musik i spidsen. Først bøndernes sommer i by med faner, mundering og majgrene, så en af gamle kællinger med forskellige uhyggelige masker, krykker og med krukke hængende ved siden.

Alle kildegæster, ridende eller gående, så vel som kørende, kom med spande, krukke og bouteiller til det helbredende vand, der

kun havde sin helbredende virkning, når det blev aftappet på selve S.Mans nat.

Det gik meget livligt til, og bønderne i Vangede fandt det nødvendigt at holde vagt derude i kildetiden for at undgå, at marker, hegn, gårder og enge blev trampet ned af kildogæsterne.

Måske skulde Anne også være på vagt, da hun blev voksen, at ikke hun skulde blive trampet ned eller det der var værre i kildetiden.

Den 15.august 1717 blev hun trolovet med Jens Poulsen skomager, og den 3.oktober blev de unge viet i Gentofte kirke.

Annes bror Jacob Sørensen blev gift med Jenses søster Anna og satte bo i Ordrup.

Annes mand døde ret tidligt, og det er uvist om de havde andre børn en sønnen Poul.

På sine gamle dage blev Anne Sørensdatter lem i Gentofte hospital, som hun i sine unge dage har set opførelsen af, og her døde hun 76 år gammel i 1771. Begravelsen fandt sted på Kristi Himmelfartsdag.

Ved Gentoftes udskiftning fik hendes bror Jacob Teglgården i Ordrup, som forblev i familiens besiddelse i 132 år, før den blev købt af udstykningsspecialisten, redaktør Kørsgaard. Men da var det også forlængst slut med bondelandet i Gentofte sogn.

Ane nr.118: Jørgen Jørgensen fæstebonde i Ordrup 1691-1767.

Jørgen blev født det år, Sverige og Danmark-Norge afsluttede et væbnet neutralitetsforbund imod England-Nederlandenes overgreb på den neutrale skibsfart. De lader i fælleskab deres handelsflåder konvojere, og det hjælper, men hvorlænge kunde disse to parter være enige.

Hans forældre Jørgen Jensen og Birrete Larsdatter var fæstere på en af Gentoftes gårde, og de var blevet gift den 22.november 1674. Forlovere havde hans bror Christen og hendes far Lars Jørgensen været.

Der var i hvert fald 4 børn i forvejen, da Jørgen blev født, Jens på 12 år, Lars på 9, Peder, der var 6, og Anne, der var 3 år gammel. Og der kom måske flere, jeg har ikke haft tid til at finde dem.

I Gentofte sogn lå den kongelige vildtbane, og da Jørgen var 3 år gammel, lod Christian den Femte den første Eremitage opføre i Dyrehaven. Året efter blev tronfølgerens brud landsat i sognet og ført til Jægersborg inden brylluppet.

Jørgen var 7 år, da kongen under en jagt blev hårdt såret af en rasende hjort, så hårdt, at han ikke kom sig, men døde året efter.

Den nye konge i Danmark, Frederik den Fjerde ragede snart uklar med den nye konge i Sverige, Carl den Tolvte. Danskerne gik ned i Slesvig-Holsten, svenskerne gik i land i Humlebæk. Det var i år 1700.

Det var et rask kup, København indesluttet fra søsiden, så flåden ikke kunde komme ud og 10000 mand med rytteri og artilleri overført i løbet af ugen fra den 3.august til den 9.august.

Den danske konge var i hertugdømmerne, og Københavns kommandant tænkte kun på at redde København, selv om det nok havde været lettest at stoppe svenskerne, mens de lå på vandet.

Svenskerne kom ikke til Gentofte, skønt de var tæt på, men danske rytterpatruljer kom galopperende ud og ind hele tiden. Der blev sluttet en hurtig fred, og begge parter trak sig hjem.

I Gentofte begyndte man at finde værdigenstandene frem igen, som var gravet ned forskellige steder, som under de tidligere krige. Den sidste var endnu i mands minde.

Gentofte var en del af Københavns amts rytterdistrikt, og Jens var måske gammel nok til at være med i rytteriet, Jørgens storebror. Jørgen var bare 9 år den gang.

Der fulgte nu en række år med mærkelige naturfænomener over hele Europa. Onde varsler mente man, og onde tider fik man.

I 1702 havde man en lang vinter og en kold sommer med evindelig regn og storm. Og så viste der sig en komet, uha uha.

I 1703 havde man en frygtelig våd vinter og et vådt forår, så alle lavninger stod under vand hele sommeren. Det år blev landet hjemsøgt af nogle ondartede koppper.

I 1704 var vinteren meget kold og sommeren meget hed, og 1705 blev ligesådan, men i 1705 grasserede en farlig katharisk feber, som kostede mange livet.

I 1706 var foråret meget tørt, og det år viste den anden komet sig. Uhyggen bredte sig.

I disse år grasserede der også kvægpest, hundegalskab og andre sygdomme blandt dyrene.

I 1707 havde man en usædvanlig lang vinter, nordlysene var meget stærke, og nu viste den tredje komet sig. Om efteråret var landet plaget en en sygdom med blodgang.

I 1707 havde man en ualmindelig mild vinter, men om foråret rasede en forrådnelsesfeber over landet, og om efteråret blev man angrebet af en influenzaepidemi.

Dengang betød influenza, som er et italiensk ord, at den syge var influeret - nemlig af stjernerne, og man havde jo set hele 3 kometer.

I 1709 fik man en tidlig og meget lang og streng vinter, der begyndte allerede 2.juledag 1708 og varede helt til 3.april. Den 11.februar rammes Danmark og især Sjælland af et jordskælv, som muligvis kan have sin andel i, at kilden ved Vangede begyndte at springe med svovlsurt vand. Vintersæden frøs, og der blev intet rug til brød.

Det år brød svenskekrigen ud igen.

Ude i europa havde man mærket lignende klimatiske udsving og set lignende mærkelige fænomener, og krigene rasede på mange fronter, og danske soldater kæmpede i Ungarn, Italien, Tyskland, Frankrig, Nederlandene og Irland, nogle var måske også blevet presset af Carl den Tolvte til at kæmpe med Karolingerne i Balticum, Polen og Rusland, i hvert fald var der skåninger med, der følte sig mere danske end svenske.

Også Jørgen og hans storebrødre kan have været med i de tropper, den danske konge lejede ud til fremmede potentater.

I 1710 faldt der blodigrød regn i Skåne, og den danske invasion druknede i blod ved Helsingborg. Om efteråret døde adskillige tusinde af en hidsig feberepidemi, men enden var ikke endda.

I 1711 kom den rigtige pest, som i de foregående år havde bredt sig op gennem Europa, dels ad den vestlige, dels ad den østlige vej. København og Helsingør fik den fra Sverige, Sønderjylland fik den derfra, hvor alle Jyllands ulykker er kommet fra.

I 1712 førte Frederik den Fjerde krigen ned i Bremen-Verden og østover mod svensk Pommern, men igen kom Magnus Stenboch på tværs. I 1713 afbrændte han Altona, som ikke kunde betale en urimelig brandskat, men i 1714 måtte Stenboch søge tilflugt i Tønning for en forenet russisk-tysk-dansk hær og overgive sig uden betingelser.

Hvis Jørgen var for ung til at kæmpe under fremmede herrer, så er det helt sikkert, at han har været med i den store Nordiske, og han har ikke været hjemme i 1716, da man samlede en stor russisk arme udenfor København med henblik på en invasion af Skåne. Denne plan løb ud i sandet, fordi Frederik den Fjerde fornuftigt nok var bange for czar Peter den Store, som uden fordøjelsesbesvær sagtens kunde æde både Danmark og Sverige, hvis han først havde snuppet København, men København forblev lukket for de moskovitiske tropper, som sværmede overalt i omegnen på fouragetogter.

Peter den Store var dog en tur i Rundetårn til hest.

I 1720 fik vi fred i Norden, men Peter den Store inhalerede Finland og de baltiske stater, som ikke er mere baltiske end

Danmark, Sverige, Finland, Polen og Tyskland, men Peter den Store kaldte dem under et for sine baltiske Stater, og lod endda bygge byen Balticport. Balticum er hele Østersøen, og i den første ende må den have fået sit navn af Bælterne, så Danmark er et baltisk land frem for nogen.

I 1721 fik Gentofte landets første rytterskole, i 1722 åbnede Grønnegadeteatret og fik snart en masse teaterstykker at spille fra en norsk fyr, der hed Holberg.

I 1723 fik Hvidøre sin rytterskole.

Peter den Store døde i 1725, men glæden fik en brat ende, da czarinaen sendte en mægtig hær, der skulde angribe os, under ledelse af holstenerne. Faren drev imidlertid over igen, men hæren var formentlig i stadigt beredskab. Jørgen synes i hvert fald ikke at være kommet hjem.

Først i 1729, efter at København var brændt i 1728, kom Jørgen hjem til Gentofte, hvor han den 8.søndag efter Trinitatis giftede sig med pigen Karen Hansdatter.

I 1731 brændte Gentofte kro, og 8.søndag efter Trinitatis 1732 havde Jørgen og Karen en datter Kirsten til dåben. Hun blev opkaldt efter sin mormor, som var død året før. Farmor Birete Larsdatter bar hende.

De øvrige faddere var Anne Mortensdatter, Jens Larsen, Niels Olsen og Jens Poulsen.

Og så må jeg med skam melde, at jeg ikke kender Kirstens søskende. Men Kirsten skulde senere blive gift med en søn af en af sine faddere.

I 1740 fik Vangede sin skole på privat initiativ. Kirsten fik sin Poul Jensen i 1758. I 1764 blev den nye kongevej ført op gennem Lyngby, og afspærringer opsat allevegne, så bønderne ikke skulde ødelægge den med deres arbejdskørsel, - forgæves, bommene var altid istykker.

Det var også i 1764 grev Bernstorff lod jorderne opmåle til udskiftning, og trods bøndernes gråd og klager og skrivelige bønner til kongen blev udskiftningen en kendsgerning.

Jørgen Jørgensen døde dog nogle måneder før - måske af skræk.

Ane nr:119: Karen Hansdatter 1693-1763 i Gentofte.

Som de 3 foregående aner var også Karen Hansdatter af gammel bondeslægt i Gentofte.

Gentofte kirkebog begynder i 1654, det år, da en forfærdelig pestepidemi udrydder halvdelen af sognets befolkning, og en trediedel af Københavns beboere. Det år blev en masse unge mennesker gift, for der var mange ledige gårde i god tilstand, som et ungt par kunde overtage.

Karens farfar Hans Hansen og farmor Inger Nielsdatter blev gift det år den 2.søndag i advent, som var den 10.december.

Det skulde leers vise sig at være et skæbnesvangert år for Danmark, for den svenske dronning Christina abdicerede til fordel for sin fætter Carl den Tiende Gustav, der kort efter giftede sig med en datter af hertugen af Gottorp.

Karens far Hans Hansen den yngre blev døbt den 17.januar 1659, mens landet var besat af den ovennævnte svenske konges hær. Der herskede en vældig travlhed i egnen, for Carl Gustav havde indsluttet København og ladet bygge en befæstet lejr ved Brønshøj, hvorfor bl.a. næsten halvdelen af husene i Vangede blev brudt ned, og tømmeret ført bort, og 3 uger efter Hanses døb, foregik hovedstormen på fæstningen København, der modstod alle stormløb, smukt hjulpet af hollandske matroser fra den hollandske hjælpeflåde.

Også Karens morfar Jens Pedersen og mormor Maren Pedersdatter blev gift i 1654, men Karens mor, Kirsten Jensdatter blev først født i 1670. Og nu skulde jeg selvfølgelig have fundet alle Karens tanter og onkler, men det har jeg ikke. Hendes forældre blev gift i Gentofte kirke den 28.september 1689. Forlovere var Hans Hansens morbror Erich og Kirsten Jensdatters far.

Det var i de år, kong Christian den Femte for omkring i egnen på sine vilde parforcejagter, indtil han blev afgrebet og såret hårdt af en kronhjort i 1698 og døde året efter. Det sidste år drev han sine jagter fra vogn, fanatisk jæger som han var.

Karen var 7 år, da hendes farmor Inger Nielsdatter døde.

Den følgende sommer døde også hendes farfar i Vangede, og i 1703 døde hendes morfar Jens Pedersen i Gentofte, måske af de ondartede kopper, som rasede det år.

Det var en slem tid, der fulgte med krig og epidemier, sygdom blandt kvæget og uhyggelige varsler på himlen. De unge mænd i sognet blev taget til militsen og derfra indrullet i de gevorbne regimenter, som kongen lejede ud til fremmede landes krige.

Bagefter, da kongen begyndte sin egen krig med svenskerne, kom soldaterne nok hjem, men kun for at blive sendt ud på nye fronter, dels i Skåne og dels syd for grænsen.

Da moskovitterne var her i 1716, gik Karen i evig rædsel, til de sejlede bort igen.

Krigen med svenskerne sluttede i 1720, men da czar Peter den Store havde overtaget Carl Gustavs ide, at gifte sig ind i den gottorpske hertugslægt, var armeen stadig i højeste beredskab indtil faren var drevet over ved et par belejlige dødsfald i czarens familie.

Københavns brand i 1728 har Karen kunnet iagttage på nærmeste hold, og mange hjemløse københavnere har søgt tilflugt i omegnens landsbyer.

I 1729 kom der en halvgammel bondesoldat hjem fra den store verden, 38 år var han efterhånden blevet, og nu vilde han da så gerne sætte bo i sit hjemsohn.

Den 7. august 1729 blev Karen Hansdatter, som ikke var nogen årsunge heller, gift med soldaten Jørgen Jørgensen i Gentofte kirke.

Karens far var død, uvist hvornår, den 21. januar 1731 døde og hendes mor, Hans Hansens enke i Gentofte. Samme år brændte Gentofte kro ned til grunden.

I 1732 fik Karen datteren Kirsten, og stort flere børn kan der næppe være kommet, for nu var Karen 39. Hele Kirstens slægt var borte, for ingen af fadderne har navne, der kan passe ind i hendes families mønster.

I 1758 fik Karen set sin datter gift i Gentofte kirke med en skomagersvend fra Vangede, Poul Jensen. Hun fik set sin dattersøn Hans, der blev født 1759, og sin datterdatter Ellen, der blev født i 1762, selv var hun ikke fadder for nogen af børnebørnene, så hun har enten været syg eller uvenner.

Svigersonnen Poul døde i 1762, 29 år gammel, og Karen takkede selv af i 1763, 70 år gammel, næsten på hendes fødselsdag, for hun var døbt den 3. september.

Begravelsen foregik fra Gentofte kirke med ceremoni, så hendes mand må have været rimeligt ved magt.

Ug det var så i store træk Karen Hansdatters verden og tilværelse.

En lille kopperamt pige.

P E R S O N R E G I S T E R .

AGGERUP, Hans, præst i magleby på møn: 12-15 - Allerup, Christen, præst i Lem: 130 - Anchersen, Ancher, provst i Nørre Horne herred: 92 - Anchersen, Mathias, biskop i Ribe stift: 92-109 - Andersdatter, Berthe g.Rugaard: 50 - Andersdatter, Else, i Thorndal: 30 - Andersen, Hans af Mandemarke, Møn: 12,18 - Andersdatter, Karen, Magleby, Møn: 20 - Andersen, Rasmus kaldet Rugaard: 52 - Andersen, Søren i Breestrup: 50,53 - Arendt- sen, Christian ridefoged på Møn: 9 - Arenfeldt, Hans: 42 - Arenfeldt, Jørgen: 42 - Arensberg, Anne af Hvejsel: 85 - Arens- berg, Peder provst i Nørvang herred: 92 - Arenstorff: 6 -

BANG, Claus skibskirurg: 88,134 - Bang, Hans, præst i Sønder- omme: 88,90,125,139,140 - Bang, Hans, far til Niels Hofman: 89 - Bang, Mads i Aalborg: 88 - Bang, Margrethe g.Wedel: 88 - Bang, Niels kaldet Hofman: 89 - Banner, Preben til Stenshede: 28 - Beck, Louise g.Wellejus: 89 - Bendtsdatter, Dorthe i Stor- vorde: 37 - Bendtsdatter, Karen i Storvorde: 37 - Bendtsdatter, Kirsten i Storvorde: 35-39 - Bendtsen, Niels i Storvorde: 37 - Bendtsen, Søren i Storvorde: 37-38 - Berg, Arens: 101 - Bering, H.præst i Thyregod: 120 - Borch, Laurids præst i Oddum: 75 - Borch, Maren g.Hauch: 75,85 - Bowitz, cornet i Nørresundby: 24 - Brasch, Christen Wendelboe: 135 - Brasch, Elisabeth Kirstine: 135 - Brasch, Mogens af Aarupgaard: 91,135,140 - Brasch, Mo- gens Wendelboe: 134,135 - Brorson, Hans Adolph: 92,109,113,114, 118-124,135 - Brun, Rasmus i Magleby, Møn: 18 - Bunde, Sidsel g.Wognsen: 27 - Bøgvad, Peder Nielsen præst i Fredericia: 133 -

CAPION, Etienne teatermand: 130 - Christensdatter, Bodil af Filskov: 99 - Christensdatter, Dorthe af Nørresundby: 25 - Christensdatter, Else af Nørresundby: 25 - Christensen, Joen af Nørresundby: 25 - Christensdatter, Karen af Nørresundby: 25 - Christensdatter, Kirsten af Storvorde: 35,36,39 - Christensdat- ter, Kirsten af Hoven: 100 - Christensen, Lars af Nørresundby: 24 - Christensdatter, Maren af Storvorde: 35,36,39 - Christens- datter, Mette af Storvorde: 35,36,39 - Christensen, Niels af Østbjerg: 31 - Christensen, Niels af Hoven: 93 - Christensen, Peder af Østbjerg: 28 - Christensen, Peder af Storvorde: 35,39 - Christensdatter, Sophie af Borris: 84,130 - Christensen, Ste- phan af Nørresundby: 24 - Christensen, Søren af Storvorde: 35, 39 -

Dal, Peder i Hammer: 28,29 - Dal, Søren i Hammer: 29 -

EBBESDATTER, Anne i Omvraae: 93 - Eriksen, Anders i Nørresund- by: 26 - Eriksdatter, Else i Nørresundby: 24,25 -

FALSLEF, Søren i Grenaa: 51 - Fannerup, Søren i Grenaa: 50 - Farum, Frands i Mandemarke: 15 - Fehns, Agnethe i Ribe: 88 - Fog, Clemens præst i Hviding: 63,68 - Fog, Lauritz provst i Lønborg: 92,103,110 - Foss, David i Grindsted: 84 - Frandsen, Karl-Erik forfatter: 18 - Frich, løjtnant af Mødbjerg: 86-89, 133 - Frich, Anne Sophie af Mødbjerg: 86 - Fridericiensis, Poul Pedersen: 133 - Friis, Anne Sophie g.Svitser: 89 - Friis, Christen degn i Sønderomme: 85-87,115,125 - Friis, Christen køb- mand i Ringkøbing: 90,140 - Friis, Morten provst i Nørre Horne herred: 92 - Fritz, Gjertrud g.Wellejus: 89,90 - Fritz, Jørgen degn i Ry-Sonnerup: 90,125,135 - Fritz, Kirstine Jørgensdatter: 135 -

GABEL, Christian Carl von stiftamtmand: 96,100 - Ginchel, Christen von af Aalborg: 28 - Gringsted, Anders Hansen: 29 - Gringsted, Søren Mortensen: 29 - Grundtvig, Isaach præst i Hille-rød: 61 -

HAAGEN, Claus præst i Grindsted: 105-107,141 - Haagen, Michel: 105-107 - Hansen, regimentskvartermester: 90 - Hansen, Bent præst i Horsens-Hammer: 32f - Hansen, Hans i Gentofte: 151,152 - Hansen, Jacob i Gentofte: 145 - Hansen, Jens af Torndal: 27-34 - Hansen, Jens i Hoven: 96-102 - Hansdatter, Johanne i Torndal: 31 - Hansdatter, Karen i Gentofte: 150-153 - Hansdatter, Kirsten i Hillerød: 56 - Hansen, Mads i Filskov: 99-102 - Hansdatter, Maren i Magleby Møn: 12,17,19 - Hansen, Niels i Torndal: 30 - Hansen, Niels i Gentofte: 145 - Hauch, Bettel: 71, 75 - Hauch, Johannes godsejer: 71,75,84,85,130,131 - Hauch, Jørgen præst i Borris: 71,84,130,131 - Heering, Dorothea Kirstine fra Assens: 141 - Heering, Thomas rådmand i Assens: 141 - Hemmer, Christopher i Aalborg: 28 - Hemmingsen, Niels i Magleby Møn: 12,17,18 - Hendrichsen, Hans i Magleby Møn: 12,18,19 - Hendrichsen, Lauritz i Magleby Møn: 12,18 - Hendrichsen, Lisbeth i Magleby Møn: 12,17,18 - Hendrichsen, Maren i Magleby Møn: 12,18 - Hendrichsen, Margrethe i Magleby Møn: 12,18 - Hendrichsen, Niels i Magleby Møn: 12,18 - Hendrichsen, Peder d.y: 12,18 - Hendrichsen, Peder d.æ.: 8,11,12,18,19 - Hersleb i Hillerød: 59, 61 - Hiort, amanuensis: 110 - Hofman, Niels de: 89,137 - Hofman-Bang, Niels: 89 - Holberg, Ludvig: 135,145,150 - Holt, Mads: 84,130 - Hærup, Dorethe i Sønderomme: 86 - Hærup, Hilleborg i Sønderomme: 84,130 - Hærup, Jens på Jullingsholm: 85,86 - Hærup, Søren i Sønderomme: 73f - Høyer, Mouritz provst i Vejle: 92,100,106,118,120,122 -

IBSDATTER, Pannelia(Pernille)i Magleby Møn: 21 - Iversen, Bennet i Hoven: 103 -

JACOBSDATTER, Maren i Torndal: 29,34 - Jacobsen, Søren i Gentofte: 142,145 - Jelling, Kirsten Pedersdatter kaldt Stauning: 75,84,88,126,129,131,134,135 - Jelling, Peder Jørgensen præst i Stauning: 133 - Jensen, Anders Kragh i Udbynder: 5 - Jensdatter, Anne i Torndal: 30 - Jensdatter, Anne g.Rugaard: 52 - Jensdatter, Anne i Hoven: 93 - Jensen, Christen i Gentofte: 145,147 - Jensdatter, Dorethe i Torndal: 27-34 - Jensdatter, Else i Hammer: 29 - Jensen, Hans i Østbjerg: 29,31 - Jensen, Jacob i Nørresundby: 22 - Jensen, Jens i Vodskov: 29,32 - Jensen, Jens i Sønderomme: 106,107 - Jensen, Joen i Nørresundby: 23,25 - Jensen, Jørgen i Gentofte: 147 - Jensdatter, Kirsten i Gentofte: 151,152 - Jensen, Lars i Nørresundby: 26 - Jensen, Lars i Brande: 89 - Jensen, Laurits i Hammer: 28 - Jensen, Laurits i Storvorde: 36 - Jensen, Mads i Nørresundby: 24 - Jensdatter, Maren i Hammer: 29 - Jensdatter, Mette i Nørresundby: 25 - Jensen, Michel i Storvorde: 36 - Jensen, Morten i Udbynder: 3,5,6 - Jensen, Niels i Nørresundby: 23,25f - Jensen, Niels degn i Borris: 87 - Jensen, Poul i Gentofte: 143, 150,152 - Jensen, Rasmus i Hammer: 29 - Jensen, Søren i Nørresundby: 22,23,25 - Joensdatter, Anna i Nørresundby: 22-26 - Joensen, Bernt i Nørresundby: 24-26 - Joensen, Christen i Nørresundby: 24-26 - Joensen, Erik i Nørresundby: 24-26 - Joensen, Hans i Nørresundby: 24-26 - Joensen, Jacob i Nørresundby: 24-26 - Joensdatter, Johanne i Nørresundby: 24-26 - Joensen, Lars i Nørresundby: 24-26 - Joensdatter, Mette i Nørresundby: 24-26 - Jørgensdatter, Anne i Gentofte: 147 - Jørgensen, Jens i Gentofte: 147,148 - Jørgensen, Jørgen i Gentofte: 147-152 - Jørgensdatter, Karen i Magleby Møn: 20,21 - Jørgensdatter, Kirsten i Gentofte: 150,152 - Jørgensen, Lars i Gentofte: 147 - Jørgensen, Peder i Magleby Møn: 20 - Jørgensen Peder i Gentofte: 147 -

KAREBY, Maren i Magleby Møn: 20,21 - Kareby, Peder i Magleby Møn: 21 - Kareby, Søren i Magleby Møn: 21 - Karstoft, Jens i Hoven: 96-99,109-118,136 - Karstoft, Jens Jensen: 109f - Kjær, Rasmus i Saugstrup: 50,53 - Klie, Anne Marie g.Stauning: 137 - Knudsen, Christen i Nørresundby: 25 - Korsgaard, redaktør: 146 - Krag Jensen, Anders: 5 - Krag Mortensen, Anders: 5 - Krag, Jens: 5 - Krag, Maren Andersdatter: 5 -

LADEFOGED, Erik i Nørresundby: 24 - Lang, Jørgen præst i Dejbjerg: 84,85,128,130,131 - Lang, Kirstine Sophie: 131 - Lang, Anud i Lemvig: 128 - Lang, Knud d.y.: 130 - Lang, Niels: 134 - Larsdatter, Birette i Gentofte: 147,150 - Larsen, Jens i Gentofte: 150 - Lassen, Anders i Sønderomme: 100,102 - Lasst, Anders i Brande: 84 - Lauridtzdatter, Biwette i Grenaa: 40 - Lauridtzten, Jens i Torndal: 28,29 - Lauridtzdatter, Karen i Magleby Møn: 8,18,19 - Laursen, Christen i Nørresundby: 24 - Laursen, Joen i Nørresundby: 22-26 - Laursen, Niels i Nørresundby: 24 - Laursen, Peder i Nørresundby: 25 - Laustsen, Thomas i Brødland: 28 - Lindvig, Jens Jørgen købmand i Horsens: 89-90,135,140 - Lintrup i Hillerød: 61 - Linde, Frands: 95,96 - Lydom, Inger g.Friis: 84,86 - Lykke-slægten: 6 - Lütcken: 95 - Lützw, C.U.von: 12 -

MADSDATTER, Anne i Nørresundby: 25 - Madsen, Christen kapellan i Hammer: 28 - Madsen, Christen i Hillerød: 56 - Madsdatter, Johanne i Nørresundby: 25 - Madsdatter, Johanne i Torndal: 29,34 - Madsen, Vogn i Torndal: 27-30,33,34 - Manasse, hr: 106 - Marselis, Gabriel: 8 - maturin, magister: 100 - Michelsen, Niels i Magleby Møn: 18 - Mohr, Mathias: 39 - Moritzdatter, Rebekka i Nørresundby: 24 - Mortensen, Anders Krag: 5,6 - Mortensdatter, Anne i Gentofte: 150 - Mortensen, Christen i Udbyneder: 6 - Mortensen, Erich i Udbyneder: 6 - Mortensen, Jens i Udbyneder: 5,6 - Mortensen, Niels i Udbyneder: 6 - Mortensen, Peder i Udbyneder: 5 - Mortensen, Peder hyrde i Glenstrup: 6 - Mortensen, Søren i Gringsted: 29 - Møhlenius, Johan: 66 - Mutterspack, Andreas: 25 -

NIELSEN, Anders i Nørresundby: 30 - Nielsdatter, Anne i Torndal: 30 - Nielsen, Erik i Gentofte: 151 - Nielsdatter, Inger i Gentofte: 151 - Nielsdatter, Johanne i Hoven: 96-99 - Nielsdatter, Karen i Torndal: 28,29,34 - Nielsdatter, Kirsten i Sulsted: 22 - Nielsdatter, Kirsten i Torndal: 29,31,34 - Nielsen, Lars i Nørresundby: 24 - Nielsdatter, Mette i Storvorde: 37,38 - Nielsen, Michel i Nørresundby: 24 - Nielsen, Peder i Filskov: 107 - Nielsen, Peder degn i Brande: 120 - Nielsen, Søren i Hoven: 109 -

OLESEN, Niels i Hillerød: 56 - Olsen, Niels i Gentofte: 150 - Olufsen, Christen i Filskov: 107 -

PEDERSEN, Anne i Storvorde: 35 - Pedersen, Bertel i Hoven: 103 - Pedersen, Casper Magleby Møn: 12,18 - Pedersen, Christen i Storvorde: 35,36,38,39 - Pedersen, Christen i Hoven: 100 - Pedersdatter, Dorethe i Hillerød: 59 - Pedersen, Ebbe i Sønderomme: 93,95,96,97,100,102 - Pedersdatter, Ellen i Gentofte: 145 - Pedersdatter, Elsbete i Hammer: 28 - Pedersen, Georg i Hillerød: 61 - Pedersen, Hemming i Magleby Møn: 12,18 - Pedersen, Hendrich i Magleby Møn: 8-12,15-17,19 - Pedersen, Jens i Gentofte: 151,152 - Pedersdatter, Johanne i Vodskov: 28 - Pedersen, Jørgen i Magleby Møn: 20-21 - Pedersen, Jørgen i Hillerød: 59,61,62 - Pedersdatter, Kirsten provstinde i Stauning: 75 - Pedersen, Lauge i Nørre og Sønder Borch: 92,110,114 -

Pedersen, Laurids i Torndal: 28,29 - Pedersdarrer, Maren i Magleby Møn: 20 - Pedersdatter, Maren i Storvorde: 35 - Pedersdatter, Maren i Gentofte: 151 - Pedersen, Michel i Grenaa: 51 - Pedersen, Morten i Udbynder: 5,6 - Pedersen, Peder i Hillerød: 55-62 - Pedersen, Peder i Gentofte: 145 - Pedersen, Poul præst og provst i Stauning: 75,84,126,128-131,133 - Plessen, Samuel Christoph von: 8-11,15,17 - Pontoppidan, Erik: 61 - Poulsen, Anders i Gentofte: 142 - Poulsdatter, Anna i Gentofte: 146 - Poulsdatter, Ellen i Gentofte: 152 - Poulsen, Jens i Gentofte: 142,143,146,150 - Poulsdatter, Margrethe i Gentofte: 142 -

RAMSØE, Rasmus i Grenaa: 51 - Rantzau, brdr: 57 - Rasmussen, Anders i Grenaa: 50,53 - Rasmusdatter, Anne i Grenaa: 51 - Rasmusdatter, Birgitte i Grenaa: 50,53 - Rasmussen, Peder i Storvorde: 35 - Raun, Wilhelm Bjørnsen: 13f - Reimer, mons: 121 Resen, Oluf: 89 - Risom, Jens: 92,119,122,124 - Rosenkrantz, Holger: 72,73 - Ruggard, Anders Hansen: 40,42,47,48,49 - Ruggaard, Anders Larsen: 50,51,52,53 - Ruggaard, Hans: 40,42,47,48,49 - Ruggaard, Jens: 40 - Ruggaard, Laurs: 40,42,47,48,49,50,51,52,53 - Ruggaard, Peder: 52 - Ruggaard, Rasmus: 52 - Rytterbonde, Joen: 22,24,25,26 -

SADELMAGER, Jacob i Grenaa: 51 - Sallingboe, Peder i Grenaa: 50,53 - Schade, Peter i Ribe: 88 - Schotte, Knud i Storvorde: 36 - Sehested, Hannibal: 8 - Selmer, hr: 120 - Simensen, Jens i Torndal: 31 - Simensen, Niels i Torndal: 31 - Sinding, Hans Christian: 137,140 - Sinding, Sophie: 137 - Skomager, Povl i Gentofte: 142 - Smed, Jørgen i Grenaa: 50,53 - Stauning, Karen Poulsdatter: 75,87,121,124,126-141 - Stauning, Maren Pedersdatter: 90,135,140 - Stauning, Maren Poulsdatter: 85,89,129,131,133,134,140,141 - Stauning, Marie Sophie Poulsdatter: 87,129,133,134,135,137,140,141 - Stauning, Peder Poulsen: 84,129,130,131,134,137,140,141 - Stauning, Poul Pedersen: 75,84,126,128,129,130,131,133 - Stauning, Sophie Poulsdatter: 84,85,87,128,129,130,131,134,140,141 - Steen, Maren i Nørresundby: 25 - Steffensdatter, Ingeborg i Nørresundby: 25 - Stenboch, Magnus: 49,149 - Svitzer, Claus: 86,87,89,106,108,109,131,139 - Synnerby, Christian: 122 - Sæby, Hans: 84,85 - Sørens datter, Anne i Gentofte: 142,143,145,146 - Sørens datter, Dorthe i Storvorde: 37 - Sørensen, Jacob i Gentofte: 146 - Sørensen, Jens i Nørresundby: 25 - Sørensen, Jens i Gentofte: 145 - Sørens datter, Karen i Storvorde: 37 - Sørens datter i Storvorde: 35,37,38,39 - Sørensen, Niels i Storvorde: 37 - Sørensen, Peder i Gentofte: 145 -

THEILMAND, amtmand: 109 - Thoer(Thortzen), Anne Christine: 63,68,84,85,87,130,133 - Thomasdatter, Else i Møgelose: 29 - Thomasen, Hans i Østbjerg: 31 - Thorning, Anna Barbara: 89 - Thorsagger, mons: 87 - Thura, Laurids: 92 -

VALENTINSDATTER, Margrethe i Nørresundby: 26 - Wedel, Anna Susanne: 134 - Wedel, Catharina: 85,131,133 - Wedel, Conrad kirkeværge og rådmand i Ribe: 63,85,87,88,96,131,134 - Wedel, Gregorius: 131 - Wedel, Hans: 68 - Wedel, Jens Daniel: 133 - Wedel, Mette Cathrine: 134 - Wedel, Nissenius: 131 - Wedel, Peder Conradsen i Ribe: 88,136 - Wedel, Peder Nissenius: 61,87,89,131,134,135 - Wedel, Poul: 131 - Wedel, Sophie Magdalene: 135 - Wellejus, Anne Kirstine: 84,87,129,134,137 - Wellejus, Gert: 87,134 - Wellejus, Hans Thomsen: 63,65,68 - Wellejus, Hans Thomsen d.y.: 84,87,89,122,130,136,137,139,140 - Wellejus, Hans Thorning: 89 - Wellejus, Inger Cathrine: 85,87,90,91,131, Wellejus, Johannes: 87,90f,133,136,139,140,141 -

wellejus, Kirstine Marie: 84,89,131,135 - Wellejus, Ludvig Christensen: 66 - Wellejus, Magdalene Hansdatter: 63,68,85 - Wellejus, Magdalene Cathrine Margrethe: 88,91,135,140 - Wellejus, Maren Sophie: 85,88,90,91,131,139 - Wellejus, Marie Anne: 87,90,133,140,141 - Wellejus, Peter Nicolai: 86,89,90,91,133,135,139,140,141 - Wellejus, Poul: 84,87,89,130,136,137,139 - Wellejus, Sophie Amalie: 88 - Wellejus, Thomas Hansen: 63-125,126-140 - Vestbjerg, Anders: 22 - Vestbjerg, Christen: 22 - Vestbjerg, Jens Sørensen: 22,25,26 - Vestbjerg, Maren: 22 - Vestbjerg, Margrethe: 22 - Vestbjerg, Niels: 22 - Wielandt, Joachim: 59 - Wiig, Michel: 93 - Winther, Christian Henrik: 92 - Vodskov, Jens: 29 - Vognsen, Christen: 29,30,33,36 - Vognsen, Hans: 28,30,33 - Vognsen, Jens: 29,33 - Vognsdatter, Kirsten: 27,29 - Vognsen, Mads: 28,29,30,33,36 - Vognsdatter, Sidsel: 27,28,30,33 - Vognsen, Thomas: 29,30,33 - Vognsen, Vogn af Stenshede: 27 - Worm, Ole: 66 -

ØERTZ, greve: 108 - Østbjerg, Else Jensdatter: 29 -

S T E D R E G I S T E R .

Aabenraa: 63 - Aalbæk: 140 - Aarupgaard: 90,91,130 - Allelev: 89 - Assens: 141 - Basnæs: 89 - Besser-Onsted: 90 - Borris: 84,87,100,130,131 - Brande: 84,89,92,119,122,124 - Bredstrup: 50,53 - Brømland: 28,30,31,32 - Busene: 21 - Bølling: 75,95,130 - Bøttigersholm: 89 - Dejbjerg-Manning: 84,85,87,129,130,131,134 - Filskov: 71,99,100,102,107,108 - Fladholt: 27 - Fredericia: 133 - Frederiksborg: 55,59,60,61,134,135 - Frederikssund: 49,52,137,140 - Gentofte: 142-153 - Glenstrup: 5,6 - Grenaa: 40-54 - Grindsted: 84,85,87,90,91,105,106,137,139,140,141 - Hammer: 27-32 - Hammer bakker: 22-27 - Handets: 6 - Hellevad: 63,68 - Hemmet-Vium: 92 - Herlufmagle-Tybjerg: 90 - Hillerød: 55-61,89 - Hofmangave: 89 - Horsens købstad: 89,90,135,139,140,141 - Horsens-Hammer: 32,33 - Hoven: 71-125 - Hvidding: 63,65,68,85,87,130,133 - Juellingsholm: 71-139 - Lime: 63,86,134,137 - Lindholm: 22-26 - Løgumkloster: 140 - Magleby/Møn: 8-21 - Mandemarke: 12-19 - Mødbjerg: 71,84,86,87,89,130,133 - Nebsager: 39,139,140 - Næstved: 90 - Nørresundby: 22-36 - Overgaard: 5,6 - Ribe: 63-140 - Ringkøbing: 71,84,90,126,127,128,137 - Sangstrup/Saugstrup: 50-54 - Skjern å: 126,128,129 - Stauning: 75,83-88,126-137 - Stenshede: 27,28 - Storvorde: 35-38 - Sulsted: 22-32 - Sømarke: 8,11,17-19 - Sønderomme: 63-141 - Tamdrup: 90,91,141 - Torndal: 27-34 - Udbyneder: 5-7, Udbyover: 6,7 - Ulsø-rørslev: 89,139 - Vangede: 142-153 - Ørbæk: 96-102,109-114,136ff -

L I T T E R A T U R L I S T E

- Barfod, Jørgen H.P.: Danmark-Norges handelsflåde 1650-1700, 196
- Bauer, R.W.: Calender for Aarene 601-2200, genoptrykt 1961.
- Brøndsted, Claus: Jyske skildringer, 1980
- Dalgas, E.: Geographiske Billeder fra Heden, 1870.
- Elkjær, Sigurd: Bønder, præster og herremænd, 1960.
- Fabritius, Albert og Harald, Hatt: Håndbog i slægtsforskning, Friis-Petersens samlinger om danske studenter.
- Frost, Peter Nicolai: Efterretninger om Ribe Domkirke, 1841.
- Frost, Peter Nicolai: Optegnelser om Ribe, 1842.
- Gotfredsen, L.: Gentofte I-III, 1951-54.
- Gotfredsen, L.: Holmegården i Vangede, 1978.
- Gotfredsen, L.: Hvornår skete det?, 1945.
- Hansen, Georg: Præsten, u.å.(efter 1944)
- Hansen, Rasmus: Diger og stormfloder, 1977.
- Hundrup, F.E.: Stamtavle over Oluf Bangs Efterkommere, 1875.
- Hvidtfeldt, Johan: Håndbog for danske lokalhistorikere, 1965.
- Høy, Niels: En Præsteslægt fra Stauning, 1963.(dupl)
- Jensen, F.Elle: Pietismen i Jylland, 1944.
- Jeppesen, Alfred: Rejseliv i Danmark, 1978.
- Jørgensen, Frank: Præsteindberetninger I, 1970.
- Karstoft, I.: Fra det nedlagte gamle Sønder Omme-Høven Past.1948
- Kirkegaard, Nikoline: Sognepræsten, 1911.(Roman)
- Koch, L.J.: Hans Adolph Brorson. Visitatsberetn.og breve, 1960.
- Kristensen, Evald Tang: Vore Fædres Kirketjeneste, 1899.
- Mansa, F.V.: Pesten i Helsingør og København... 1854.
- Matzen, Magdalene: Optegnelser om Slægten Brasch, 1916.
- Nystrøm, Eiler: Gentofte sogn, 1946.
- Nørr, Erik: Præst og administrator, 1981.
- Olsen, Karen Marie: Sokkelund herreds tingbøger...
- Pedersen, Johannes: Fra brydn.mellem Orthodoxi og Pietisme I-II
- Petersen, L.: To Hundrede Aars Trosliv, 1926.
- Ribe Bispesæde 948-1948.
- Rying, Bent og Gregers A.Jensen: Gyldendals egnsbeskrivelser.
- Rønnow, Helge: Brødremenigheden, 1980.
- Smith, Otto og V.Hermansen: Ribe Bys Historie I-II, 1936-46.
- Stambog for de tolv Søkende Steenstrup på kvistgaard, 1959.
- Svenstrup, Carl: Grenaa Bys Historie Bd.C 1-2, 1957.
- Uhrskov, Anders: Hillerødbogen, 1946.
- Wiberg, S.V.: Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie.

Arbøger for de historiske samfund for Frederiksborg amt, Gentofte kommune, Hardsyssel, Himmerland og Kær herred, Københavns amt, Rræstø amt, Randers amt, Ribe amt, Ringkøbing amt, Skjern, Vejle amt, Vendsyssel.

Desuden tidsskrifterne Jyske Samlinger, kirkehistoriske Samlinger, Fortid og Nutid, Bygd, diverse aviser, generalstabskort, årstalslister, leksika, håndbøger af forskellig slags samt diverse arkivfunds.